

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»**

На правах рукопису

ПОДЗИГУН АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 371.2 (1-22)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДІЯЛЬНОСТІ ЛЦЕЇВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

**Науковий керівник:
Зайченко Ольга Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент**

Київ – 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	Розвиток ліцейської освіти як педагогічна проблема	3
1.1.	Становлення та історичний розвиток ліцейської освіти в Україні.....	16
1.2.	Роль та місце ліцеїв у забезпеченні освіти обдарованої учнівської молоді.....	31
1.3.	Особливості діяльності та управління ліцеєм у сільській місцевості.....	46
	Висновки до першого розділу.....	85
РОЗДІЛ 2	Експериментальне дослідження організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості	89
2.1.	Теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості.....	89
2.2.	Організація і проведення експерименту.....	110
2.3.	Аналіз результатів експериментального дослідження.....	146
2.4.	Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості.....	160
	Висновки до другого розділу.....	173
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	176
	ДОДАТКИ	181
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	222

Вступ

Актуальність теми дослідження. Нині освіта в Україні функціонує як одна з найбільш потужних і розвинутих галузей суспільства. Вона найшвидше відреагувала на потреби глибокого та якісного реформування суспільства. Реформування системи освіти в нашій країні спрямоване на відродження національної культури, виховання освічених громадян, здатних її розвивати і примножувати; формування творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, підвищення освіти України до рівня світових стандартів. Глибокі зміни, які нині відбуваються в суспільстві, позначаються на розвитку освіти, її структурі, зміні форм власності. Поряд із загальноосвітніми школами з'являється все більше навчальних закладів різного типу (ліцеї, гімназії, колегіуми тощо), які в змозі задовольнити освітні потреби населення. Діяльність закладів різного типу направлена на створення оптимальних умов для реалізації і самореалізації потенційних можливостей учнів. Функціонування гімназій, ліцеїв і колегіумів узаконено відповідними нормативними документами.

Протягом тривалого часу в системі освіти нашої держави було закладено розбіжність у наданні освітніх послуг у міській та сільській місцевостях. Аналіз сучасного стану освіти підтверджує відмінності в наданні освітніх послуг у міській і сільській місцевості до сьогодні. З розвитком ринкових реформ у системі освіти відбуваються як кількісні, так і якісні структурні зрушення, що призвело до проявів відмінностей у наданні повноцінної освіти. Відмінності обумовлені необхідністю приведення освіти у відповідність з вимогами ринку праці, адаптації до об'єктивних умов, соціально-демографічної та економічної ситуації. Завдання забезпечення громадян, які мешкають у сільській місцевості, якісною та доступною освітою, порівняно з освітою в містах, поки що не розв'язане.

Конституція України проголошує рівність конституційних прав і свобод усіх громадян України. Тому в Україні не може бути привілеїв чи обмежень у доступі до якісної освіти громадян за місцем проживання. У

статті 53 Конституції України проголошено, що «...держава забезпечує доступність, безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах» [106, с.22]. Сьогодні українській державі вкрай важливо забезпечити конституційне право на освіту незалежно від місця проживання дитини.

Поряд із цим рівень підготовки учнів міських загальноосвітніх навчальних закладів залишається вищим, ніж тих, хто закінчив сільські заклади освіти. Це призводить до суттєвої різниці «стартових» можливостей випускників сільських та міських навчальних закладів. Проблема доступності та якості освіти для жителів сільських регіонів України стає дедалі більш актуальною. Поряд із цим все більшого розповсюдження отримує профільна диференціація загальної освіти, яка полягає у виборі будь-якого нахилу (профілю) всієї школи (художнього-естетичного, економічного тощо), або ж у відкритті класу чи класів різного профілю (фізико-математичного, економічного, юридичного та інших). Сучасний стан навчання учнів у сільському загальноосвітньому навчально-виховному закладі не дозволяє всебічно охопити всіх дітей сільської місцевості профільним рівнем знань. Причина полягає в цілому ряді проблем, які існують у сільській школі: по-перше, обмеження соціокультурних умов; по-друге, недостатній кадровий потенціал; по-третє, недостатнє матеріально-технічне забезпечення та ін. Діяльність адміністрації сільських шкіл, які намагаються надати повноцінну профільну освіту, як правило, зводиться до відкриття одного-двох профілів навчання, що не задовольняє освітніх запитів і потреб старшокласників, стримуючи тим самим соціально-економічний розвиток села. Існування проблеми розвитку профільної освіти в сільській місцевості є досить актуальною.

Розвиток освіти в Україні не повинен мати демографічних відмінностей, оскільки це суперечить Конституції України [106], законам України «Про освіту» [69], «Про загальну середню освіту» [68] тощо. Таким

чином, освіта повинна бути такою, щоб сільські діти не почували себе обмеженими в своїх правах, мали перед собою конкретні і реальні перспективи, які в свою чергу залежать від доступності до якісної освіти. Ось чому актуальним нині є відродження освіти на селі, створення умов для інтелектуального розвитку сільської молоді.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є поширення діяльності закладів різного типу у сільській місцевості. Це дасть шанс сільській молоді реалізувати свої потенційні можливості та продовжити відроджувати національну освіту, культуру, свідомість. З розвитком закладів різного типу випускники сільських шкіл зможуть на рівні конкурувати зі своїми однолітками з міських шкіл при вступі до вищих навчальних закладів. Все це дасть змогу реалізувати головну мету становлення освіти – всебічний розвиток людини, як особистості, як найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня його, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Упродовж майже двох десятиріч становлення закладів різного типу накопичено значний прогресивний досвід стосовно організації їхньої діяльності, але фундаментально його ще не узагальнено. Поряд із цим відбувається зростання кількості наукових праць, присвячених дослідженню діяльності і розвитку закладів різного типу, в тому числі ліцеїв. Сучасні заклади освіти: ліцеї, гімназії, колегіуми тільки напрацьовують основні концепції становлення та розвитку, їх досвід ляже в основу майбутніх закладів для розвитку творчої обдарованості. У період становлення закладів різного типу їх розвиток відбувався дещо стихійно. Нині гімназії, ліцеї, колегіуми, спеціалізовані школи – це справжні експериментально-пошукові лабораторії, в яких апробується новий зміст освіти, педагогічні технології,

осмислюються й народжуються інновації, впроваджуються розроблені науковцями концепції школи життєтворчості й школи життєвого успіху.

Сучасний період розвитку закладів різного типу сягає менше двох десятиків років, а історичний період становлення відбувався протягом двох століть. Проблема створення та функціонування закладів різного типу розглядається в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Над питанням дослідження історії виникнення та діяльності елітарних ліцеїв працювала низка авторів, зокрема: І.Аркін [11], П.Батюшков [15], В.Бобров [24], А.Готалов-Готліб [44], Р.Заузе [83], С.Коляденко [102], А.Лопухівська [124], М.Лавровський [119], Т.Локоть [123], І.Міхневич [138], Б.Ступарик [215], Б.Чижевський [239], С.Чуйко [240] та інші. У їхніх працях висвітлюються передумови виникнення, головні напрями та організаційні засади діяльності цих закладів.

Яскравими представниками сучасної педагогічної науки щодо становлення й розвитку закладів різного типу, в тому числі ліцеїв, є такі науковці, як-от: В.Алфімов [5], О.Борисов [28], Д.Дейкун [53], Л.Калініна[89], А.Каташов [92], В.Кисільова [96], Н.Одарченко [148], О.Остапчук [156], В.Паламарчук [162;163; 245], А.Сологуб [212], В.Семенюк[201], В.Хайруліна [232], Р.Чуйко [242] та ін. Зокрема Г.Сазоненко [121], окрім власних публікацій щодо питань становлення і розвитку ліцейської освіти, є укладачем збірки наукових статей про діяльність ліцеїв в Україні, присвяченої 10-літтю Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Обґрунтування концептуальних засад створення і функціонування закладів освіти різного типу, виявлення основних завдань їх діяльності, запровадження нових технологій навчання досліджували І.Бех [21], С.Гончаренко [41], І. Жерносек [62], М.Рябуха [196] та інші.

Проблеми створення та функціонування закладів різного типу неможливо розглядати без досліджень напрямків діяльності керівників закладів та специфіки управління ними. Дослідженню цих питань присвячено

багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: О.Анісімов[8], Є.Березняка [20], В.Бондаря [27], Л.Даниленко [51], О.Зайченко [64], Ю.Конаржевського [104], В.Маслова [222], Н.Островецької[158], В.Пікельної [170], М.Поташника [187], В.Сгадовой[228], В. Симонов [205], В.Сисоєвої [207], Є.Чернишової [237] та інших.

Проблема управління освітніми закладами різного типу в умовах державотворення України висвітлена в працях В.Бегея [18], В. Бондаря [25], Л.Даниленко [52], Г.Дмитренка [58], Г.Єльнікової [59], Л.Калініної [88; 221], В.Маслова [222], В.Олійника [149], Н.Островецької [158], Т.Сорочан [210], Є.Чернишової [236], М.Ярмаченка [247] та ін. Загальні основи управління освітою, як інноваційною системою, досліджували такі відомі вчені: Ю.Бабанський [12], Є.Березняк [20], Л.Ващенко [32], Л.Даниленко [82; 167], Ю.Конаржевський [104], М.Кондаков [105], В.Луговий [128], Т.Лукін [129], О.Орлов [150], Л. Парашенко [224], С.Поляков [186], М.Поташник [187], О.Хомерики [233], Н.Сунцов [217] та ін. Управління навчально-виховними закладами досліджували В.Бондар [26], В.Громовий [45; 46], Л.Даниленко[49], Д.Дейкун [53], Г.Єльнікова [60], В.Зоц [73], Л.Калініна[188], Ю.Конаржевський [104], В.Пікельна [169], Ю.Мальований[131], В.Маслов [134], Н.Островецькова [158] та інші. Управлінській діяльності відділів освіти присвячені праці Є.Березняка [19], І.Жерносека [61], О.Зайченко [67], Л.Калініної [87] та інші.

Для обґрунтування теоретичних основ проектування виховного процесу в ліцеї важливе значення мають дослідження таких психологів, як: Г.Балл [14], М.Боришевський [29], П.Вайнцвайг [30], Л.Виготський [36], Ю.Гільбух [39], І.Зязюн [76], Л.Карамушка [90], Г.Костюк [113], В.Крутецький [115], Н.Лейтес [190], С.Рубінштейн [194] та ін., в їхніх працях розглядаються проблеми розвитку і виховання особистості. Поряд із цим в роботах О.Киричука [94], О.Коберника [100], В.Кобзаря [101], А.Лопухівської [125], Н.Ничкало [145], М.Сметанського [38] та інших

розкриті теоретико-методичні основи організації та управління виховним процесом у загальноосвітніх закладах.

Поза сумнівом, інтерес науково-педагогічних працівників, управлінців, директорів шкіл та педагогів-практиків до питання діяльності закладів різного типу, в тому числі ліцеїв у сільській місцевості, постійно зростає. Поряд із цим організаційно-педагогічні засади діяльності ліцеїв у сільській місцевості ще не були предметом окремого наукового дослідження. На сьогодні недостатню розроблені теоретичні положення щодо становлення та функціонування ліцеїв у сільській місцевості, потребує уточнення науково-методичне, навчально-теоретичне та практичне забезпечення організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Потребує удосконалення система підготовки педагогічних працівників для роботи з обдарованою учнівською молоддю в сільській місцевості, відсутні методичні рекомендації щодо ефективної діяльності ліцеїв у сільській місцевості.

Отже, актуальність даної проблеми, її об'єктивна соціально-практична значущість та необхідність розв'язання завдань, спрямованих на вивчення питань становлення і функціонування закладів різного типу, зокрема ліцеїв, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Організаційно-педагогічні засади діяльності ліцеїв у сільській місцевості»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до плану наукових досліджень кафедри менеджменту освіти, економіки та маркетингу «Підготовка керівника навчального закладу в системі післядипломної освіти» (№0103U003244), що входило до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» Національної Академії педагогічних наук України. Тема дисертації затверджена вченою радою Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (протокол № 6 від 25.06.2003 р.) і узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 5 від 25.05.2004 р.).

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональну модель підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості.

На основі об'єкта, предмета і мети дослідження була сформульована **гіпотеза дослідження**, яка ґрунтується на припущенні, що ефективність діяльності ліцею в сільській місцевості уможлиблюється розробкою і практичним впровадженням відповідної структурно-функціональної моделі за дотримання таких організаційно-педагогічних умов:

- активне застосування інноваційних форм і методів організації начально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання у ліцеї;
- постійне оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу в ліцеї;
- активізація науково-дослідницької діяльності учнів.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження були сформульовані такі **завдання:**

1. Проаналізувати теоретичні та історико-педагогічні засади створення та діяльності ліцеїв в Україні.
2. Висвітлити роль та місце ліцеїв у забезпеченні освіти обдарованої учнівської молоді.
3. З'ясувати особливості діяльності та системи управління ліцеями у сільській місцевості.
4. Розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості.
5. Підготувати методичні рекомендації щодо поліпшення діяльності ліцеїв у сільській місцевості.

Об'єкт дослідження: – діяльність ліцею в сільській місцевості.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості в сучасних умовах.

Методологічну основу дослідження становлять: основні положення педагогіки, педагогічної психології та теорії моделювання управлінської діяльності; закони та закономірності інноваційного розвитку соціальних та соціально-педагогічних систем; принципи єдності теорії і практики, що забезпечують поєднання теоретичних та емпіричних методів вивчення становлення і функціонування ліцеїв; принципи побудови сучасної освіти. Дослідження ґрунтується на нормативно-правовій базі освітньої галузі України, викладеній в Конституції України [106], законах України «Про освіту» [69], «Про загальну середню освіту» [68], Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [54], Національній доктрині розвитку освіти [144], Концепції становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості [111], Інструкції про організацію та діяльність ліцею [80], інших документах [55], [56], [81], [103], [107], [108], [109], [110], [111].

Теоретичну основу дослідження складають: філософські підходи до розвитку освіти (І.Зязюн, В.Кремень, В.Лутай, В. Мадзігон, О.Савченко та ін.); наукові праці з проблем історії ліцейської освіти (І.Аркін, В.Бобров, С.Коляденко, А.Лопухівська, М.Лавровський, І.Міхневич, Б.Чижевський, С.Чуйко та ін.); концептуальні засади створення і функціонування закладів освіти різного типу (В.Алфімов, О.Борисов, Ю.Мальований, В.Паламарчук, М.Рябуха, Г.Сазоненко, В.Семенюк, В.Хайруліна, Б.Чижевський, Р.Чуйко та ін.); психолого-педагогічні ідеї модернізації системи освіти в Україні (А.Алексюк, Н.Буринська, І.Зязюн, Н.Ничкало, С.Сисоєва та ін.); наукові аспекти управління загальною середньою освітою та управлінської діяльності керівника ЗНЗ (Є.Березняк, В.Бондар, Л.Даниленко, М.Дарманський, Г.Дмитренко, О.Зайченко, І.Жерносек, Г.Єльнікова, Л.Калініна, В.Маслов, Н.Островерхова, І.Осадчий, В.Пікельна, В.Симонов, Г.Федоров Т.Шамова та ін.); концептуальні засади змісту освіти (М.Бурда, Л.Ващенко, С.Гончаренко,

Ю.Мальований, В.Паламарчук); наукові праці з педагогіки професійної освіти (Л.Барановська, С.Гончаренко, Р.Гуревич, Н.Ничкало, М.Сметанський, Г.Тарасенко, В.Шахов, О.Шестоपालюк та ін.); загальні положення теорії моделювання (Л.Карамушка, О.Коберник, В.Пікельна, В.Штофа та ін.).

Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних **методів**: *теоретичних* – вивчення й аналіз науково-педагогічної, навчально-методичної, психолого-педагогічної, інструктивно-методичної, філософської та історичної літератури з метою з'ясування базових принципів і підходів до організації діяльності ліцеїв; аналіз нормативних документів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з проблем розвитку освіти в сільській місцевості та становлення ліцейської освіти в цілому, ретроспективний аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних; моделювання; *емпіричних*: інтерв'ю, спостереження, анкетування, тестування, опитування з метою діагностування результатів діяльності освітніх закладів; формувальний експеримент застосовувався з метою перевірки ефективності обґрунтованих організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості; *статистичні* методи використовувалися під час кількісного аналізу одержаних даних.

Крім того, в ході дослідження враховувався власний досвід роботи в системі закладів освіти, зокрема в ліцеї у сільській місцевості на посадах: учителя, заступника директора з навчально-методичної роботи, директора Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки (Вінницька область).

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося протягом 2003–2010 рр. у три етапи.

На першому етапі дослідження (2003–2005 рр.) було опрацьовано наукові джерела з проблеми дослідження, з'ясовано і систематизовано на основі порівняльно-історичного аналізу основні підходи до організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Визначено об'єкт, предмет

дослідження, сформульовано його мету, завдання, робочу гіпотезу; встановлено ділові зв'язки із навчальними закладами; визначено експериментальну базу дослідження; розроблено матеріали для констатувального етапу експерименту.

На другому етапі дослідження (2005–2007 рр.) досліджувався досвід діяльності роботи закладів різного типу, в тому числі ліцеїв у сільській місцевості; було завершено констатувальний та розпочато формувальний етап експерименту, спрямованого на перевірку достовірності сформульованої гіпотези дослідження.

На третьому етапі дослідження (2007–2010 рр.) було завершено формувальний експеримент, спрямований на практичну апробацію розробленої нами структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості; систематизовано й узагальнено отримані результати експерименту; сформульовано загальні висновки та методичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості; здійснено впровадження результатів дослідження у роботу навчальних закладів, на базі яких проводилось дослідження; визначено перспективи подальших досліджень.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилася на базі Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки (Вінницька область); Городнянської районної гімназії (Чернігівська область); Шепетівської гімназії (Хмельницька область); Шепетівського навчально-виховного комплексу №1 у складі: «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів, ліцей» (Хмельницька область); Веселівської районної різнопрофільної гімназії (Запорізька область); Вінницької середньої загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів – ліцею № 7.

До участі в дослідженні були залученні начальники, заступники та методисти відділів освіти, директори, заступники, учителі, учні загальноосвітніх закладів; їхні батьки, студенти педагогічних вузів. Загалом у дослідженні взяли участь 1259 осіб.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів

полягає в тому, що:

- *вперше* визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови (активне застосування інноваційних форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання у ліцеї; постійне оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу в ліцеї; активізація науково-дослідницької діяльності учнів) підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості; *розроблено* структурно-функціональну модель підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості;
- *уточнено* особливості діяльності та системи управління ліцеями у сільській місцевості;
- *подальшого розвитку* набули положення щодо підвищення ефективності управління діяльністю ліцеїв у сільській місцевості.

Практичне значення дослідження полягає у розробці й апробації авторської структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості; у створенні авторської програми спецкурсу «Основи науково-дослідницької роботи учнів»; розробці методичного посібника «Створення і функціонування ліцеїв у сільській місцевості»; створенні «Центру допрофільного дистанційного навчання Тиврівського ліцею» для попередньої спеціалізації учнів сільських загальноосвітніх шкіл району. Результати дослідження можуть бути використані під час впровадження, становлення і розвитку ліцейської освіти в сільській місцевості.

Матеріали дослідження, зокрема розроблені методичні рекомендації, можуть бути використані керівниками ЗНЗ (загальноосвітніх навчальних закладів) різних типів (гімназій, ліцеїв, колегіумів, коледжів, навчально-виховних комплексів тощо) для підвищення ефективності управлінської діяльності; педагогами для вдосконалення навчально-виховного процесу;

спеціалістами органів управління освітою різних рівнів для прогнозування, планування та контролю за діяльністю ліцеїв у сільській місцевості; а також у системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Впровадження результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження впроваджувались у навчально-виховний процес Городнянської районної гімназії Чернігівської області (довідка № 28 від 08.06.2010 р.); Шепетівської гімназії Хмельницької області (довідка № 07.01/ 94 від 10.06.2010 р.); Шепетівського навчально-виховного комплексу №1 у складі: «Загальноосвітня школа I-II ступенів, ліцей» Хмельницької області (довідка № 182 від 08.06.2010 р.), Веселівської районної різнопрофільної гімназії Запорізької області (довідка №84 від 07.06.2010 р.), Вінницької середньої загальноосвітньої школи I-II ступенів – ліцею № 7 (довідка № 156 від 08.06.2010 р.), а також у Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників (довідка № 369 від 08.06.2010 р.), Черкаському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників (довідка № 0106/543 від 16.05.2010 р.); Комунальному закладі «Запорізька обласна академія післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної Ради (довідка № 63 від 21.01.2010 р.).

Апробація результатів дисертації здійснювалась у доповідях і виступах, на *міжнародних* науково-практичних конференціях: «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, проблеми» (Вінниця, 2008 р.); «Сучасні проблеми освіти: управлінський аспект» (Переяслав-Хмельницький, 2008 р.); «Управління в освіті» (Львів, 2009 р.), *всеукраїнських* науково-практичних конференціях: «Філософія змін в освітянській галузі м. Львова. Українознавчий аспект» (Львів, 2009 р.); «Сучасна освіта в сільській школі: управління, навчальні та виховні аспекти» (Дніпропетровськ, 2003 р.); «Проблеми та перспективи розвитку обдарованої молоді Україні» (Київ, 2006р.); «Актуальні проблеми розвитку особистості в системі дошкільної та загальної середньої освіти» (Вінниця, 2010 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в 10 одноосібних публікаціях, з них 7 у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 2 методичних посібника, 1 методичні рекомендації.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, додатків, списку використаних наукових джерел. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, з них 180 сторінок основного тексту. Ілюстративний матеріал подано у 14 таблицях, 12 діаграмах, 3 рисунках. Перелік використаних наукових джерел – 247 найменувань.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ЛІЦЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Становлення та історичний розвиток ліцейської освіти в Україні

Формування української національної школи базується не лише на розвитку освіти сьогодення, але й тісно пов'язане з історичною спадщиною минулого. Традиції, звичаї, обряди, які сформувалися ще з давніх часів, були покладені в основу становлення сучасної освітянської галузі. На теренах України систематичне навчання розпочалося ще в період древньоруської державності, про що вперше згадується в літописі «Повесть временных лет»[10]. Розвиток освіти в Україні тривалий час базувався на особливостях соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного розвитку держав, до складу яких входили українські землі. Це призвело до того, що протягом XVIII – XIX та початку XX століття розвиток освіти формувався під впливом Російської, Австрійської (пізніше Австро-Угорської) імперій.

Поряд з цим, у XIV – XVI ст. землі західної та правобережної України поступово увійшли до складу Литви та Польщі, що характеризувалося досить сильним культурно-освітнім впливом на розвиток і становлення освіти. Таким чином, в різні історичні періоди розвитку освіта України майже повністю копіювала систему освіти панівної імперії, хоча і мала завжди свій яскравий, національний колорит. Перші ліцеї в Україні з'являються на початку XIX ст., хоча в Європі розвиток ліцейської освіти бере початок ще з Стародавньої Греції.

Термін «ліцей» походить від назви однієї з трьох гімназій в Афінах, яка знаходилася поза межами міста біля храму Аполлона Лікейського, звідки і бере початок сам термін. Діяльність ліцеїв Стародавньої Греції пов'язана з видатним ученим Аристотелем, який тривалий час проводив там уроки власної майстерності [177, с.99]. В подальшому слово «лікей» трансформувалось в «ліцей», яке і стало загальновживаним у більшості

держав Європи та світу. Відповідно до виявлених особливостей процесу розвитку ліцейської освіти, встановлено, що у системі освіти ліцей виконували різні функції: науково-дослідного академічного центру (ліцей Аристотеля), елітарних навчальних закладів підвищеного типу (Угорське королівство, Російська імперія у XVIII-XIX ст.), вищих шкіл для дівчат (Австро-Угорщина, Німеччина, Бельгія в XIX - на початку XX ст.), основного типу загальноосвітньої середньої школи (Італія, Польща, Франція, Фінляндія, Португалія, Греція, Румунія) та середніх професійних навчальних закладів (Польща, Румунія, Франція та ін.) [241, с.8].

Вагомий внесок у висвітлення проблем історичного розвитку, становлення і діяльності ліцеїв і гімназій внесли цілий ряд вітчизняних та зарубіжних дослідників. Дану проблему детально висвітлювали у своїх роботах Г.Білавич [22], В.Бобров [24], А.Замостьянов [71], С.Коляденко [102], Г.Кучеров [117], М.Лавровський [119], А.Лопухівська [124], О.Луків [126], В.Мозгова [142], І.Міхневич [138], Н.Сейко [200], Б.Ступарик [215], О.Субтельний [216], Ю. Уварова [225], Г.Чернихівський [235], В.Чугайов [84], С.Чуйко [240], Б.Чижевський [238] та інших. Дослідниками було висвітлено історико-педагогічні аспекти та передумови виникнення ліцеїв, головні напрями та організаційні засади діяльності цих закладів, питання та передумови розвитку шкіл нового типу.

Аналіз дослідження діяльності ліцеїв минулого свідчить, що науковцями майже повністю висвітлено питання становлення і функціонування ліцейської освіти у XVIII - XIX століттях.

Варто зазначити, що історія становлення ліцеїв постійно змінюється. З появою ліцеїв в Україні на початку дев'яностих років минулого століття з'являється цілий ряд наукових праць, присвячених дослідженню діяльності сучасних ліцеїв. В.Алфімов [2], О.Борисов [28], С.Мартиненко [132], О.Мішуков [122], В.Паламарчук [77], М.Рябуха [195], Г.Сазоненко [120], А.Сологуб [211], Т.Цуканова [234], С.Чуйко [240] та ін. внесли вагомий внесок в питання становлення сучасної ліцейської освіти. Більшість авторів

досліджували ліцейську освіту «практично», адже вони очолювали дані навчальні заклади. Таким чином, дослідженню сучасної ліцейської освіти в Україні велику увагу приділяли саме педагоги-практики, які і сформували новітню історію розвитку освіти нашої держави.

Розвиток ліцейської освіти в Україні бере початок з діяльності перших чотирьох ліцеїв, що функціонували на теренах України в містах Одесі, Ніжині, Кременці та Львові. Саме їх становлення і розвиток започаткували ліцейський рух в Україні та слугувало підґрунтям для діяльності сучасних ліцеїв.

На думку С.Чуйка, «ліцеї не стали основним, масовим типовим навчальним закладом і, на відміну від парафіяльних і повітових училищ, а також гімназій та університетів, не отримали чітко визначеного місця в новій системі освіти. Головними критеріями, які визначали статус ліцеїв в Україні означеного періоду, були поєднання рис середньої та вищої школи, наявність організаційних засад навчального закладу елітарного типу» [240, с.35].

В XIX та першій половині XX століття значна частина України знаходилася в складі Російської імперії. Найвпливовіші ліцеї Російської імперії – Імператорський Царськосільський (1811-1917), Рішельєвський (1817-1865), Ніжинський (1832-1875), Кременецький (1818-1833), Демидівський (1833-1917) та менш відомий Омський ліцей. У радянській літературі питання діяльності ліцеїв на території Царської Росії майже не висвітлювалося. Винятком був лише Імператорський Царськосільський ліцей, який було відкрито 19 жовтня 1811 року в Царському селі поблизу Санкт-Петербурга. Причиною такої популярності даного закладу було, перш за все те, що там навчався О.Пушкін, найгеніальніший випускник, який прославив Росію на весь світ, досягнувши світових успіхів в літературі [72].

Незаперечним є той факт, що розвиток освіти в Україні завжди був на досить високому рівні. Із семи ліцеїв, які існували на території Російської імперії, на теренах України нараховувалось три заклади.

Заслуговує на увагу думка професора І.Огієнка, який у своїх працях зазначав, «що саме українська церква, українська наука та українська книга були найважливішими чинниками того, що напівварварська в культурному відношенні Росія поступово перетворюється в XVII - XVIII ст. в цивілізовану європейську державу» [147, с.40].

Із наукових праць початку XX століття заслуговує на увагу робота М.Грушевського «Про українську мову і українську школу» [48], де зроблено огляд умов розвитку і функціонування українських навчальних закладів на початку XX ст. на Галичині. На той час західна частина України знаходилась під впливом Австро-Угорщини. Початок XIX ст. зумовлюється об'єктивними потребами у відкритті вищих шкіл, відбувається поява першого ліцею в західній частині України – Львівського. Причиною цього були освітянські реформи, які розпочалися на початку XIX ст. в Австрії. Суть реформ було направлено на посилення впливу церкви та впровадження її діяльності в навчально-виховний процес. Відповідно до імператорських реформ, з 1805 по 1817 рр., Львівський університет став називатися ліцеєм. У Львівському університеті у 1823 році було підготовлено першу на Галичині граматику української мови.

В 1849 році в університеті було засновано кафедру української мови і літератури. Діяльність Львівського університету (ліцею) сприяла створенню багатих традицій вітчизняної вищої освіти.

Розвиток ліцейської освіти розпочинався з провінційних містечок. Підтвердження цих слів ми зустрічаємо у С.Павлової, яка зазначає, що «...першопричина виникнення та відкриття ліцеїв прийшла з провінції. Так, зокрема, в 1803 р. відомий благодійницькою діяльністю на користь освіти гірсько-промисловець і вчений-натураліст П.Демидов, жертвуючи 357 душ і 100 тис. рублів на користь Ярославської гімназії, просив підвищити її в таке училище, яке б мало однаковий ступінь з університетом і мало всі його переваги. У 1805р. подібне прохання надійшло від українського графа І.Безбородька. Він просив у царя дозволу на відкриття гімназії вищих наук у

Ніжині, де б навчалися діти незаможних дворян та молоді люди інших станів і пропонував для цього кошти, які заповів його брат, князь О.Безбородько. Справжнім творцем та меценатом ліцею в Одесі став відомий герцог Рішельє, генерал-губернатор Новоросійського краю» [160, с. 97].

Отож, однією з причин появи на наших землях ліцеїв як навчальних закладів нового типу була турбота місцевих меценатів про розвиток освіти свого краю. Саме в Ніжині, Кременці та інших, віддалених від університетів містах, виникли перші в російській імперії ліцеї [177].

Серед урядовців тодішньої Російської імперії ініціатором ідеї відкриття ліцеїв виступив відомий державний діяч М.Сперанський [177]. Він запропонував царю проект «Початкова схема особливостей ліцею», в якому йшлося про відкриття ліцею для 10-15 студентів – представників царської родини, але даний документ залишився нереалізованим.

Як стверджує В. Змеєв [72], першим нормативним документом царської Росії, який започаткував діяльність ліцеїв, був проект міністра народної освіти графа А.Розумовського «Утворення ліцею». Після внесення зауважень та доповнень 12 серпня 1810 року імператором Олександром І було затверджено «Постанову про ліцей».

Отже, «...ліцейська форма навчання не стала досить поширена на теренах України та Росії, як у європейських державах: Франції, Румунії, Німеччині та інших. При відкритті ліцеїв в Україні не враховувались національні інтереси корінного (українського) населення. Кременецький ліцей був відверто польським навчальним закладом, а Ніжинський і Одеський – проросійськими. Львівський, проіснувавши зовсім недовго, мав як австрійську, так і польську основу діяльності» [177, с.100].

На думку Т.Локоть, «..історія Ніжинського ліцею пов'язана з іменами видатних представників старовинного українського князівського роду Безбородьків. Так, зокрема, князь О.Безбородько (1737–1799) зацікавився ідеєю створення в Ніжині навчального закладу університетського типу. Князем було пожертвовано великі кошти для розвитку закладу

університетського типу. Смерть мецената завадила йому здійснити свій задум. Його справу продовжив молодший брат граф І.Безбородько (1755–1816), який отримав офіційний дозвіл від царя на своє прохання про відкриття в Ніжині гімназії вищих наук, а завершив онук О.Кушельов-Безбородько (1800-1855)» [123, с.19].

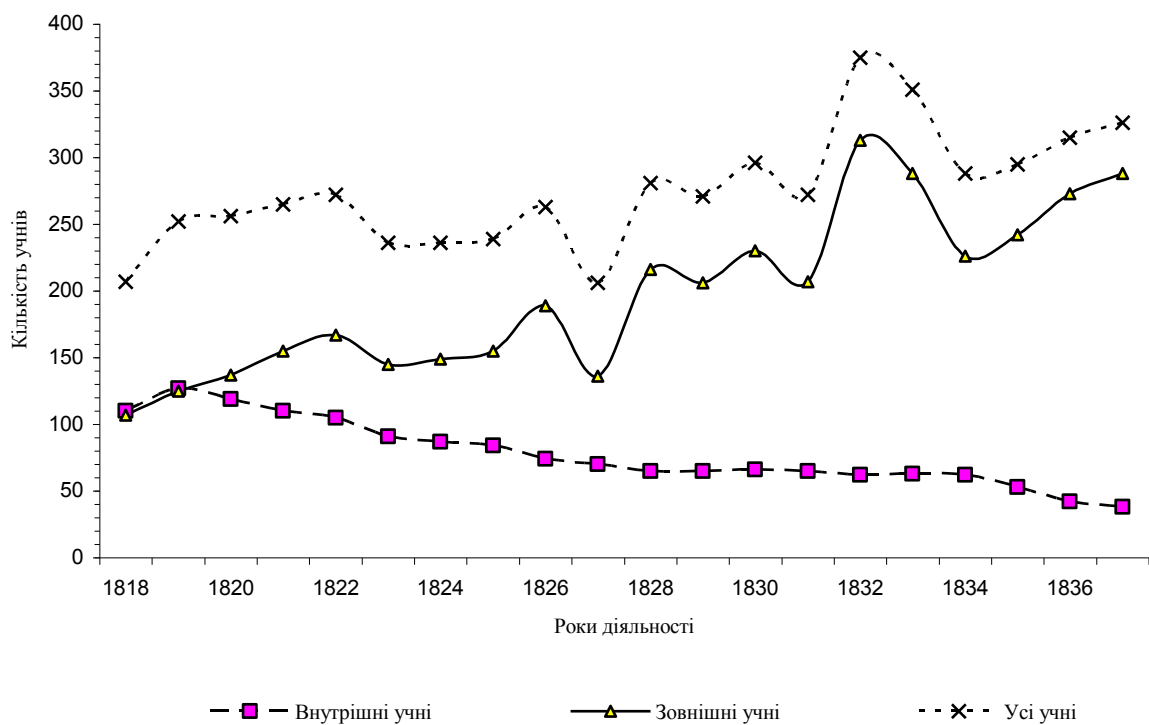
Основними предметами, які викладалися у закладі, були закон Божий, російська словесність, стародавні мови, філософія, природниче право, чиста і прикладна математика, природнича історія, технологія з хімії, політична економія, державне господарство, римське право з його історією, російське цивільне і карне право, судочинство з історією права. Заклад було розраховано на дітей незаможного дворянства [177]. Тривалість навчання - дев'ять років. Навчальний процес поділявся на три періоди навчання: початковий, середній, вищий курс.

У діяльності Ніжинського ліцею можна виділити певні періоди існування. З часу заснування закладу і протягом перших 12 років заклад мав статус гімназії вищих наук з гуманітарним профілем навчання, це і визначають як перший період розвитку закладу. З часом заклад реорганізували у фізико-математичний ліцей. Протягом перших 8 років існування ліцею припадає на найкращий період його розвитку [213]. Так, заклад мав всі типові ознаки тогочасного ліцею і набув певних особливостей класичного ліцею. За весь період існування фізико-математичний ліцей мав вісім випусків, останній в 1841 році. Закриття фізико-математичного ліцею було зумовлено тим, що вже у 1839 році не було жодного бажаючого вступити до нього, це призвело до реорганізації в юридичний ліцей князя Безбородька (юридичну гімназію), який почав діяти з 24 квітня 1840 року.

На переконання О.Лавріненко, «...з реорганізацією у 1840 році фізико-математичного ліцею в Ніжинську класичну гімназію з юридичним профілем навчання завершується другий період розвитку і розпочинається третій період. Третій період був найбільш тривалий, з 1840 по 1875 рік і ознаменувався створенням юридичного напрямку діяльності з трьохрічним

терміном навчання для підготовки чиновників судових установ» [118, с.1]. Останнім директором Ніжинського юридичного ліцею був М.Чалий, український письменник і педагог, перший біограф Т.Шевченка, учасник руху за створення недільних шкіл, з 1882 року – член редколегії журналу «Киевская старина».

У ніжинському закладі була досить демократична процедура відбору учнів на навчання. Це дало можливість отримати вищу освіту представникам практично з усіх вільних верств населення. Окрім того, зростає загальна освіченість населення навколишнього регіону. Значна частина вихованців гімназії становили українці [171]. Динаміку кількості учнів Ніжинської гімназії вищих наук в період з 1818 по 1836 рр. представлено на діаграмі 1.1.

Діаграма 1.1.

Динаміка кількості учнів Ніжинської гімназії вищих наук в період з 1818 по 1836 рр.

У 70-тих роках XIX ст. в Україні виникає потреба у викладачах історії, класичних мов та літератури. На той час Ніжинський ліцей за своїм потенціалом відповідав статусу вищого навчального закладу. Тому 14 вересня 1875 році його реорганізували в історико-філологічний інститут [177].

У 1920 році заклад було реорганізовано в інститут народної освіти. Сьогодні в стінах знаменитого ліцею розташований Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

У підручнику «Історія України» Н.Полянська-Василенко стверджує: «...провідне місце в системі освіти півдня України належить Одеському (Рішельєвському) ліцею. Ініціатором заснування ліцею був відомий французький і російський діяч, герцог Рішельє Арман Еммануель де Плєсі (1766–1822). Ставши у 1803 р. градоначальником м. Одеси, а в 1805-1814 рр. зайнявши посаду генерал-губернатора Новоросійського краю, Рішельє започатковує високий розвиток освіти ввіреного йому краю» [180, с.100]. Одеський градоначальник стояв на чолі правління ліцею, він мав право на призначення директора, вчителів та наглядачів. Усі ці положення були закріплені в першому статуті Рішельєвського ліцею і стали незмінними до кінця його існування.

Враховуючи великий внесок колишнього генерал-губернатора в розвиток міста загалом і його турботу про стан освіти краю зокрема, відкритий в Одесі згідно з імператорським указом від 2 травня 1817 р. ліцей отримав назву Рішельєвського [40]. Так на території України з'явився четвертий, після Львівського, Харківського та Київського, Одеський університет.

Дослідник С.Чуйко вивчаючи діяльність Рішельєвського ліцею визнає, що «...при заснуванні ліцею був встановлений 8-річний загальний курс навчання, а з 1829 року навчання стало одинадцятирічне. Весь період навчання складався з трьох етапів: 3 роки початкового училища, 4 роки навчання у гімназійних класах і лише після того 4 річне навчання у

ліцейських класах. Класи мали свою спеціалізацію і поділялися на два відділення: філософське та юридично-політичне. Навчальний процес був слабо спеціалізований, вивчалися в основному класичні та гуманітарно-юридичні дисципліни» [240, с. 87].

Новий ліцей був закритим середнім навчальним закладом підвищеного типу для дітей аристократів та заможних торговців. Але з 1819 року кількість «зовнішніх учнів» почала стрімко збільшуватися і це в майбутньому призвело до «відкритої» форми навчання.

Рішельєвський ліцей мав потужну бібліотеку (майже 550 томів), кабінет для читання преси (російські, іноземні газети та журнали), хімічну та фізичну лабораторії, ботанічний сад тощо [9].

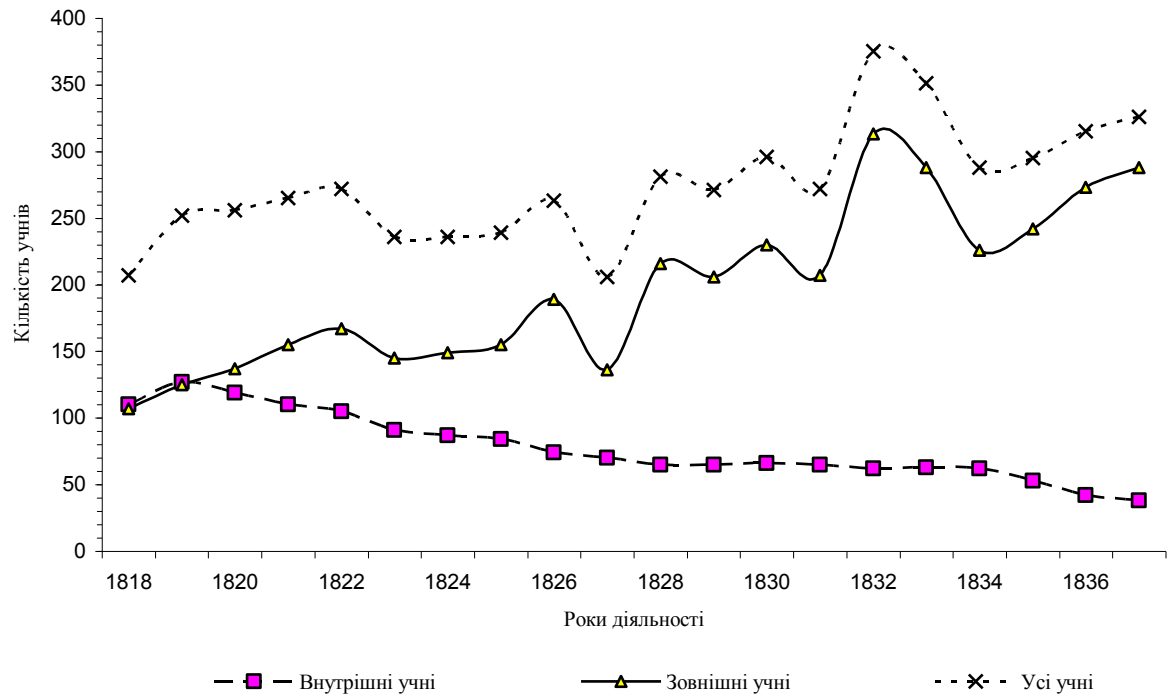
Ми цілком погоджуємось з думкою з В.Боброва [23], А.Лопухівської[124], С.Чуйко [240], Б.Чижевського [239] та іншими науковцями, які в діяльності Рішельєвського ліцею виділяють два періоди: гімназійний (1817-1837 рр.) та університетський (1837-1865 рр.).

Згідно зі статутом 1837 р. на базі ліцею діяли юридичне і фізико-математичне, а 1843 р. – камеральне відділення. Як підготовчий заклад при ліцеї продовжувала діяти гімназія.

У період з 1817-1837 рр. спостерігалася чітка тенденція до зменшення кількості «внутрішніх» учнів та збільшення кількості «зовнішніх» учнів. Як наслідок, Рішельєвський ліцей поступово втратив притаманні йому риси навчального закладу закритого типу, а навчання в ньому стало доступне для різних верст населення. Це послугувало загальному підвищенню освіченості населення Півдня України.(див. діаграму 1.2)

За час 48-річного існування (1817 – 1865 рр.) Рішельєвський ліцей виконував своє головне стратегічне завдання – створення на південних теренах Російської імперії підґрунтя для нового центру вищої освіти. При ліцеї діяв інститут східних мов, у якому готували військових перекладачів. На теренах Російської імперії, серед закладів різного типу, навчально-

виховний процес відбувався на найвищому рівні саме в Рішельєвському ліцеї.

Діаграма 1.2.

***Динаміка кількості учнів Рішельєвського ліцею
в період з 1818 по 1837 рр.***

Доля Рішельєвського ліцею була визначена з призначенням попечителем Одеського навчального округу видатного лікаря-хірурга М.Пирогова.

Саме за ініціативи М.Пирогова у 1865 р. Рішельєвський ліцей було реорганізовано в Новоросійський університет (нині Одеський університет імені І.Мечникова) [177].

Рішельєвський ліцей став першим серед закладів подібного типу в Російській імперії, який отримав статус університету, та один з небагатьох закладів, який пройшов шлях від середнього навчального закладу гуманітарного типу до університету.

Третім відомим ліцеєм, який діяв у XIX ст. на території України в умовах російської системи освіти, був Кременецький (або Волинський) ліцей.

С.Шаправський, досліджуючи становлення Волинської гімназії, як закладу, який було створено при реорганізації Кременецького ліцею, переконує нас у тому, що засновниками Кременецького ліцею були поляк Т.Чацький, який займав посаду візитатора (шкільного інспектора) та творець польської конституції, відомий просвітитель Г.Коллонтай. Відома польська дослідниця М. Данилевич-Зелінська подає цікаву інформацію про те, як саме і чому була вибрана кандидатура Кременця. Виявляється, «...Т.Чацький пропонував розташувати новий заклад у Дубненському замку. Проти такого задуму виступив Г.Коллонтай, який доводив, що Дубно є надто неспокійне і гамірне місто, яке розташоване на території щорічних великих ярмарків. Другу кандидатуру – м. Луцьк – було відхилено з огляду на присутність там російського військового гарнізону, сусідство з яким для нової польської школи було небажане. Російські урядові кола намагалися нав'язати кандидатуру м. Житомира, тодішнього центру Волинського воєводства, але Т.Чацький не хотів розташовувати свій заклад в адміністративному і торговому місті, атмосфера якого не сприяла науці. Проте, звичайно, головним аргументом відмови Т. Чацького було те, що м. Житомир являв собою волинське місто, найбільш віддалене від польських етнічних земель, а також мав украй незадовільний стан шляхів сполучення. У той же час Г.Коллонтай майже одразу висунув кандидатуру м. Кременця» [244, с.2].

У 1805 році відбулося відкриття навчального закладу – Волинська вища гімназія у м. Кременці. У 1818 р. Волинську вищу гімназію було реорганізовано у Кременецький ліцей, що проіснував до 1833 р. Він мав чітко виражений «польський характер», його заснування стало перешкодою для створення російського університету в Києві.

У Т.Чацького «...виникає ідея створення навчального закладу, який би був на порядок вищий, ніж губернські гімназії, а в перспективі став би університетом» [244, с.1]. Дослідниця Кременецького ліцею С. Коляденко зазначає, що «...у серпні-вересні 1805 року розпочалася напружена підготовка до відкриття гімназії. Г.Коллонтай працював над концепцією

проекту діяльності гімназії, планом урочистого відкриття гімназії та промовою Т.Чацького до вчителів. Авторство програм навчальних дисциплін на 1805 р. теж належить йому. Т.Чацький вніс до них лише деякі корективи. Протягом підготовчого періоду (до відкриття гімназії) довелося долати серйозні труднощі. В середині червня 1805 р. пожежа знищила більшу частину м. Кременця. Шкільні будинки уціліли, але згоріло багато приватних домівок, в яких планувалося поселити новоприбулих викладачів» [102, с.76].

При гімназії в 1807 р. була створена школа геометрів і механіків, астрологічна обсерваторія, засновано ботанічний сад. Поряд з цим, Т.Чацький ставить питання про врахування місцевих умов і необхідність вивчення механіки, гідравліки, землеробства, садівництва, ветеринарії.

Отже, програма навчання Кременецького ліцею прирівнювалася до програми Віденського університету. Навчання було розраховано на 10 років, тут вивчалися гуманітарні й точні науки, військова справа, поряд з цим у ліцеї проводилась підготовка спеціалістів у галузі економіки, сільського та лісового господарства, учителів сільських шкіл. Матеріальна база ліцею мала велику бібліотеку і нараховувала 50 тисяч книг. Слід відзначити, що значна кількість книг була подарована генерал-фельдмаршалом М.Кутузовим [177].

Головною метою функціонування Кременецького ліцею було виховання всебічно розвинутої особистості, а вже потім - спеціаліста окремої галузі.

На думку А.Лопухівської, «...у 20-х роках XIX ст. Кременецький ліцей досяг найвищого злету за весь період свого існування. У цей час тут навчалось близько 700 учнів. До складу закладу входив десятирічний загальноосвітній ліцей, а також ряд фахових шкіл: механіків і геометрів, землемірів, садівників, хірургії та ветеринарії. Тут функціонували: астрономічна обсерваторія, метеорологічна станція, добре обладнаний фізичний, математичний та інші кабінети, унікальний ботанічний сад і надзвичайно багата бібліотека, власна друкарня» [124, с. 10].

Розбудова ліцею стала причиною зростання престижу міста Кременця. Сучасники називали місто «маленьким Парижем», «волинськими Афінами». Роль закладу в житті кременчан важко переоцінити. Після закриття ліцею в 1833 році Російським урядом економічне, громадське, культурне життя міста занепадає на довгі роки. Кременецький ліцей був вивезений до Києва разом з усіма своїми закладами: зі школами землемірів і механіків, друкарнею, бібліотекою, навчальними кабінетами тощо. Частина викладачів та учнів також були переведені до Києва. Кременецький ліцей став основою для створення Київського ліцею, урочисте відкриття якого відбулося 15 липня 1834 р. Таким чином, правильно було б стверджувати не про закриття (скасування, ліквідацію) Кременецького ліцею, а його переведення до Києва і функціонування під новою назвою – Київський ліцей, пізніше Університет Св. Володимира [177].

У 1920 році в м. Кременці відроджується ліцей. У старших класах навчальний процес було поділено на гуманітарний та природознавчий, термін навчання 2 роки. У 1936 - 1937 роках на вищих курсах навчалось 54 студенти, ліцей стає могутнім освітнім інститутом, який об'єднує навколо себе близько 2 десятків різнопрофільних навчальних закладів. У 1940 році ліцей було реорганізовано в учительський інститут, а в 1952 – в педагогічний інститут, який у 1969 році було переведено до м. Тернополя.

Розглядаючи діяльність Кременецького ліцею можна стверджувати, що він був фактично проявом здобутків польської освіти і культури на Західній Україні. Вагомий внесок у підвищення освіченості, культури та духовності жителів Галичини було внесено саме завдяки діяльності Кременецького ліцею.

Процес становлення і розвитку ліцейської освіти в Україні мав декілька періодів злетів і падіння, від елітарних навчальних закладів для привілейованих верств населення, до повної їх заборони як буржуазних шкіл. Поява і розвиток перших ліцеїв заклали основу для розвитку ліцейської освіти сьогодення.

Враховуючи історичні аспекти розвитку ліцейської освіти, ми можемо стверджувати, що в Україні так і не відбулося масове поширення ліцеїв, як, наприклад, у країнах Європи. Ліцеї існували як витвори різних національних культур: Кременецький – польської, Львівський – австрійської та польської, Рішельєвський – російської та французької, а Ніжинський – української та російської [177].

Усі ліцеї без винятку були «невеликими острівцями» в системі освіти України і не отримали чітко визначеного місця. У діяльності ліцеїв важливу роль відіграв фактор особистості засновника, адже заклади набували свого розквіту саме в період життя їхніх меценатів. Більшість сучасних ліцеїв, 90-х років ХХ століття також були утворені за ініціативою «керівників-фанатів педагогічної справи», а після переходу керівництва закладом в «інші руки» багато з них втрачали свою популярність або взагалі переставали існувати.

Існують різні підходи до визначення історичних періодів розвитку ліцейської освіти. Зокрема, С.Чуйко [240] виділяє п'ять основних періодів розвитку ліцейської освіти, а саме:

- період елітарних ліцеїв (1805 - 1875 рр.);
- перехідний період (1875 - 1920 рр.);
- міжвоєнний період західноукраїнських ліцеїв (1920 - 1940 рр.);
- період повної заборони ліцеїв (1940 - 1990 рр.);
- новітній період розвитку ліцеїв незалежної України (з 1990 р).

Дане історичне дослідження заслуговує на увагу, хоча, на нашу думку, не має чіткого критерію, за яким можна було б виділяти певні періоди. Автор використовує систематизацію розвитку ліцеїв як за періодом існування так і за їх функціональною приналежністю.

Принципом формування власної періодизації ми обрали «критерій розвитку закладу», його роль у становленні освіти в Україні. Виходячи з власного дослідження, пропонуємо шість періодів розвитку і становлення ліцейської освіти в Україні.

- період зародження ліцеїв (1805-1820 рр.);

- період розквіту ліцейської освіти (1820-1875 рр.);
- період реорганізації і занепаду (1875-1920 рр.);
- період часткового відродження ліцеїв (1920-1939 рр.);
- період повної заборони діяльності ліцеїв (1939-1990 рр.);
- період новітнього відродження ліцейської освіти (від 1990 року до нинішнього часу).

Основою першого періоду (1805-1820 рр.) є поява, насамперед, трьох найвідоміших на території України ліцеїв: Львівського, Рішельєвського, Кременецького.

Під час другого періоду (1820-1875 рр.) відбувається процес розквіту ліцейської освіти. Даний період проходив досить стрімкими темпами і є яскравим етапом розвитку ліцейської освіти. Протягом другого періоду з'являється і Ніжинський ліцей, який в своїй діяльності мав інший статус, ніж його попередники. Ніжинський ліцей єдиний, який можна дійсно вважати українським, а перші 8 років свого існування мав типові ознаки класичного європейського ліцею.

Починаючи з третього періоду (1875-1920 рр.), ліцеї протягом тривалого часу існували лише в західному регіоні України на Буковині та Галичині [116].

Під час четвертого періоду (1920-1939 рр.), після жовтневого перевороту в Петербурзі, на території України відбувається повна заборона діяльності ліцеїв, їх осередки залишилися лише на західних теренах.

П'ятий період тривав понад півстоліття, починаючи з 1940 року до 1991 року. Радянська влада вела політику повної заборони існування «буржуазних» закладів. Поряд з цим в післявоєнний період масово з'являються прототипи майбутніх ліцеїв і гімназій – спеціалізовані школи з поглибленим вивченням окремих предметів. Такі заклади існують і до нині, хоча більшість з них з проголошенням незалежності України змінили свою назву на більш «модну» - ліцеї, гімназії, колегіуми.

В 90-х роках XX століття, з початком розвитку демократичних процесів в Україні, розпочався новий, шостий період в історії розвитку ліцеїв. На думку міністра освіти і науки України 2005 – 2007 рр. С.Ніколаєнка [146], розвиток мережі ліцеїв, в Україні відбувався поступово, так, зокрема, у 1991-1992 н. р. було відкрито – 18 ліцеїв, а вже через десять років у 2002-2003 н. р. їх нараховувалось 255.

Ми розділяємо думку Б.Чижевського, що «...становлення і утвердження ліцейської освіти в Україні ще далекі від завершення. Період проіснував уже майже два десятки років і чітко зарекомендував себе, що сучасні ліцеї не лише мають право на існування, а й здатні відіграти важливу роль у становленні сучасної європейської освіти в Україні. Відновлення ліцеїв на теренах розбудови незалежної України пов'язано зі змінами у політично-соціальному житті, затвердженими Декларацією про державний суверенітет України, необхідністю «...відображення й розбудови національної системи освіти, формування освіченої, творчої особистості», духовного відродження нації» [238, с.9].

Понад двохсотлітній розвиток ліцейської освіти на теренах України слугував поштовхом для її дослідження як вітчизняними так і зарубіжними науковцями. Сьогодні наша держава переживає шостий період новітнього відродження ліцейської освіти, який триває близько двох десятиріччів років, але його історія ще не завершена.

1.2. Роль та місце ліцеїв у забезпеченні освіти обдарованої учнівської молоді.

На межі XX-XXI століть відбулися суттєві зміни в особливостях функціонування та розвитку країн світу. Інформаційні технології, процеси глобалізації стали звичними для сучасного світу. Найбільшого успіху досягають держави, які мають не лише розвинуту економіку та багаті надра природних ресурсів, а, перш за все, кваліфіковані кадри, які працюють у

високотехнологічних галузях виробництва. До таких галузей невиробничої сфери можна віднести і освітню галузь, головним «продуктом» якої є високоосвічена, обдарована особистість.

На сьогодні у державній політиці провідних країн світу, в тому числі і в Україні, спостерігається підвищений інтерес до проблеми розвитку обдарованості, творчості та інтелекту. Обдарованість слід розглядати одночасно як досягнення, так і як можливість майбутнього досягнення. Іншими словами, потрібно брати до уваги і ті здібності, які вже виявилися, і ті, які можуть виявитися.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти, є створення умов для всебічного розвитку школярів як особистостей, розвитку їхніх талантів [144]. Визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів держава покладає великі надії на розвиток обдарованості учнівської молоді. Нове високоосвічене покоління людей в майбутньому може дати державі та людству в цілому значно більше, ніж люди з посередніми здібностями. Саме тому з метою розвитку здібностей, обдарувань і таланту дітей в Законі України «Про освіту» передбачається створення профільних класів (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчально-виховних колективів, об'єднань тощо [69].

В період незалежності України зібрано значний досвід роботи з обдарованими учнями, хоча значна частина прогресивного досвіду ще не узагальнена. Сучасні заклади освіти: ліцеї, гімназії, колегіуми тільки напрацьовують основні концепції становлення та розвитку, їх досвід ляже в основу майбутніх закладів для розвитку творчої обдарованості. Завдання, яке постає перед сучасними закладами освіти полягає не тільки в наданні ґрунтовних знань з різних галузей наук, а й виховання самостійної особистості, спроможної творчо мислити, вільно орієнтуватися в реаліях

сучасного життя. Поряд з цим, особливою рисою діяльності даних закладів є підготовка майбутніх фахівців для окремих галузей виробництва тобто – рання спеціалізація обдарованої молоді. Для досягнення поставлених цілей важливим аспектом діяльності закладів різного типу є створення власної концепції розвитку.

Визначаючи концептуально розвиток сучасних закладів освіти, ми виходили з того, що «концепція – (з латинського: розуміння, система, ведучий задум) певний спосіб розуміння, трактування будь-якого предмета, явища, процесу, провідна ідея їх систематичного висвітлення» [223, с.161]. Трактування поняття «концепції закладів освіти» відрізняється в різних авторів. Зокрема, «педагогічна концепція – це система поглядів на те чи інші педагогічне явище, процес, спосіб розуміння чого-небудь, тлумачення якихось педагогічних явищ, сукупність теоретичних засад» [158, с.42]; «цілісна й завершена, структурована сукупність системи поглядів та ідей» [165, с.342]; «конструктивний принцип різних видів діяльності» [229, с.264]; або «організаційна основа діяльності суб'єктів навчального закладу» [166, с.273]. Кожен з науковців має свій підхід щодо поняття «концепція», але основа у всіх єдина. Узагальнюючи твердження науковців, під концепцією, ми розуміємо систему поглядів та ідей на різні явища та процеси.

В рамках програми «Освіта («Україна ХХІ століття»))» групою науковців та управлінців було підготовлено першу базову концепцію розвитку сучасних закладів освіти. 26 червня 1996 року Міністерством освіти була затверджена «Концепція становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості» [111]. У даній концепції було відображено особливості управління та діяльності закладів освіти, основні засади формування мережі навчальних закладів, роль та місце закладів нового типу в системі освіти України. Дана концепція стала базою для розробки регіональних та локальних концепцій закладів освіти.

Сьогодні в Україні основним видом середніх закладів освіти є середня загальноосвітня школа трьох ступенів:

- перший ступінь — початкова школа;
- другий ступінь — основна школа, що забезпечує базову загальну середню освіту;
- третій ступінь — старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту.

Поряд з тим, в Україні існують спеціалізовані школи, гімназії, колегіуми, ліцеї. Одночасно передбачається функціонування закладів освіти для розвитку творчої обдарованості у вигляді навчально-виховних об'єднань: школа — дитячий садок; середній заклад освіти — вищий навчальний заклад; середній заклад освіти — вищий навчальний заклад — науково-дослідний інститут; середній заклад освіти — вищий навчальний заклад — науково-виробниче об'єднання.

Спеціалізована школа забезпечує поглиблене вивчення одного або декількох предметів, курсів учнями віком від 7(6) до 17 (18) та від 11(12) до 17 (18) років.

Гімназія — середній заклад освіти другого-третього ступеня, що забезпечує загальнокультурну, науково-теоретичну, гуманітарну підготовку обдарованих і здібних учнів.

Колегіум — середній заклад освіти, що забезпечує здобуття освіти понад державний освітній мінімум і гуманітарну, суспільно-гуманітарну, гуманітарно-природничу підготовку талановитої учнівської молоді певного регіону або України. До колегіуму зараховуються учні, як правило, після закінчення школи другого ступеня.

Ліцей — середній заклад освіти, що забезпечує здобуття учнями освіти понад державний освітній мінімум, здійснює науково-практичну підготовку здібної і обдарованої учнівської молоді. Ліцеї працюють з учнями, які вже закінчили 7 (8) класів загальноосвітньої школи (4-й клас гімназії) або мають базову загальну середню освіту [80, с.57-58] (див. Додаток А).

Існування «нормативно-правового поля» дає нам змогу чітко розмежовувати поняття гімназія, колегіум, ліцей, спеціалізована школа. Всі вони мають схожу мету, завдання, принципи та спільні риси в організації навчально-виховного процесу. Поряд з цим, головними відмінностями є: освітній ступінь закладу, вік учасників навчально-виховного процесу, рівень підготовки учнів, спеціалізація закладу (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Типологія навчальних закладів за ключовими критеріями.

Тип загальноосвітнього навчального закладу	Освітній ступінь закладу	Вік учасників (учнів)	Рівень підготовки учнів	Спеціалізація
Спеціалізована школа	I-III II-III III	7(6) -17 11-17 14-17	Поглиблена підготовка	Поглиблене вивчення одного або декількох предметів
Гімназія	II-III	11-17	Поглиблена підготовка	Науково-теоретична; класична; гуманітарна
Колегіум	III I-III	17-17 7(6) -17	Понад державний мінімум	Гуманітарна; суспільно-гуманітарна; природничого-гуманітарна
Ліцей	III	14-17	Понад державний мінімум	Науково-природнича; науково-гуманітарна

Заклади різного типу мають загальну спільну рису, а саме вони «...формують склад учасників навчально-виховного процесу на основі конкурсного відбору та спрямовують свою діяльність на саморозвиток творчих здібностей суб'єктів навчально-виховного процесу. Головним завданням закладів освіти для розвитку творчої обдарованості є створення умов для розвитку здібної, обдарованої особистості» [173 с.117].

Провідною ідеєю «Концепції...» є гармонійне поєднання процесів навчання, виховання, розвитку особистості. Тобто, головним завданням гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл є створення оптимальних умов для розвитку здібної, обдарованої особистості.

Як зазначено в «Концепції...», «...визначний вплив на їх функціонування мають філософські, науково-теоретичні, соціально-економічні, психолого-педагогічні теорії, ідеї, підходи Г.Сковороди, Т.Шевченка, К.Ушинського, Г.Ващенко, М.Пирогова, С.Русової, Г.Костюка, А.Макаренка, В.Сухомлинського, педагогів-новаторів та представників сучасних науково-педагогічних шкіл» [110, с.57].

Методологічною основою концепції функціонування закладів різного типу є основні положення філософії освіти, представниками якої є В.Андрущенко [231], В. Лутай [127], В.Кремень [85] та ін., засади теорії розвитку творчих здібностей (В. Моляко [143], В.Ротенберг [193] та ін.), основні положення теорії виховання (І.Бех [21], Я.Корчак [112], В.Мадзігон[214], В.Сухомлинський [218] та ін.) та засади гуманістичної психології (Г.Костюк [113], А. Маслоу [135], К. Роджерс [192] та ін.).

Діяльність закладів різного типу, в тому числі ліцеїв, як центрів розвитку обдарованої особистості завжди була актуальною для дослідження вітчизняними та зарубіжними науковцями. Пріоритетне ставлення до ліцеїв з'явилося з розвитком демократичних процесів у пострадянському періоді на початку 90-х років XX століття. Місце ліцеїв у педагогічній літературі представлена за основними напрямками досліджень:

- історико-педагогічні аспекти виникнення ліцеїв;

- створення і функціонування сучасних ліцеїв;
- специфіка управління закладом;
- форми та методи навчання і виховання обдарованих учнів;
- психологічні основи діяльності ліцеїв.

Кожен напрямок дослідження знайшов своїх «прихильників» серед науковців, дослідників та педагогів-практиків.

Вагомим елементом дослідження розвитку освіти в Україні є історична роль ліцеїв в становленні сучасних закладів для обдарованої учнівської молоді. Історико-педагогічні аспекти виникнення та діяльності перших ліцеїв в Україні, було відображено у різних авторів. Діяльність Львівського ліцею висвітлена в роботах професора В.Чугайова [84] – ректора Львівського національного університету ім. Івана Франка. Як відомо, діяльність Львівського ліцею була досить короткою. Трансформація ліцею в університет зменшила цікавість його історією науковцями та практиками. Тому, діяльність Львівського університету набагато краще висвітлена в науково-педагогічній літературі ніж, власне, Львівського ліцею.

Становлення Рішельєвського ліцею було об'єктом дослідження вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Причина полягає в його історичній ролі, як осередку розвитку освіти України, так і центру становлення елітарної освіти Царської Росії. Довгий проміжок часу саме Рішельєвський ліцей (Одеський університет) слугував центром розвитку освіти і духовності Царської Росії. В роботах Р.Заузе [83], А.Готалов-Готлібуха [44], І.Міхневича [139] та ін. висвітленні основні етапи розвитку і становлення даного закладу.

Історію Кременецького ліцею досліджували науковці П.Батюшков [15], М.Теодорович [219; 220], Л.Кравчук [114], І.Курляк [116], С.Коляденко [102], В.Мозгова [141] та інших науковців. Окрім вітчизняних науковців помітний внесок у вивчення широкого спектру питань, пов'язаних з особливостями розвитку навчального процесу в Кременецькому ліцеї зробили польські науковці. Зокрема, «..ролі Кременецького ліцею в

становленні та розвитку освіти Західної України присвятили свої роботи: К.Грошинський, М.Данилевич-Зелінська, С.Добровольський, Ф.Мащак, С.Северин, С.Трухін та ін. Про особливості навчально-виховної роботи в польських та українських ліцеях Галичини і Волині йшлося у численних статтях, які друкувалися в той час у журналах «Gimnazium i Liceum», «Oswiata i wychowanie», «Zycie Kremienieckie» » [240, с.4]. Це пов'язано, перш за все, з тим, що становлення Кременецького ліцею в XVIII та першій половині XX ст. відбувалось на території колишньої Польщі.

Проблему розвитку Ніжинського ліцею найповніше висвітлено у працях О.Лавріненко [118] та М.Лавровського [119], які не лише проаналізували історичний розвиток ліцею, а висвітлили його роль в становленні освіти України. Поряд з цим, цілий ряд авторів досліджували роль елітарних ліцеїв в цілому: І.Аркін [11], П.Батюшков [16], С.Коляденко [102], А.Лопухівська [124], Т.Локоть [123], Б.Чижевський [238], С.Чуйко [241] та інших. У їхніх працях висвітлюються передумови виникнення, головні напрями та організаційні засади діяльності закладів освіти, окреслено роль ліцеїв та специфіку їхнього освітнього статусу. Так, у монографічному дослідженні В.Алфімов [3] розкриває ретроспективний аналіз ліцеїв в Україні в цілому, висвітлено роль сучасного ліцею, специфіку функціонування закладу, концепцію діяльності та досвід роботи на посаді директора закладу.

Період створення і функціонування сучасних ліцеїв сягає менше двох десятиріччів років, але відіграє вагомий роль в становленні та розвитку освіти сучасної України. Зокрема, В.Паламарчук [245] відзначає головну роль ліцеїв в становленні і розвитку освіти України – це задоволення потреб суспільства в творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуальних громадянах, оновлення національної свідомості, відродження духовності. В.Паламарчук розкрила «...принципи організації навчального процесу: гуманізація освіти, єдність загальнолюдського та національного характеру навчання; організація альтернативних закладів навчання» [174, с.166] .

Вагомий внесок у висвітлення ролі сучасних ліцеїв, їх створення і функціонування вніс Б.Чижевський [238]. Він стверджував, що ліцеї можна називати закладами академічного рівня, які забезпечують здобуття учням освіти понад державний мінімум. Поряд з цим, ліцеї реалізують науково-практичну підготовку здібної та обдарованої молоді.

У працях М.Рябухи [195], В.Семенюка [201] фактично вперше розкрито роль ліцеїв у розвитку обдарованої учнівської молоді з сільської місцевості. Автори протягом тривалого часу безпосередньо працювали керівниками навчальних закладів, відповідно Херсонського обласного ліцею для обдарованої учнівської молоді та Славутського обласного спеціалізованого ліцею-інтернату поглибленої підготовки учнів в галузі науки (в Хмельницькій області). Зокрема, В.Семенюк [201], розробив власну концепцію розвитку ліцею та систему науково-дослідної роботи ліцеїстів.

Наукові роботи О.Борисова [28], щодо організації навчально-виховного процесу в ліцеї мистецтв, Й.Ільницького [78] стосовно специфіки навчально-виховного процесу в ліцеї, Л.Паращенко [164] стосовно формування організаторських та управлінських умінь учнів ліцею бізнесу відображають роль ліцеїв в сучасній різнопрофільній освіті. Поряд з цим, у працях І.Жерносека [63], Н.Кнорр [97], О.Остапчук [157], О.Сидоренко [208] велика увага приділялась ролі науково-методичної роботи в розвитку творчих здібностей учнів у ліцеях.

Розв'язанню проблеми створення та функціонування сучасних закладів різного типу присвячено праці вітчизняних науковців: В.Алфімова[6], В.Боброва [24], В.Бондаря [26], І.Жерносека [63], Г.Єльнікової [1], Л.Калініної [88], В.Маслова [133], О.Мішукова [140], Н.Острроверхової [158], В.Пікельної [169], В.Сафіуліна [199], В.Сисоевої[206], В.Хайруліної [232], Є.Чернишової [236], Р.Чуйко [242] та інших .

З 90-х років XX століття в Україні починає формуватися організаційна структура ринкової економіки, яка поступово витісняє методи й форми

командно-адміністративного управління. Питання управління набуває статусу окремої наукової галузі, яка має власну методологію та закономірності розвитку.

Наприклад, Т.Шамова [243] під управлінням розуміє процес переходу системи з одного якісного складу в інший.

Л.Ващенко у своєму дослідженні виокремлює загальні механізми управління розвитком загальноосвітніх навчальних закладів, а саме: перехід на концептуальний рівень освітньої діяльності з орієнтацією на інноваційні процеси; відкритість школи до нововведень, укоріненість в регіональну стратегію розвитку освіти; створення нових форм підготовки педагогічних працівників до інноваційного пошуку тощо [31].

Б.Гаєвський вважає, що вагому роль в діяльності ліцеїв відіграє дієве управління, а саме: «...процес управління є впорядкуванням системи. Він здійснюється в межах причинно-наслідкових залежностей, здатних у межах даної основної якості переходити з одного стану в інший» [37, с.10]. Автор вбачає основне завдання управління в своєчасній перебудові структури системи у відповідності з її закономірностями, які обумовлюються безперервними змінами зовнішнього й внутрішнього середовища. Він наголошує, що таке управління (біологічне чи соціальне) здійснюється за допомогою механізмів, які розташовані в самій системі і які забезпечують самоуправління. Це створює дві підсистеми: керуючу й керовану. В.Кноррінг визначає управління як «...безперервний і цілеспрямований процес впливу на керований об'єкт, а систему управління – як механізм забезпечення цього впливу» [99, с.140].

Управління освітою належить до соціального управління. Під соціальним управлінням розуміють «...вплив на суспільство з метою його упорядкування, збереження якостей, специфіки, удосконалення і розвитку. Це необхідна властивість будь-якого суспільства і витікає з його системної природи, суспільного характеру праці, необхідності спілкування людей у процесі праці та життя, обміну продуктами їх матеріальної та духовної

діяльності» [230, с.674]. З позиції соціального управління, Г. Єльников виділяє «...три рівні управління загальною середньою освітою: елементарний (саморегулюючий), самоуправлінський (педагогічний колектив школи, в т.ч. адміністрація) і соціетальний – державний (органи державного управління освітою). Управління загальною середньою освітою відбувається на основі теорії управління освітою» [60, с.132]. На її думку, «поняття управління освітою можна визначити як цілеспрямований вплив суб'єктів управління різних рівнів (державного, регіонального, місцевого) на всі ланки освіти з метою гармонійного розвитку підростаючого покоління, життєдіяльність якого забезпечує збереження і подальший розвиток соціального організму та культури суспільства» [1, с. 9].

Місце управління в системі діяльності освітніми закладами різного типу показано у науковій праці В.Бондаря [27]. В ній, зокрема, розкрито теоретико-методологічні основи і структуру управлінської діяльності директора школи, його готовність до управління процесом навчання, системний підхід та функціонування знань в процесі внутрішнього управління. В.Маслов [133] обґрунтував роль директора школи, розробив модель систем функціонування компетентності сучасного керівника, виявив функції управління навчально-виховним процесом. В працях Н.Островерхової [137] розкрито характерні ознаки, шляхи створення та управління авторськими закладами освіти різного типу.

Монографія Л.Даниленко [50] «Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи» розкриває вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до управління загальноосвітньою школою, а навчальний посібник Г.Дмитренка [57] «Стратегічний менеджмент, цільове управління на основі кваліметричного підходу» розкриває розвиток навчальних закладів різного типу та проблеми управління освітою в сучасних умовах в цілому.

Функціонування сучасних ліцеїв неможливо уявити без застосування сучасних нестандартних форм навчальної роботи, таких як: диспути,

інтегровані заняття, дискусії, акторські уроки, ділові та імітаційні ігри, бінарні заняття тощо. Нині модернізувались і традиційні форми та методи навчання – лекції, бесіди, різноманітні види роботи з літературою, проблемні задачі та завдання, вправи, семінари, різноманітні засоби навчання. У ліцєях все частіше використовується проектування, конструювання, моделювання, пошуково-дослідні роботи, заняття в лабораторіях інститутів, стажування, практика на базі навчальних і наукових лабораторій, на виробництві [161].

Важливу роль у дослідженні діяльності ліцейської освіти відводиться дослідженням психологів. Зокрема, в праці російського педагога Ю.Гільбуха[39] ми знаходимо підтвердження, що кожна психічно нормальна людина народжується із задатками обдарованості, здатністю до ефективної плідної діяльності. Хоча ступінь обдарованості в кожного індивіда різна. В подальшому доля обдарованості залежить від мікро-, мезо- й макросередовища, яке оточує людину.

Тому, на сьогодні суспільство в цілому зрозуміло й усвідомило те, наскільки важливо виявити обдарованих дітей на ранньому етапі їхнього розвитку, забезпечити їм можливості для повноцінного навчання, виховання та самовдосконалення саме у закладах для розвитку творчої обдарованості.

Становлення середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості визначається інноваційними процесами, які відбуваються в суспільстві, науці, економіці й техніці тощо. Ці зрушення призвели до появи нового покоління, яке повинно зародитись у закладах для творчої обдарованості.

Визначальна роль закладів освіти різного типу, в тому числі й ліцеїв – це становлення та розвиток творчих, обдарованих громадян, оновлення національної свідомості, збереження духовності, збагачення та розвиток інтелектуального потенціалу нації. Діяльність гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл направлена на створення оптимальних умов для розвитку обдарованої учнівської молоді. Важливою умовою діяльності ліцеїв є правильно організована робота учителів з обдарованими дітьми, при цьому

важливо не лише створити необхідні умови для їх розвитку, а й психологічно готувати їх до наполегливої праці, самовдосконалення та самовиховання. Педагоги в роботі з обдарованими дітьми повинні застосовувати принципи розвиваючої освіти, включаючи вміння застосувати спеціальні диференційовані навчальні програми, а також володіння нетрадиційними формами і способами роботи на уроці (групові форми роботи, дослідницькі проекти та ін.).

В роботі з обдарованими дітьми діяльність педагога ліцею повинна базуватися на психолого-педагогічних принципах:

- розвитку творчої співпраці на основі взаємовідносин між педагогами та учнями;
- організації навчання на основі особистісної зацікавленості учня, його індивідуальних інтересів і здібностей;
- самоорганізації учнів, подолання їхніх труднощів; організації самостійної роботи учнів;
- виховання сильних натур, здатних виявити наполегливість, дисциплінованість;
- сприяння розвитку творчого мислення, вміння критично оцінювати свої можливості, й прагнення самостійно вирішувати все складніші завдання;
- гуманістичний, суб'єктивний підхід до виховання;
- створення нового педагогічного середовища на принципах співдружності педагогів, колег, однодумців у творчому вихованні дітей.

Втілення перелічених психолого-педагогічних принципів у масовій загальноосвітній школі у сільській місцевості майже неможливо. Поряд з цим, в сільській місцевості є учні для яких характерна висока розумова активність, підвищена схильність до розумової діяльності, потяг до творчості тощо. Таким чином, обдарованні діти є як у міських так і сільських школах. Створення закладів різного типу, в тому числі ліцеїв у сільській місцевості, є досить таки вагомим чинником у роботі з обдарованими дітьми.

Виявляючи обдарованих індивідів, заклади освіти організовують їхнє навчання за спеціальними навчальними планами і програмами. Вирішення проблеми обдарованості з кожним роком набирає особливої ваги. Отже, проблема полягає не лише у навчанні обдарованих дітей а, перш за все, у проблемі виявлення та розвитку обдарованих учнів незалежно від закладу в якому вони навчаються.

Обдаровані діти краще почуваються в закладах, де навчаються рівні їм за інтелектуальним розвитком однолітки. Починаючи з 60-х років минулого століття в Україні починають з'являтися спеціалізовані класи і школи, до яких відбираються діти на основі їх схильностей і більш високого рівня здібностей – обдарованості. Наприкінці 80-тих — початку 90-тих років минулого століття відбувся процес становлення сучасних закладів освіти. На сьогодні в Україні поряд з масовими загальноосвітніми закладами існують заклади для розвитку обдарованої учнівської молоді: ліцеї, гімназії, колегіуми, спеціалізовані школи, які мають спільні та відмінні риси.

Для розвитку обдарованої учнівської молоді вагомим елементом є запровадження диференціації навчання та профільності в старшій школі. Серед методів профільного навчання у ліцелях переважає пошуковий і дослідницький підхід до засвоєних знань, умінь і навичок самостійної роботи учнів. Контроль за навчанням учнів стимулює поглиблене вивчення різних предметів, здійснює систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання у ліцелях мають творчий, диференційований характер.

Науково-методичне забезпечення профільного навчання передбачає використання програм, підручників, посібників, методичної літератури, передового педагогічного досвіду. Розвиток профільного навчання у ліцелях є відповіддю на нові вимоги суспільства: формування компетентної, відповідальної, з чітко усвідомленою громадською позицією, вмінням навчатися впродовж всього життя особистості.

«Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі» розроблена на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 року № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». Вона ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 року.

Проаналізувавши дослідження науковців щодо функціонування ліцейської освіти та нормативно-правову базу, яка регламентує їх роботу ми прийшли до висновку, що функціонування ліцеїв у сільській місцевості розкрито частково, потребує певних уточнень нормативно-правова база їх діяльності. Це пов'язано, перш за все, з тим, що законодавство «не встигає» за стрімким розвитком ліцеїв. Поряд з цим, питання регіональних відмінностей в розташуванні ліцеїв в Україні знаходиться в стадії дослідження.

Таким чином, головне значення ліцеїв в роботі з обдарованою учнівською молоддю полягає в розвитку та зміцненні інтелектуального потенціалу України, вихованні науково-технічної еліти суспільства, виконання державного замовлення на освіту, задоволення освітніх запитів громадян держави – батьків та учнів сільської місцевості, становлення та розвиток творчих, діяльних, обдарованих громадян, оновлення національної свідомості, збереження духовності, збагачення та розвиток інтелектуального потенціалу нації.

Подальший розвиток ліцеїв у сільській місцевості та впровадження в навчальний процес організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності їхньої діяльності дозволить виконати вищеперераховані завдання. У наступному параграфі вважаємо за доцільне розглянути особливості діяльності та управління ліцеєм у сільській місцевості.

1.3. Особливості діяльності та управління ліцеєм у сільській місцевості.

За роки незалежності України зроблено суттєві кроки в розбудові національної системи освіти та демократизації освітянської діяльності. Першочергового значення в розбудові України набуває проблема вдосконалення національної системи освіти, спрямованої на розвиток талантів, розумових і фізичних здібностей людини як особистості та найвищої цінності суспільства. В Україні, як самостійній державі, розвиток освіти виходить на якісно новий рівень і стає власною справою українського народу.

Конституція України проголосила рівність конституційних прав і свобод усіх громадян України. Тому в Україні, не може бути привілеїв чи обмежень стосовно освіти громадян за місцем проживання. У статті 53 Конституції України проголошено, що «...державна забезпечує доступність, безкоштовність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах» [105,с.22]. Сьогодні, пріоритетним напрямком державної політики у галузі освіти є модернізація системи освіти у сільській місцевості. Це дасть змогу забезпечити конституційне право дитини на якісну освіту незалежно від місця проживання.

В Україні вже десятки років спостерігається невідповідність у наданні освітніх послуг в міській і в сільській місцевості. Співвідношення сільських і міських шкіл становить 2 до 1 на користь сільських. У 2010 року в Україні функціонувало понад 20 тисяч денних загальноосвітніх навчальних закладів усіх форм власності, де навчалося понад 4 228 150 учнів. Відповідно у сільській місцевості – 13 266 шкіл (66,0 %), що становить 32,9 % учнів. Це свідчить, що освіта в сільській місцевості є потужною складовою освітянської галузі України. Статистика засвідчує, що практично кожна п'ята школа країни – з малою чисельністю учнів і при цьому переважна більшість з них знаходяться у сільській місцевості. Поряд із цим, щороку чисельність

учнів сільської місцевості значно зменшується. Це призводить до скорочення кількості загальноосвітніх шкіл, школи недоукомплектовані учнями. Значне зменшення кількості учнів, відсутність класно-урочної системи занять, відсутність фахових працівників (у більшості сільських навчальних закладах один учитель викладає декілька предметів) призводить до зниження якості навчання, втрачання інтересу до освіти, збільшує плинність кадрів тощо. Таким чином, мусимо констатувати факт, що забезпечення громадян у сільській місцевості якісною та доступною освітою, порівняно з освітою в містах, поки що не досягнуто.

Підтвердження наших слів ми знаходимо у нормативно-правових актах. Зокрема в Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» зазначено, що сільська школа, особливо у віддалених селах, не дає такої освіти, яка б відповідала державному стандарту. Обдарована дитина в такій школі позбавляється шансу продовжити навчання [226]. Враховую стан розвитку освіти у сільській місцевості Кабінетом Міністрів України було видано постанову від 20 липня 1999р. за номером 1305 «Комплексний план заходів щодо розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості в 1999-2005 роках» та розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2006 р. № 396-р «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки». Даними документами встановлено першочергові та невідкладні завдання розвитку освіти, розв'язання проблем та управління сільською школою.

Поява закладів освіти різного типу в Україні дала надію на відродження повноцінної якісної освіти, в тому числі і в сільській місцевості. Їх діяльність та розвиток ґрунтується на основі вітчизняних науково-теоретичних надбань та ідей провідних зарубіжних і міжнародних науково-практичних шкіл та набуває нового значення. Сьогодні зростає не лише кількісний показник загальноосвітніх закладів, який був характерний для початку 90-тих років XX століття, а найголовніше — зростає якість надання

освітніх послуг населенню. Що стосується кількості закладів, то у 1992 р. в Україні було 179 гімназій, 130 ліцеїв; відповідно у 2007 р їх кількість зросла до 531 та 345. (див. Додаток Б).

Поряд з цим, у сільській місцевості спостегігається зменшення закладів різного типу. Так зокрема у 2007-2008 навчальному році функціонувало лише 27 гімназій, 29 ліцеїв, 8 колегіумів що становить 6,9 % від загальної кількості даних закладів в Україні, натомість у містах – 531 гімназія, 345 ліцеїв, 40 колегіумів. Для порівняння у 2003-2004 навчальному році в сільській місцевості діяло 29 гімназій, 32 ліцеї, 7 колегіумів або 8,5% від загальної кількості даних закладів; у містах – 404 гімназії, 290 ліцеїв, 27 колегіумів. Таким чином, динаміка поширення навчальних закладів різного типу на селі йде на спад.

Таблиця 1. 2.

Кількість гімназій, ліцеїв та колегіумів в Україні

Навчальний рік	Всього закладів	В тому числі у сільській місцевості	Гімназії		Ліцеї		Колегіуми	
			Всього	В тому числі у сільській місцевості	Всього	В тому числі у сільській місцевості	Всього	В тому числі у сільській місцевості
2001-2002	594	39	312	14	255	20	27	5
2006-2007	898	70	512	30	345	32	41	8
2007-2008	909	64	531	27	345	29	40	8

На кінець 2007- 2008 н.р. в Україні функціонували 909 гімназій, ліцеїв, колегіумів, що становить 4,5% від загальної кількості загальноосвітніх навчальних закладів. У сільській місцевості разом їх діяло 64. Поряд з цим, з 2006 року у сільській місцевості спостерігається процес зменшення кількості закладів різного типу.

Початок 90-х років ХХ століття характеризувався різними напрямками діяльності ліцеїв. Найбільш характерними профілями були психолого-педагогічний, фізико-математичний, гуманітарний, медичний, військовий, економічний, природничо-математичний, художньо-культурний тощо. Причина такої різноманітності полягала у відсутності чіткої нормативно-правової бази.

Перед ліцеями постає основне питання – задоволення потреб суспільства в становленні та розвитку творчих, діяльних, обдарованих громадян, оновлення національної свідомості, збереження духовності, збагачення та розвиток інтелектуального потенціалу нації. Більшість ліцеїв успішно виконують своє завдання, зокрема Український фізико-математичний та гуманітарний ліцей Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Донецький медичний ліцей при Донецькому медичному університеті ім. Горького, Київський військовий ліцей ім. Івана Богуна, Житомирський обласний педагогічний ліцей, Дрогобицький педагогічний ліцей, Чернігівський обласний педагогічний ліцей для обдарованої сільської молоді, Таврійський ліцей мистецтв Херсонської міської ради тощо. Поряд із цим, розпочали свою діяльність та успішно функціонують багатoproфільні ліцеї, а саме: Запорізький багатoproфільний ліцей «Перспектива», Луганський обласний багатoproфільний ліцей. Створення більшості ліцеїв відбувалось, перш за все, за рахунок реорганізації кращих середніх загальноосвітніх шкіл, переважно з поглибленим вивченням окремих предметів.

Діяльність більшості ліцеїв на початковому етапі створення носить стихійний характер. Їх створюють на базі старших класів загальноосвітніх шкіл без попередньої розробки концепцій розвитку, змісту освіти, форм та методів навчання. Поряд з цим, спостерігались моменти, коли окремі ліцеї були утворені з повним збереженням учнівського та вчительського колективу, змінено при цьому лише назву. Всі ці перераховані факти призводять до нівелювання ліцейської освіти та закриття таких закладів.

У період становлення України як самостійної держави, в більшості випадків рішеннями місцевих органів державного управління, відкривалися «школи-ліцеї» або так звані «ліцейні» класи. Зазначені навчально-виховні заклади (класи) відкривалися, в переважній більшості, на базі сильних педагогічних колективів, спеціалізованих або профільних шкіл, що мали певну систему роботи, історичні традиції тощо. Проте, більшість із них, у кращому випадку виконували або продовжують виконувати функції профільних, спеціалізованих шкіл (класів) інтенсивного, випереджаючого навчання.

Зміна ж назви навчально-виховного закладу повинна бути аргументована відповідним науковим, кадровим, матеріально-технічним й фінансовим забезпеченням, підвищенням рівня якості навчально-виховного процесу. Таким чином, практика відкриття «шкіл-ліцеїв» або «ліцейних» класів довела свою неефективність. У даний час у більшості регіонів України до створення ліцеїв підходять більш виважено та професійно ніж у дев'яностих роках двадцятого століття. Адже формування мережі загальноосвітніх навчальних закладів повинно базуватися на засадах доступності, рівності для кожного громадянина у забезпеченні повної реалізації його здібностей, таланту, всебічного розвитку.

У дослідженнях Б.Чижевського [238], Г.Сазоненко [189; 197], В.Паламарчук [191; 223], В.Сафіуліна [199], А.Сологуба [211], В.Хайруліної[232] визначаються основні організаційні умови створення закладів різного типу. Цілком погоджуємось із думкою В.Паламарчук у тому, що «...створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл відбувається при виконанні цілого ряду умов – це визначення концептуальних засад їх діяльності, наявність приміщення, яке відповідає встановленим для навчально-виховного процесу нормам; відповідної матеріально-технічної бази; наявність науково апробованих і затверджених навчальних планів, програм, підручників, посібників; конкурсного відбору

педагогічних працівників; створення системи пошуку, відбору, організації навчання і виховання здібної і обдарованої молоді» [223, с. 29].

Переважає більшість ліцеїв України — це навчальні заклади, які трансформувалися із середньої загальноосвітньої школи. Така трансформація означає для школи перехід від режиму функціонування до режиму розвитку, тобто входження в інноваційний процес. Реорганізація загальноосвітніх шкіл в ліцеї у не може носити стихійний характер. Вона вимагає виважених підходів, виключення будь-якої поспішності заради кількісного показника. Власний процес реорганізації загальноосвітньої школи в ліцей в їх класичному розумінні — справа непросте. Основна проблема полягає в подоланні психологічного бар'єру педагогічних працівників, батьків, дітей, проявом самоаналізу й здатності розсудливо оцінювати реальні можливості. Особливої уваги при реорганізації загальноосвітньої школи в ліцей заслуговує наявність матеріально-технічної та навчально-методичної бази, потужного учнівського та педагогічного колективів.

При плануванні кількості закладів освіти різного типу (ліцеїв, гімназій, колегіумів) у міжнародній практиці застосовують корегуючий коефіцієнт: на 50 тисяч учнів один ліцей або одна гімназія на 10 тисяч учнів. Згідно українських нормативно-правових документів, а саме: концепції становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості формування мережі ліцеїв, гімназій, колегіумів, спеціалізованих шкіл проводиться із розрахунку, що в них може навчатися лише певна кількість обдарованих учнів. Зокрема в м. Києві цей показник становить 5-7 відсотків; в обласних центрах — 3-5 відсотків; в промислових та енергетичних містечках з населенням понад 100 тисяч чоловік — 2-4 відсотки; у сільській місцевості — до 3 відсотків від загальної кількості учнів даного віку. Дані відсотки є досить орієнтовними і потребують подальших досліджень і уточнень, з нашої точки зору. Середній показник обдарованих учнів в Україні становить близько 2,6 %.

Станом на 2007-2008 н.р. у загальноосвітніх школах України навчалося 4 млн. 768 тис. учнів в тому числі у гімназіях, колегіумах, ліцеях 295,4 тис. учнів, що становило 6,2 % від загальної кількості учнів. У сільській місцевості, у даний період, у гімназіях, колегіумах, ліцеях навчалося 7,7 тис. учнів, що становило лише 0,16 % (див. Таблиця 1.3.), що майже в 20 разів менше від запланованого. Поряд з цим з кожним роком динаміка кількості учнів у гімназіях, ліцеях та колегіумах сільської місцевості іде на спад.

Таблиця 1.3.

Динаміка кількості учнів у гімназіях, ліцеях та колегіумах (тис. учнів.)

Навчальний рік	Всього учнів	В тому числі у сільській місцевості	Гімназії		Ліцеї		Колегіуми	
			Всього	В тому числі у сільській місцевості	Всього	В тому числі у сільській місцевості	Всього	В тому числі у сільській місцевості
2001-2002	238,6	4,2	146,9	1,8	79,48	2,0	12,2	0,36
2006-2007	288,2	7,7	201,8	5,0	79,05	2,3	7,4	0,36
2007-2008	295,4	7,7	210,0	4,96	81,7	2,19	5,95	0,58

Отже, потенціал обдарованих учнів у сільській місцевості використовується недостатньо. Учні сільської місцевості не в змозі застосовувати свій освітній потенціал, адже долати десятки кілометрів до навчального закладу для того, щоб задовольнити свої бажання у навчанні фізично та й економічно неможливо. Поряд з цим, результати зовнішнього незалежного оцінювання протягом 2009, 2010 та 2011 років показали високий результат успішності випускників сільських закладів освіти. Також щорічно серед призерів Всеукраїнських та міжнародних учнівських олімпіад зростає частка учні із сільської місцевості. Все це вкотре переконує нас у доцільності

існування відповідних освітянських закладів саме в сільській місцевості для розвитку творчої обдарованості учнів.

На сьогодні в сільській місцевості функціонують різні типи ліцеїв. Серед найбільш поширених ліцеї у формі професійного (профільного) ліцею, багатопрофільного (різнопрофільного) ліцею, ліцею-інтернату. Поняття професійний (профільний) ліцей пов'язано з певною спеціалізацією навчального закладу на чіткому виборі професії чи профілю навчання. В Україні існують: педагогічні, медичні, юридичні, агротехнічні (сільськогосподарські), лісогосподарські, гірничі, військові, фізико-технічні, хіміко-біологічні, гуманітарні та багато інших видів ліцеїв.

Особливістю діяльності професійних ліцеїв є підвищення якості освіти за рахунок об'єднання методичних, педагогічних, економічних ресурсів різних рівнів навчання. Професійні ліцеї мають певні позитивні сторони щодо надання одночасно змістовного навчання і одержання певної професії чи профілю навчання. Кожен заклад освіти за своїм характером формування орієнтується на соціально-демографічні показники: чисельність населення, його динаміку, вікова структуру тощо.

Застосування даної концепції в середньостатистичному сільському загальноосвітньому навчальному закладі, де навчається близько 100-150 учнів, в тому числі учнів III ступеня менш 30% не є ефективним. Адже діти одного, в кращому випадку двох класів (паралелей), певна річ не можуть мати однакові інтереси і будувати однакові життєві плани на майбутнє. Таким чином заклади, що існують у сільській місцевості у формі профільних ліцеїв обмежують вибір профілю навчання.

У сільському загальноосвітньому навчальному закладі існування концепції професійних (профільних) ліцей на базі єдиного загальноосвітнього навчального закладу призведе до повного нівелювання форми та змісту ліцейської освіти. Це стосується і загальноосвітніх шкіл, які при одному профілі навчання нівелюють інтереси учня у його виборі. Адже

низька наповнюваність класів та різнорівневий інтерес вихованців до вибору майбутньої професії стоїть на перешкоді існування даних закладів.

Поряд з цим, існування професійних ліцеїв в сільській місцевості у вигляді аграрних чи лісогосподарських ліцеїв є найоптимальнішим варіантом, адже навколишнє природне середовище створює найкращі умови для розвитку навчально-виховного процесу ліцею.

Повноцінне існування даних закладів можливе лише при наявності декількох шкіл, тобто, в містах або в сільських поселеннях з великою кількістю жителів. У кращому випадку дану концепцію можливо застосовувати при підвозі учнів з окружних населених пунктів до так званої «опорної школи».

Особливістю діяльності багатoproфiльного ліцею є варіативність вибору профілів навчання. Середня наповнюваність класів у таких ліцєях повинна становити 20-25 учнів. При створенні хоча б двох напрямків профілізації ліцей потребує близько 150-200 учнів. В середньостатистичному населеному пункті в Україні в сільській місцевості проживає 700-800 мешканців, відповідно учнів старшого шкільного віку менше 100. Незначна кількість учнів не дозволяє створити повноцінного навчального закладу.

Складність у створенні та особливостях діяльності ліцеїв у сільській місцевості полягає в демографічному становищі в країні. За минулі п'ятнадцять років соціально-демографічна ситуація на селі набула критичного стану. Кількість сільських поселень України зменшилась на 10 %, природній приріст населення тривалий час був від'ємний. У віковій структурі населення постійно зростає кількість осіб літньої категорії людей. Щороку, майже в кожному адміністративному районі зникає один населений пункт на 500-600 жителів, а частка першокласників, будь-якої сільської школи, з кожним навчальним роком, майже в двічі менша від кількості випускників.

Варто зазначити, що нині зусилля держави спрямовуються на подолання негативних демографічних тенденцій. Так, зокрема, збільшення розміру допомоги по догляду за новонародженими призвело до

призупинення процесу зниження народжуваності. У 2007 році порівняно з 2001 роком кількість новонароджених дітей зросла на 96, 1 тис. (на 25,5 %).

Поряд із демографічною проблемою існує і економічна проблема – це принцип фінансування закладів освіти. Згідно нормативно-правових документів [154] в основу фінансування закладів освіти покладено два показники: вихідний – кількість учнів; похідний – кількість класів. Заклади різного типу, в тому числі й ліцеї, не характеризуються значною кількістю учнів чи кількістю класів, тому вони не мають переваг при формуванні річного бюджету перед масовими школами. За даних умов заклади різного типу, в тому числі ліцеї, в сільській місцевості повинні б були призупинити свою діяльність, оскільки вони поставлені в рівні умови з типовими загальноосвітніми закладами.

Зважаючи на рекомендації щодо функціонування двох типів концепцій розвитку ліцейської освіти на селі приходимо до висновку, що існування професійного чи профільного (багатопрфільного) ліцею в сільській місцевості на базі лише однієї чи декількох загальноосвітніх шкіл буде суперечити основним засадам діяльності ліцею.

Розглянувши різноманітні особливості діяльності ліцеїв, можна дійти висновку, що вони відрізняються створенням умов для задоволення освітніх потреб особистості. Всі ліцеї ставлять перед собою головними завданнями: підготовка учнів до науково-практичної діяльності, формування в ліцеїстів високої моральності та інтелігентності, громадської відповідальності та працездатності, тісний взаємозв'язок з вищими навчальними закладами. У своїй діяльності ліцеї враховують головну мету сучасної системи освіти – сприяння становленню особистості громадянина України. Головним в концепціях розвитку закладів освіти різного типу є визначення духовних, соціально-економічних, культурно-освітніх, психолого-педагогічних засад формування громадянина нашої держави.

Конструктивним кроком на шляху до розвитку ліцеїв у сільській місцевості, на нашу думку, є започаткування діяльності ліцеїв у формі ліцеїв-

інтернатів. В даних закладах учні навчаються та проживають, що дає змогу їм раціонально використати як першу, так і другу половину робочого дня. Учень постійно знаходиться в «полі зору» працівників закладу, при цьому якщо в першій половині дня працює в системі «учитель – учень», то в другій половині дня «вихователь – учень», «практичний психолог – учень», «соціальний педагог – учень», «педагог організатор – учень», «керівник гуртка – учень», «бібліотекар – учень», «медичний працівник – учень», «керівник спортивних секцій – учень». Такий взаємозв'язок між учнями та працівниками закладу дає змогу доцільно організовувати навчання, виховання та відпочинок ліцеїстів, можливість отримати якісну освіту, розкрити власний творчий потенціал. Крім того учні сільських населених пунктів протягом навчання в закладі поступово підготовлюють себе до самостійного, студентського життя.

Цілий ряд переваг, які мають ліцей-інтернати над звичайними загальноосвітніми закладами з профільним навчанням сприяли до швидкого поширення їх на теренах України. Динаміка таких закладів досить стрімко розвивається і представлена у більшості областях України. Зокрема Тиврівський ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки (Вінницької області), Березнівський агротехнічний ліцей-інтернат та Острозький обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою (Рівненської області), Фастівський ліцей-інтернат та Переяслав-Хмельницький ліцей-інтернат для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (Київської області), Межівський аграрний ліцей-інтернат, Апостолівський районний ліцей-інтернат, Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді (Дніпропетровської області), Полтавський обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей з сільської місцевості імені А.С.Макаренка (Полтавської області), Хмельницький спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки та Славутський обласний спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки учнів в галузі науки (Хмельницької області), Нововолинський

ліцей-інтернат (Волинської обласної ради) тощо. Їх нараховують близько тридцяти, більшість із них функціонують 10-15 років і потребують серйозної державної підтримки для подальшого розширення та розвитку. Дані заклади існують на противагу закладам у великих містах.

Для більш глибоко аналізу особливостей діяльності ліцеїв у сільській місцевості ми детально зупинимось на особливостях діяльності «найстарішого» на Вінниччині навчального закладу різного типу – Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки. Ліцей-інтернат був заснований у 1993 році. Ініціатором створення закладу був завідувачий Тиврівським відділом освіти Вінницької області.

При створенні ліцею та виборі профілів навчання були представлені цілий ряд обґрунтувань. На момент створення закладу в Вінницькій області не існувало жодного ліцею в сільській місцевості, тому вивчивши та узагальнивши запити населення, проаналізувавши рівень знань учнів в адміністративному районі, маючи в наявності повноцінну матеріально-технічну базу школи-інтернату було прийнято рішення про утворення нового типу закладу. За участю кращих педагогів району, управлінського персоналу відділу освіти та провідних фахівців вищих навчальних закладів було проаналізовано нормативно-правову базу щодо створення ліцею-інтернату та підготовлено концепцію розвитку ліцею. На період створення закладу в нормативно-правових документах не існувало поняття ліцей-інтернат, натомість в Україні їх функціонувало близько двох десятків. Тому, концепція закладу носила експериментальний характер. В цілому умови функціонування інтернатних закладів дають змогу інтегрувати систему навчання і виховання учнів, розвивати навички самоуправління, здатність до життєтворчості.

Основою функціонування Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки є освітня діяльність, яка направлена на:

- забезпечення учнів ліцею високим рівнем знань на рівні стандартів загальної середньої освіти;

- організацію навчально-виховного процесу на основі максимального врахування і розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей;
- формування в учнів уміння і бажання вчитися, виховання потреби і здатності до навчання упродовж усього життя, вироблення вмінь практичного і творчого застосування набутих знань;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування базової культури ліцеїстів, їх інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального і фізичного здоров'я вихованців.

Другою особливістю діяльності ліцею є науково-методична діяльність, яка спрямована на:

- становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової компетентності на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство;
- кардинальне оновлення змісту освіти, підвищення результативності навчання на основі учнівського та учительського моніторингу;
- впровадження нових педагогічних технологій, форм та методів навчання й виховання учнів;
- застосування інтерактивних форм і методів впливу на особистість учителя і учня;
- постійне удосконалення та підвищення фахової компетенції педагогічних працівників;
- створення умов для забезпечення методичною службою ліцею цілісності та безперервності освіти;
- підвищення ступеня сформованості педагогічного колективу ліцею;

- створення власної бази науково-методичних інновацій щодо забезпечення повноцінного навчально-виховного процесу.

Третьою особливістю діяльності ліцею-інтернату є суспільно-організаційна діяльність, яка забезпечує:

- орієнтацію навчально-виховного процесу ліцею на розвиток комунікативної та соціальної культури;
- розвиток в учнів розуміння ролі праці як умови їх життєвого й професійного утвердження;
- активізацію всіх ланок учнівського самоврядування, оволодіння засобами практичної і пізнавальної діяльності;
- відмову від політизації навчально-виховного процесу та нав'язування ліцею ідеологічних догм і доктрин окремих партій, організацій, рухів, церкви тощо;
- розвиток особистості, її здібностей, талантів, рис та якостей, надання учням можливості реалізувати будь-які свої інтереси демократичним шляхом, об'єднатися в добровільні дитячі організації;
- формування самосвідомості, органічне поєднання національної та інтернаціональної загальнолюдської культури;
- створення й підтримка іміджу закладу його соціального статусу;
- виховання учня, як людини моральної, високої культури з розвиненим естетичним і етичним ставленням до навколишнього світу й до самої себе.

Четвертою особливістю діяльності ліцею-інтернату є фінансово-господарська діяльність, яка направлена на:

- постійне нарощування фінансових, матеріально-технічних та побутових умов життєдіяльності в ліцеї;
- забезпечення повноцінного функціонування закладу в системі ліцей-інтернат;
- автономність закладу у виборі форм і методів управлінської діяльності.

Враховуючи особливості діяльності ліцею-інтернату і багаторічний досвід діяльності ми можемо стверджувати про доцільність існування таких закладів. Діяльність ліцею-інтернату характеризується певною «автономністю» у прийнятті управлінських рішень та ефективним функціонуванням. Значна кількість учнівського контингенту характеризує заклад як єдину ліцейську родину, з ефективним функціонуванням «освітнянського трикутника» учителі – учні – батьки. Цілодобове перебування учнів у ліцеї характеризується тісним взаємозв'язком з психологічною та медичною службами. Всі учасники навчально-виховного процесу мають постійний взаємозв'язок з органами управління освітою, науковими установами, що дає можливість закладу розвиватися, як науково-методичному центру науки та освіти.

У зв'язку з тим, що ліцей-інтернат є відкритою соціально-педагогічною системою на його діяльність впливають цілий ряд умов, а саме: зовнішні та внутрішні, об'єктивні та суб'єктивні, необхідні та достатні, загальні, регіональні та індивідуальні.

До зовнішніх умов впливу ми віднесли фактори макросередовища а саме: політичні, економічні, соціальні умови розвитку суспільства. Розвиток соціуму має безпосередній вплив на діяльність ліцею, адже внутрішня політика держави та її економічний стан є запорукою стабільного розвитку суспільства.

До внутрішніх умов нами віднесено організаційно-педагогічні засади діяльності, а саме сукупність форм, методів структури та змісту освіти, принципи організації та діяльності ліцею. На нашу думку роль організаційно-педагогічних засад в діяльності ліцею є пріоритетною. Саме вони формують концепцію розвитку закладу освіти.

Функціонування ліцею у сільській місцевості залежить від об'єктивних умов діяльності до яких ми відносимо матеріально-технічну базу закладу та природні здібності учнів. Як ми уже зазначали, частка обдарованих учнів у сільській місцевості становить 3 %. Діяльність ліцею у

формі закладу інтернатного типу дає змогу сформувати якісний відбір учнів на конкурсній основі на навчання до ліцею, цим самим задовільними бажання учнів з віддалених населених пунктів в отриманні повноцінної якісної освіти.

Серед суб'єктивних умов діяльності ліцею першочергове значення відводиться професійним якостям педагогічного колективу, режиму функціонування закладу, впливу державних та громадських установ на діяльність ліцею. Не менш важливе значення ми відводимо необхідним (соціально-економічним, національним, культурно-освітнім, науково-технічним умовам існування країни та регіону) та достатнім умовам (соціальний запит суспільства) діяльності ліцею.

Вагому роль в особливостях функціонування ліцеїв ми вбачаємо в індивідуальних, регіональних та загальних умовах діяльності. Якщо загальні умови діяльності (нормативно-правові) характеризують ліцей як загальноосвітній заклад і є спільними для всіх без винятку навчальних закладів, то регіональні та індивідуальні умови відрізняються в кожному закладі. Зокрема, не можуть існувати всі ліцеї за однією моделлю (схемою діяльності), адже контингент учнів, технологія навчання і виховання, внутрішнє середовище колективу відрізняються в кожному закладі. Що стосується регіональних особливостей діяльності ліцею, то вони змінюються в залежності від їхнього розташування. Зокрема, ліцеї так званого «Західного регіону України» (Крукеницький ліцей при Національному лісотехнічному університеті Мостиської районної ради) орієнтуються на місцеві особливості регіону: народознавство, народний промисел, історичний розвиток минулого, підготовку спеціалістів лісопромислового комплексу; «Центрального регіону України» (Саксаганський ліцей) - на екологічне виховання учнів, враховуючи екологічну ситуацію території [203]; «Індустріального Сходу України» (технічний ліцей м. Донецьк) – на формування майбутньої науково-технічної інтелігенції. Але прикро те, що більшість з них не мають чіткої, науково обґрунтованої концепції діяльності і розвитку ліцею.

Розглянувши чинники, які впливають на діяльність ліцею у сільській місцевості спробуємо систематизувати їх за функціональними особливостями діяльності:

- фінансово-економічні, до яких ми віднесли джерела фінансування ліцею, формування та використання бюджету, механізм фінансово-економічної діяльності;
- матеріально-технічні, які охоплюють всі споруди та будівлі, що використовуються у діяльності закладу, а також матеріально-технічне оснащення усіх навчальних кабінетів, лабораторій, спортивного залу, бібліотеки тощо та використання земельних ресурсів;
- нормативно-правові, базуються на основні нормативно-правових документів – статуту, концепції, правил внутрішнього розпорядку, посадових інструкцій, річного та перспективного планів роботи ліцею;
- санітарно-гігієнічні, які передбачають створення умов навчання та побуту учнів, а також функціонування закладу в режимі життєдіяльності.
- організаційно-педагогічні, передбачають організацію навчально-виховного процесу, формування повноцінного педагогічного та учнівського колективу закладу, його професійний рівень, вироблення система заохочень діяльності членів колективу;
- психолого-педагогічні, основою яких є формування позитивного мікроклімату у колективі, розробка психолого-педагогічних технологій навчання й виховання ліцеїстів, забезпечення навчально-виховного процесу ліцею дидактичними та інформаційними ресурсами.

Аналізуючи особливості діяльності ліцеїв в Україні, можна чітко визначитися з основними тенденціями їх розвитку і назвати такі:

- формування в учнів основ наукового світогляду, культури й значимості розумової праці, вироблення навичок самостійного здобуття знань та застосування їх у практичній діяльності;
- оновлення навчально-виховного процесу на основі сучасних досягнень педагогічної та психологічної науки;

- розвиток інноваційного процесу в науково-методичній роботі та впровадження нових педагогічних технологій ;
- створення умов для формування пізнавальних інтересів у виборі майбутньої професії;
- формування в учнів громадянської позиції, почуття власної гідності, готовності до трудової діяльності в умовах конкуренції, моральної та правової відповідальності за власні дії, долю суспільства і людства;
- забезпечення умов для самовдосконалення й самореалізації особистості та оволодіння ліцеїстами системою знань про природу, людину, суспільство;
- створення якісно нових умов для розвитку національних традицій, української педагогічної думки, відродження національної духовності й залучення до її формування учнів, учителів, батьків, громадськості;
- фізичне вдосконалення, розвиток потреби у здоровому способі життя, гармонійний розвиток духовного, фізичного та психічного здоров'я ліцеїстів;
- розширення матеріально-технічної бази, поглиблення співдружності з вищими навчальними закладами.

Тенденція розвитку ліцеїв України дає нам підставу стверджувати, що для повноцінного функціонування ліцею недостатньо лише ініціативи педагогічних колективів, керівників закладів освіти, організацій, окремих осіб тощо. Основою залишається послідовна державна політика, спрямована на об'єднання зусиль державних органів управління, науково-дослідних центрів, наявної відповідної законодавчо-правової бази, наукове, дидактичне, кадрове, матеріально-технічне, фінансове забезпечення.

Важливою умовою продуктивної діяльності ліцею у сільській місцевості є функціональне управління закладом. В управлінні загальною середньою освітою виділяють три типи управлінських структур: лінійний; лінійно-функціональний; лінійно-штабний. Серед запропонованих типів

управління ми вважаємо, що для найбільш ефективної діяльності ліцею в сільській місцевості доцільно буде застосувати лінійно-функціональну організаційну структуру. Даний тип управлінської структури поєднує в собі переваги лінійної та функціональної структури. При її застосуванні передбачається створення спеціалізованих підрозділів, які зможуть найоптимальніше вирішувати питання життєдіяльності загальноосвітнього навчального закладу, знаходити нестандартні та цікаві рішення проблем закладу. При лінійно-функціональній організаційній структурі за стан діяльності ліцею несуть відповідальність директор ліцею та керівники безпосередніх функціональних підрозділів (заступники): з навчальної, науково-методичної та виховної роботи. Між директором і його функціональними підрозділами встановлюються лінійні зв'язки вертикального підпорядкування.

Директор ліцею визначає стратегічні та тактичні цілі і завдання діяльності ліцею: проблеми навчального та виховного характеру; призначає своїх заступників, завідуючих кафедрами, голів методичних об'єднань; визначає функціональні обов'язки своїх підлеглих; проводить індивідуальну роботу з усіма членами педагогічного колективу; забезпечує стабільні умови праці педагогічного колективу. Окрім того, директор організовує навчально-виробничий процес, забезпечує створення необхідних умов для творчості педагогічних працівників і учнів; створює необхідні умови для використання і впровадження ними прогресивних форм і методів навчання, розвитку інноваційної діяльності, проведення педагогічних експериментів; безпосередньо керує роботою педагогічної ради.

Функціональні керівники здійснюють розподіл обов'язків і доручень між безпосередніми учасниками інноваційного процесу – учителями, практичним психологом, соціальним педагогом тощо.

Переваги лінійно-функціональної структури це: поєднання лінійних та функціональних структур; відносно швидке виконання управлінських рішень; висока компетентність спеціалістів, які відповідають за здійснення

конкретних функцій; спеціалізація функціональних керівників; звільнення керівника від прийняття деяких специфічних рішень; виключення дублювання у виконанні управлінських функцій.

Застосування лінійно-функціональної структури в управлінні ліцеєм у сільській місцевості дає змогу директору найефективніше спостерігати за роботою кожного підрозділу в управлінні закладом, при цьому надаючи можливість структурним підрозділам самостійно приймати рішення.

Негативною стороною лінійно-функціональної структури є: перевищення норми управління (особливо у заступників директора), захоплення представників окремих підрозділів видаванням вказівок своїм підлеглим, при цьому це призводить до переобтяження виконавців роботою.

Головна мета управління ліцеєм у сільській місцевості, як інноваційним навчальним закладом, полягає в забезпеченні сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для творчої діяльності всіх суб'єктів педагогічної системи.

Структура управління, функції адміністрації, учасників навчально-виховного процесу визначаються на основі мети, завдань, специфіки функціонування ліцею та може корегуватися в залежності від потреб його розвитку. Механізм управління ліцеєм у сільській місцевості передбачає розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу (членів адміністрації, допоміжно-адміністративного персоналу, педагогів, батьків), організацію їх спільної діяльності, колективної творчої справи.

У структурі управління Тиврівським ліцеєм-інтернатом поглибленої підготовки в галузі науки ми виділяємо зовнішнє й внутрішнє управління закладом. Орган зовнішнього управління ліцеєм-інтернатом – відділ освіти Тиврівської РДА, районна державна адміністрація та районна Рада.

Органи зовнішнього управління ліцеєм разом з органом внутрішнього управління закладу (директор, заступники директора, керівники структурних підрозділів) несуть відповідальність за створення належних умов роботи для всіх учасників навчально-виховного процесу.

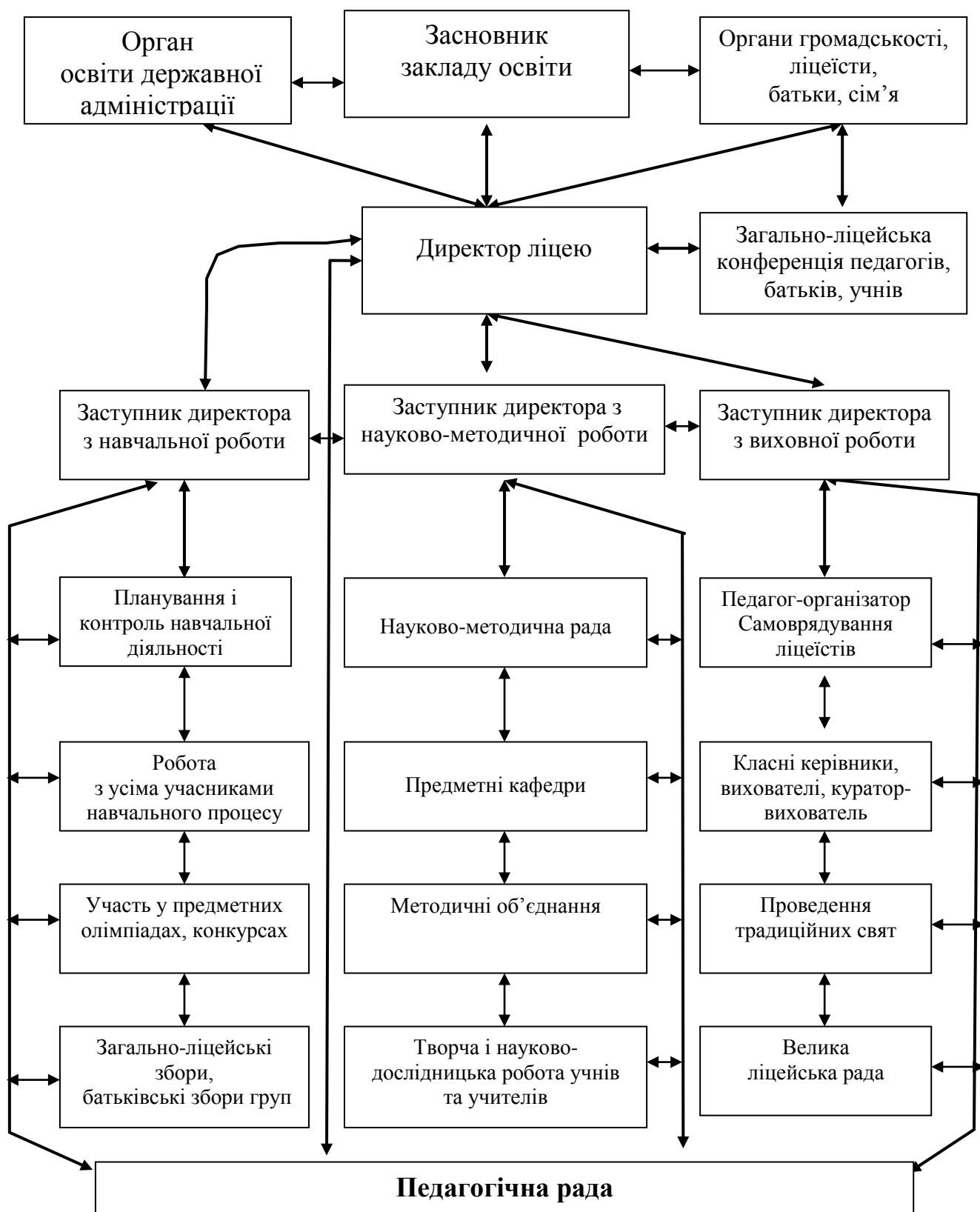

Рис. 1.1. Структура управлінської діяльності Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки (Вінницька область).

Внутрішня структура управління ліцеєм орієнтована на створення оптимальних умов різноманітної творчої діяльності об'єктів управління (підлеглих), виявлення й реалізацію їх неповторної індивідуальності в умовах творчого колективу, що й забезпечує загальний, постійний розвиток закладу.

Внутрішня структура має три основні складові:

- адміністрація ліцею (директор, його заступники з навчальної, виховної науково-методичної та господарської роботи);
- органи колегіального управління ліцеєм (конференція, рада ліцею, педагогічна рада, нарада при директорі, його заступниках);
- органи громадського самоврядування учителів (профком, методична рада), учнів (рада учнівського колективу, рада командирів груп, парламент тощо), батьків (батьківський комітет ліцею та груп, піклувальна рада тощо).

Внутрішні фактори впливу діють всередині об'єкта - ліцею. Це, насамперед, взаємозв'язок підпорядкованих один одному суб'єктів: адміністративно-управлінський персонал, педагогічний та учнівський колективи. Під внутрішнім управлінням ліцеєм ми розуміємо чітку функціональну структуру: директор ліцею разом із заступниками з навчальної, виховної та науково-методичної роботи. Від злагодженої управлінської діяльності адміністрації ліцею, педагогічного та учнівських колективів, колегіальних та громадських органів залежить майбутнє закладу.

Організація управління всередині ліцею — це створення певної структури, яка забезпечує можливість ефективної роботи ліцейського колективу для досягнення поставлених цілей. В управлінні ліцеєм ми застосовуємо впровадження ефективних форм і методів управління залежно від термінів виконання, розстановки виконавців, їхніх ділових якостей та досвіду роботи. Адміністрація Тиврівського ліцею здійснює плановий перехід від організації навчально-виховного процесу до мотивації учнівської та учительської діяльності через уміння стимулювати розвиток учнівського та педагогічного колективів.

Під мотивацією навчально-виховного процесу ми розуміємо спонукання членів організації до діяльності для досягнення їх особистих цілей і цілей закладу. Заохочення є необхідною умовою у діяльності ліцею не лише педагогів-новаторів, але й тих викладачів, які за результатами моніторингу постійно підвищують педагогічну майстерність. Важливо в закладах нової формації застосовувати різноманітні підходи до молодих спеціалістів, для створення атмосфери власного стимулювання в досягненні бажаних результатів. Мотивацією в роботі учительського та учнівських колективів є: як фінансові, так і моральні заохочення (педагогічні премії, учнівські стипендії; подяки, грамоти, занесення учнів на дошку пошани «Обличчя нової України», учителів - в книгу «Золотий фонд ліцею» тощо).

Досягнути вершин у власній діяльності без мотивації неможливо. Традиційно в ліцеї-інтернаті проводиться свято «Ліцейський олімп», на який запрошуються учні-переможці предметних олімпіад всіх рівнів, переможці і учасники Всеукраїнського конкурсу захисту науково-дослідницьких робіт, учні-члени Малої академії наук та їх наставники вчителі-предметники. Свято проходить в урочистій родинній атмосфері, на ньому присутні члени батьківського комітету, піклувальної ради, відділу освіти, керівники району. Учні та учителів нагороджують грамотами, цінними подарунками. Кращі учні нагороджуються екскурсійними путівками до м. Києва, Львова, Кам'янець-Подільського або відпочинком на Чорному морі чи в Карпатах. Даний захід, як показує багаторічний досвід, є потужним стимулом у навчанні.

Поряд з цим адміністрація закладу спільно з учителями та учнями організовує щоденну життєдіяльність ліцею, наповнюючи її цікавими творчими справами; акумулює в учнів соціальний досвід, позитивні риси, контролює і допомагає вчителям в організації навчально-виховного процесу; сприяє самовихованню і саморозвитку ліцейстів; створює умови для самореалізації дитини, розвитку ліцейського самоврядування, контролю за власною поведінкою.

Важливим елементом координаційної функції управління ліцеєм є досконалість в налагоджуванні стійких педагогічних стосунків з батьками ліцеїстів і громадськістю, об'єднуванні виховних зусиль вчителів, класних керівників, соціального педагога, практичного психолога, вихователів-кураторів, уміння і проводити популяризацію власної педагогічної діяльності.

У практиці роботи Тиврівського ліцею широко використовується співпраця з батьками ліцеїстів у формі: батьківських зборів груп, які зазвичай проводяться в діалогічній формі; засідання батьківського комітету за участю директора (адміністрації ліцею); робочих зустрічей директора з головою батьківського комітету та головою піклувальної ради; участі батьків у педагогічних, методичних і виховних заходах; підписання між ліцеєм (в особі директора) та батьками угоди про спільну освітню діяльність і наданні додаткових освітніх послуг.

Основними формами співробітництва адміністрації ліцею з учнівськими колективами є: збори учнів групи за участю адміністрації або загальні збори ліцеїстів; зустрічі членів адміністрації з учнівськими лідерами з питань планування ліцейських позакласних виховних справ; консультативна та технічна допомога учням під час організації та проведення виборів учнівського самоврядування, випуску чергового номера ліцейської газети «Ліцей online» тощо; спільні засідання адміністрації та ліцейського товариства з питань організації навчально-виховного процесу, формування плану роботи на навчальний рік; проведення днів науки в ліцеї; анкетування учнів з актуальних проблем ліцейського життя, вибору профілю навчання, запровадження курсів за вибором.

Ефективність діяльності будь-якого навчально-виховного процесу, в тому числі і Тиврівського ліцею-інтернату, визначається рівнем успішності й якості знань та умінь учнів. Виходячи з цього, педагогічний контроль має здійснюватися за допомогою проведення перевірок діяльності педагогічних працівників і результатів навчання та уміння ліцеїстів. При створенні в

навчальному закладі системи контролю виникає необхідність у застосуванні й удосконаленні таких його методів, як перевірка документації, бесіда, спостереження, аналіз і самоаналіз уроку, проведеного виховного заходу, анкетування, тестування тощо.

З власного досвіду управлінської роботи зроблено висновок, що найкращих успіхів у здійсненні контролю можна досягнути лише завдяки участі самих виконавців — завідувачів кафедр, методичних об'єднань, членів методичної ради, творчих груп учителів тощо. Це дає змогу створити систему внутрішньо-шкільного контролю, що забезпечує здоровий морально-психологічний клімат у колективі, сприяє успішному функціонуванню освітнього закладу.

Безпосередньо управління закладом здійснює директор ліцею. Директор ліцею повинен бути високоосвіченим фахівцем, менеджером освіти, який мав би такі риси: здатність та послідовність в прийнятті рішення, готовність самотійно його відстоювати; здатність здійснювати стратегічне планування навчального процесу; сприйняття й швидке реагування на нововведення; бажання та вміння прислухатися до думки колег; координація діяльності усіх підрозділів; власною діяльністю показувати приклад іншим. Вміння швидко вирішувати різні питання діяльності ліцею, добре володіти тактикою спілкування з різноманітними працівниками ліцею є запорукою ефективної професійної діяльності керівника. Директор повинен бути наділений такими рисами, як демократизм, вимогливість, чесність, відвертість, самокритичність, дипломатичність, мобільність, відчуття нового тощо. Саме «відчуття нового» є однією із тих рис у роботі директора ліцею у сільській місцевості, яка суттєво відрізняє його від колег (директорів масових шкіл).

Ліцей, як заклад нової формації, перебуває в постійній конкуренції з масовими школами за «пошук» здібних учнів для навчання та «відбір на роботу» високоосвічених учителів-професіоналів. Адже контингент обдарованих учнів і високоосвічених педагогічних працівників в сільській

місцевості є обмежений. Тому умови та якість навчання і роботи повинні бути найкращими. Ми погоджуємось з думкою М. Мосієнко, що «...школа завжди схожа на свого директора, від якого значною мірою залежать здатність педагогічної системи змінюватись, ступінь розкриття інноваційного потенціалу педагогічного колективу, спроможність здолати опір інноваціям» [179, с.205].

Директор наділений адміністративною владою і від уміння користуватися нею (здійснювати керівництво) залежить не лише його авторитет, а й престиж закладу. Зважаючи на власний досвід роботи директора ліцею, ми дійшли висновку, що керівник не може бути консервативним виконавцем інструкцій, а мусить бути творчою людиною; вміти оперативно оцінювати ситуацію, приймати оптимальні управлінські рішення; визначати провідні ідеї та вміння їх впроваджувати в практичну діяльність педагогічного колективу; генерувати ідеї; постійно оновлювати знання та вміння; створювати в колективі доброзичливу, творчу атмосферу; вміти брати на себе відповідальність.

Директор безпосередньо керує роботою своїх заступників, організовує планування змісту та забезпечення навчально-виховного процесу, несе за нього відповідальність. Саме застосування лінійно-функціональної структури управління в роботі ліцею дає змогу розширювати повноваження заступників директора з навчально-виховної, виховної та науково-методичної роботи, надаючи їм певної самостійності.

Заступник директора з навчально-виховної роботи організовує й контролює процес навчання ліцеїстів, їх загальноосвітню і трудову підготовку, всебічний розвиток і поведінку. Він контролює виконання навчальних планів і програм, якість знань, умінь і навичок учнів, складає розклад уроків, графіки факультативних занять, контрольних, проведення лабораторних робіт, навчальних екскурсій та слідкує за їх виконанням, відповідає за звітність з питань навчально-виховного процесу. Пріоритетним напрямком роботи заступника-директора з навчально-виховної роботи є

трансформація навчально-виховного процесу з звичайного відображення змісту освіти на створення інноваційного, творчого середовища, спрямування педагогічного процесу в ліцеї-інтернаті на довіру до учня, розвиток його здібностей, обдарувань, розкриття інтелектуальних можливостей.

Щорічно після завершення навчального року заступник директора з навчально-виховної роботи проводить систематизований аналіз діяльності закладу з метою удосконалення системи навчальної роботи. Навчальний процес передбачає вивчення стану виконання навчальних програм, рівня знань і навичок учнів, продуктивності праці вчителя, індивідуальної роботи з обдарованими дітьми, якості позаурочної предметної діяльності, наявності в учнів навичок самостійної роботи. Важливим елементом роботи заступника з навчально-виховної роботи є виявлення обдарованості у ліцеїстів, адже її розвиток є однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики.

Враховуючи, що контингент учнів Тиврівського ліцею-інтернату формується на основі учнів з різних загальноосвітніх шкіл району і області, в кожній з яких були сформовані власні напрями роботи та традиції, важливою ланкою в управлінській структурі закладу є посада заступника директора з виховної роботи. Заступник директора з виховної роботи працює в єдиному колі з учителями-предметниками, кафедрою методики виховної роботи, батьківським комітетом, учнівським самоврядуванням. В його роботі є системний підхід до здійснення виховного процесу, пошуку реальних шляхів розробки системи виховної роботи.

У нормативно-правових документах МОН України виділяють десять напрямків виховання. Кожен напрямок охоплює певну частину життєдіяльності суспільства. Проводячи науково-педагогічні дослідження з питань виховання, а також враховуючи досвід, накопичений педагогічною наукою, колектив ліцею переконався в тому, що навчання повинно бути підпорядковане вихованню. Навчання і виховання формують гуманістичну та творчу особистість, яка б легко могла оволодіти будь-якою спеціальністю.

Філософія розвитку ліцею передбачає розвиток в обдарованої учнівської молоді почуття пошани своєї Батьківщини; національної свідомості, гідності, честі; вивчення і пропаганду культурних надбань свого народу та світового духовного розвитку; розуміння проблем, що стоять перед державою і світовою цивілізацією; виховання духовності, становлення моральних орієнтирів; розвиток індивідуальних творчих здібностей; формування екологічної, естетичної, правової, духовної культури тощо

Заступник директора з виховної роботи організовує позакласну виховну роботу і дозволяє учнів, надає необхідну допомогу класним керівникам, вихователям-кураторам та іншим працівникам ліцею, які залучаються до виховної роботи з учнями. В його обов'язки входить організація й координація шкільної художньої самодіяльності, туризму та краєзнавчої роботи, підготовка й проведення традиційних ліцейських та державних свят. Стало традицією у вересні місяці проводити свято «Посвяти у ліцеїсти», де найменших ліцеїстів дружньо приймають старшокурсники у ліцейську родину. Проведення традиційного свята дає можливість згуртувати першокурсників, розкрити свої захоплення, стати повноцінними членами ліцейського товариства.

Серед традиційних свят ліцею є «Зустріч з випускниками», це не лише зустріч колишніх однокласників, які дружньо і активно приїжджають до рідного ліцею, це захід, який дає можливість майбутнім випускникам ознайомитись з системою навчання у вищих навчальних закладах, дізнатись про студентське життя, вдало обрати ту чи іншу професію і саме головне - почути життєві історії успіху колишніх ліцеїстів.

Одним із шляхів успішного функціонування Тиврівського ліцею-інтернату є запровадження посади заступника директора з науково-методичної роботи. Саме на заступника директора з науково-методичної роботи покладаються вимоги щодо розвитку наукової освіти серед учнівського та вчительського колективів. Головною функцією заступника з

науково-методичної роботи є забезпечення співпраці учасників навчально-виховного процесу ліцею з науковими працівниками.

Заступник директора з науково-методичної роботи здійснює наукову роботу в закладі, виконує всі організуючі й координуючі функції. Він - голова науково-методичної ради, і крім того, здійснює всі зовнішні наукові, методичні і організаційні зв'язки щодо забезпечення навчального процесу і методичної роботи. На засіданнях науково-методичної ради ліцею розглядаються актуальні питання методичного характеру: проводиться аналіз методичної роботи за минулий навчальний рік, ставляться завдання перед методичною службою ліцею (науково-методичною радою, предметними кафедрами, методичними об'єднаннями, творчими групами) на наступний навчальний рік, затверджуються плани роботи предметних кафедр, методичних об'єднань, творчих груп тощо. Ліцей працює над науково-методичною проблемою «Педагогічні основи розвитку інноваційного середовища сучасного ліцею».

У своїй роботі заступник директора з науково-методичної роботи керується перспективним планом розвитку ліцею, рішенням ради ліцею з питань змісту й організації навчання дітей та звітує перед нею про їх виконання.

Заступник директора з науково-методичної роботи також керує діяльністю предметних кафедр, методичних об'єднань учителів та науково-дослідницькою роботою вчителів і ліцеїстів. Особливої актуальності набуває індивідуальна науково-методична робота з педагогічними кадрами. Найважливішою індивідуальною роботою педагогів є діяльність над науково-методичною темою (проблемою) та самоосвіта.

Не менш важливою є робота заступника директора з науково-методичної роботи з учнівським контингентом. У ліцеї активно діє науково-дослідне товариство майбутніх академіків «Інтелект», учнівське науково-дослідне товариство відділення Малої академії наук «Нова доба», діяльністю яких керує заступник з науково-методичної роботи.

В цілому управлінська діяльність заступників директора з навчально-виховної та науково-методичної роботи забезпечує високий духовний та інтелектуальний розвиток ліцеїстів, готує їх до активної професійної діяльності в галузі науки, вчить аналізувати та синтезувати отримані знання, виховує в учнях духовність, національну свідомість, гідність, чесність тощо.

Не менш важливим є питання введення посади вихователя-куратора в ліцеї-інтернаті. Впровадження посади в практику роботи ліцеїв-інтернатів вихователя-куратора займались науковці-практики В.Алфімов [3], В.Семенюк [201], А.Сологуб [211] та інші.

Враховуючи напрацювання науковців-практиків та власні позиції на основі діяльності Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки, ми сформуvalи основні функціональні обов'язки діяльності вихователя-куратора:

- створення дієвого взаємозв'язку між викладачами, батьками та ліцеїстами;
- виховання найкращих життєвих рис учнів (чесності, порядності, ввічливості, інтелігентності, освіченості тощо);
- адаптація ліцеїстів до нових умов навчання та виховання; координація дій учня щодо навчання у різних секціях, гуртках, наукових товариствах тощо;
- вміння самотійно проживати в гуртожитку (самотійно виконувати домашні завдання, організовувати дозвілля, харчування тощо);
- здійснення індивідуального психологічного підходу;
- допомога у виборі напрямків науково-дослідницької роботи; здійснення взаємозв'язків з вищими навчальними закладами.

Основна функція вихователя-куратора – здійснювати процес виховання ліцеїстів, адже яскраво розвинена особистість не тільки високоосвічена, а й всебічно вихована.

Важливим елементом існування ліцею для сільської молоді, в режимі закладу інтернатного типу є продуктивна робота ліцеїстів у другій половині

дня. Навчально-виховний процес ліцею-інтернату повинен передбачати розвиток дитини не тільки в урочний час, але і в позаурочний. Ефективне використання різноманітних форм та методів у навчально-виховному процесі (уроки, лекції, семінари, практичні та лабораторні заняття, групові та індивідуальні консультації, предметні турніри, рольові ігри, наукові дискусії, захист навчальних проектів, бесіди тощо) можливе при використанні позаурочного (додаткового) часу. Діяльність ліцею інтернатного типу дає змогу не просто захопити вихованців у другій половині дня, а й спільно з педагогами та вихователями-кураторами впроваджувати систему безперервної освіти учнів сільської місцевості. Дана система забезпечить високий освітній і загальнокультурний рівень підготовки здібної сільської учнівської молоді до здобуття вищої освіти.

Впровадження в практику роботи ліцею-інтернату посади вихователя-куратора дало змогу ефективно та раціонально забезпечити роботу учнів у позаурочний час. Під керівництвом вихователя-куратора ліцеїсти мають можливість ефективно використовувати навчально-матеріальну базу закладу, користуватися навчальними лабораторіями, препаратірськими, читальним та спортивним залами, комп'ютерними класами, системою Інтернет тощо. Тобто під час самопідготовки учень не залишається наодинці з домашніми завданнями, а під керівництвом вихователя-куратора з використанням навчальної бази здійснює їх виконання.

Діяльність ліцею-інтернату в другій половині дня показує зайнятість дітей в позаурочний час, при чому учні вдало поєднують фізичний відпочинок із розумовою працею (див. Додаток Ж).

Режим роботи закладу в другій половині дня, практично за рахунок продовження індивідуальних та колективних занять, майже вдвічі збільшує загальний час на освоєння учнями знань із профільних і базових предметів. Важливою ланкою в роботі учнів є індивідуальні консультації учителів-предметників. Щорічно згідно річного плану роботи у вересні місяці видається наказ по ліцею щодо проведення індивідуальних консультацій,

головною метою яких є поглиблення знань учнів з того чи іншого предмета, ліквідацію прогалин та вирівнювання рівня знань учнів. Заступником директора з навчально-виховної роботи складається графік проведення індивідуальних консультацій. Кожен учитель-предметник щотижня протягом однієї академічної години надає консультацію учням, причому учень має право звернутись не лише до учителя, який викладає у нього даний предмет, але і до іншого вчителя-предметника. Педагоги ведуть чіткий облік проведення індивідуальних консультацій. Питання відвідування індивідуальних консультацій знаходиться на контролі у класного керівника, вихователя-куратора та батьків ліцеїстів. Це питання періодично виноситься на нараду при директорові.

Поряд з учителем-предметником вихователь-куратор спілкуючись з учнями, які проживають у гуртожитку ліцею згуртовує колектив, створює родинний затишок. У роботі ліцею цей напрям діяльності дуже актуальний, особливо на початку навчального року. З перших днів перебування першокурсників у ліцеї вихователь-куратор разом із соціальним педагогом та практичним психологом планує спільні творчі справи батьків, дітей та учителів. Все це дає змогу згуртувати учнів в єдиний ліцейський колектив.

Педагогічний колектив особливу увагу приділяє естетичному вихованню ліцеїстів. З цією метою в Тиврівському ліцеї діє центр естетичного виховання, який допомагає розв'язати це виховне завдання. У ліцеї діє 11 гуртків, де займається 75 відсотків учнів.

Стало традицією проводити у ліцеї двічі на рік уроки мистецтва, на які, запрошуються працівники Вінницької обласної філармонії. Їхні концертні програми знайомлять учнів з різними видами мистецтва, сприяють вихованню в ліцеїстів естетичних смаків, почуття прекрасного, любові до мистецтва.

З дня заступання ліцею злагоджено працює літературна студія «Талановита молодь Тиврівщини», де учні знайомляться з літературою рідного краю, пишуть свої перші поетичні рядки. Члени літературної студії

виступають на сторінках ліцейської газети «Ліцей online», районних та обласних газетах, беруть участь у різноманітних літературних конкурсах, фестивалях, конференціях, де здобувають перемогу. Подібна робота дозволяє всім бажаючим ще ближче знайомитись зі світом творчості, з цікавими людьми, набувати безцінного досвіду та нових друзів.

Ефективно зарекомендувала себе ліцейська відео-студія «Тест», через відео ефір якої учні проводять різноманітні передачі, а саме: «Ліцейські новини», «Це повинен знати кожен», «У світі цікавого», «Вітаємо», «Твоє дозвілля». Поряд з цим відео-студія має і тематичний характер, зокрема тут проходять перегляди відеофільмів з пропаганди здорового способу життя, збереження довкілля тощо.

Поряд з естетичним вихованням у ліцеї діють предметні клуби: юних математиків «Алгоритм», товариство любителів історії «Нова доба», екологічний клуб «Зелена планета», який тісно співпрацює з учнівським парламентом ліцею, є ініціатором різноманітних акцій та заходів, спрямованих на формування в учнів здорового способу життя. Клуб має власну емблему, девіз, Статут, раду клубу, президента. До його складу входять: організаційний, дослідницький, екологічно-краєзнавчий, інформаційний відділи. Щорічно члени клубу проводять різноманітні дослідження, є ініціаторами проведення природоохоронних акцій, організовують екологічні походи та експедиції, пишуть і захищають учнівські науково-дослідницькі роботи, є переможцями II-III етапу конкурсу-захисту МАН з екології та біології, переможцями III етапу предметних олімпіад з біології.

Добре зарекомендував себе клуб юних математиків «Алгоритм». Структура клубу: президент, рада, відділи (організаційний, науково-дослідницький, інформаційний). Учні надзвичайно активно займають у клубі при цьому отримують призові місця на олімпіадах всіх рівнів з математики, конкурсах-захистах учнівських науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук у II та III етапі. Два члени клубу у складі збірної

команди України захищали честь на Міжнародному конкурсі розв'язування математичних логічних задач у м. Парижі (Франція) й показали високі результати. Значну роботу клуб юних математиків проводить під час організації та проведення предметних математичних тижнів, тематичних вечорів, конференцій, зустрічей із викладачами та студентами вищих навчальних закладів математичного профілю.

Активно у ліцеї також діє клуб юних істориків «Нова доба». Членами клубу проводяться зустрічі з представниками правоохоронних органів, різноманітні конкурси, круглі столи, брейн-ринги, виховні години. Щорічно проводяться тижні історії та права, здійснюється пошукова робота, учні пишуть та успішно захищають науково-дослідницькі роботи тощо.

З метою фізичного загартування учнів, зміцнення їхнього здоров'я в Тиврівському ліцеї діє центр фізичного виховання, спорту і туризму. Вже стало традицією двічі на рік організовувати на березі річки Південний Буг проведення Днів здоров'я. Звичним стало проведення щоденної ранкової фізичної зарядки для учнів, які проживають у гуртожитку. Додатково у навчальний план ліцею введено третю годину фізичної підготовки. Учні ліцею активно займаються в секціях настільного тенісу, волейболу, баскетболу, футболу, легкої атлетики, гандболу, атлетичної гімнастики, шахів та шашок.(див. Додаток В)

В другій половині дня на базі ліцею діє технологічна школа, яка дає можливість учням 10-11 класів здобувати професію за такими спеціальностями: діловиробництво та секретар-референт, Web-проектування та Web-дизайн комп'ютерна графіка, прикладні графічні програми, відео-моделювання, водій категорії «В», «С». Це дає можливість учням об'єднувати профільне і професійне навчанням, що неможливо здійснити в масовій школі, особливо в сільській місцевості.

З метою залучення обдарованої молоді на навчання до ліцею організовано проліцейські курси, на яких можуть навчатися учні з інших

шкіл. Курси працюють систематично в суботу. Окрім того через систему Інтернет учні шкіл району можуть навчатися на заочних курсах.

Здійснивши моніторингове дослідження, анкетування, тестування серед учнів, учителів, адміністрації сільських загальноосвітніх закладів району з приводу попередньої спеціалізації, ми дійшли висновку про необхідність створення центру допрофільного дистанційного навчання у ліцеї.

У 2009-2010 навчальному році в рамках реалізації обласної «Програми розвитку інформаційних, телекомунікаційних та інноваційних технологій в закладах освіти області» закладом було отримано грант за перше місце області в рамках реалізації проекту «Попередня спеціалізація учнів сільських загальноосвітніх шкіл району через співпрацю з центром допрофільного дистанційного навчання Тиврівського ліцею». Реалізація проекту сприяла створенню умов плідного та ефективного впровадження допрофільної освіти дистанційного навчання сільської молоді; вільному, безкоштовному доступу до електронних інформаційних ресурсів; врахування нахилів, здібностей учнів і створення умов для навчання в ліцеї за обраним профілем; використанню учнями сільських шкіл району нового рівня інформаційного забезпечення в навчанні. Тепер учні мають можливість займатися самоосвітою; зможуть об'єктивно оцінити власні знання через самооцінку, що дасть змогу ліквідувати прогалину в знаннях; спрямувати свій вибір майбутньої професії; вчитися розв'язувати тестові завдання, що в майбутньому допоможе їм під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання; обрати в майбутньому профіль навчання, навчить спілкуватися на відстані через мережу Інтернет (див. Додаток X).

На кафедрі математичних наук ліцею започатковано роботу заочної математичної школи, де навчаються учні з різних шкіл з метою поглибленого вивчення математики. Вони отримують завдання, виконують їх і надсилають на перевірку вчителям-предметникам. Вже кілька років на базі ліцею діють підготовчі курси для вступу до вищих навчальних закладів. Це дає

можливість випускникам краще підготуватися до ЗНО і стати студентом бажаного вищого навчального закладу.

Управління Тиврівським ліцеєм-інтернатом здійснюється державними органами управління (відділ освіти, районна державна адміністрація, районна рада), органами громадського самоврядування (ліцейський парламент, профком, батьківський комітет тощо), колегіальними органами управління (загальні збори, загальноліцейська конференція, піклувальна рада, наглядова рада, рада засновників, рада ліцею, батьківська рада, педагогічна рада, науково-методична рада тощо) та безпосередньо – директором ліцею. Для більш дієвого розвитку закладу всі вони є дієвим засобом формування громадської думки, сприяють діалогізації взаємин з адміністрацією.

Важливим елементом в управлінні ліцеєм є участь учнів, батьків, громадськості у прийнятті управлінського рішення. В діяльності ліцею успішно функціонують органи громадського та колективного управління. Їх роль є дієвим засобом формування громадської думки, сприяння ефективних взаємин громади з адміністрацією ліцею.

Головними колективними та громадськими органами є: рада ліцею – це постійно діючий у період між загальними зборами (конференцією) орган громадського самоврядування. До складу ради обирають пропорційно представників педколективу, учнів, батьків (або осіб, які їх замінюють) і громадськості. Очолює її безпосередньо директор ліцею. Рада ліцею займається управлінськими проблемами, які раніше перебували в одноосібній компетенції директора. Вона реалізує рішення конференцій ліцейського колективу; представляє інтереси ліцею в державних і громадських органах, забезпечує соціальний захист неповнолітніх; визначає зміст, методи, форми організації навчання й виховання; встановлює режим роботи закладу; здійснює контроль за роботою, проводить атестацію педагогічних працівників, вносить пропозиції щодо кваліфікаційної комісії про присвоєння вчителям кваліфікаційних категорій; заслуховує звіти про роботу директора, його заступників, учителів, виносить пропозиції щодо

продовження або припинення їх повноважень; захищає працівників школи й адміністрацію від необґрунтованого втручання в їх професійну та посадову діяльність.

За рішенням конференції або ради ліцею створюють піклувальну раду з представників органів виконавчої влади, підприємств, установ, навчальних закладів, організацій, окремих громадян. Піклувальна рада ліцею є формою самоврядування закладу, основною метою якої є вирішення нагальних завдань в галузі освіти, забезпечення фізичного й духовного здоров'я дитини, створення необхідних матеріально-технічних і фінансових умов для практичного здійснення програм розвитку ліцею. Піклувальна рада вживає заходів для зміцнення матеріально-технічної та навчально-методичної бази, залучення додаткових джерел фінансування, поліпшення організації навчально-виховного процесу, стимулювання творчої праці педагогічних працівників. Члени піклувальної ради не втручаються у навчально-виховний процес без згоди директора ліцею.

Педагогічна рада ліцею – це колегіальний орган управління ліцеєм, повноваження якої визначається Положенням про загальноосвітній навчальний заклад. Педагогічну раду створюють для розгляду складних питань організації навчального процесу, підвищення кваліфікації та професійної майстерності педагогів. До її складу входять учителі, вихователі, адміністрація ліцею. Керівником педагогічної ради є директор ліцею.

Колегіальним органом педагогічних працівників ліцею є методична рада педагогічних працівників, обов'язок якої є сприяння розвитку та удосконаленню методики навчально-виховного процесу, професійної майстерності й творчого зростання вчителів і вихователів. Вона аналізує та обирає найоптимальніші варіанти змісту освіти (навчальних планів, програм, підручників), форм і методів навчально-виховного процесу, способів їх реалізації, організовує роботу з підвищення кваліфікації педагогічних працівників, вивчення, узагальнення й поширення передового педагогічного досвіду.

У ліцеї відповідно до чинного законодавства функціонує профспілковий комітет закладу. Адміністрація ліцею погоджує з профспілковим комітетом штатний розклад, навчальне навантаження, умови праці персоналу, укладає угоди про охорону праці, повідомляє про скорочення робочих місць (не менш ніж за три місяці).

Учнівський комітет є найавторитетнішим органом ліцейського самоврядування, склад якого обирають на зборах ліцею (класу). Його діяльність є свідченням реалізації права ліцеїстів на участь в управлінні ліцею, захисті своїх прав.

Нараду при директорі використовують для вирішення термінових питань, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу (аналізу успішності учнів, дисципліни в школі, для організації позакласної діяльності). Інколи нарада розглядає роботу окремих учителів, виконання стандартів освіти тощо. Поряд з цим для більшої демократичності управління ліцеєм ми запроваджуємо наради при заступниках директора. На них розглядають поточні проблеми, що стосуються їх адміністративної компетенції. Періодичність проведення визначається планом роботи ліцею.

З метою співпраці батьків з ліцеєм у вихованні та навчанні дітей, всебічне зміцнення зв'язку між родиною ліцеєм створюється колегіальний орган – загальні батьківські збори.

Батьківські збори класів – вищий орган самоврядування батьків у класі, скликається в разі необхідності, але не рідше чотирьох разів на рік. На батьківських зборах батьками обираються форми взаємодії з учителями, вихователем-куратором, органами учнівського самоврядування, батьківським комітетом класу; обирають батьківський комітет, делегатів на ліцейську батьківську конференцію; розглядають питання, пов'язані з реалізацією рішень органів самоврядування; розв'язують питання участі батьків в управлінні життям класу, обговорюють проекти ліцейської документації та висловлюють щодо них свою думку.

Органом батьківського самоврядування є батьківський комітет ліцею (класу), склад якого обирають на батьківських зборах. Метою його діяльності є сприяння виконанню статутних завдань ліцею, забезпечення єдності педагогічних вимог до учнів та надання допомоги сім'ї у вихованні й навчанні дітей.

Одним із елементів успішної управлінської діяльності керівника ліцею є створення позитивного іміджу закладу. Управлінська функція, яку можна сьогодні віднести до стратегічного менеджменту освіти, визначає основні складові стратегії діяльності та розвитку закладу освіти. Л.Карамушка вважає, що «...при створенні іміджу закладу, керівнику потрібно постійно розробляти й активно впроваджувати нові форми та методи управління та інноваційні технології навчання й виховання учнів, використовувати художні засоби формування позитивного образу навчального закладу, відображаючи в ньому зміст, завдання та інші особливості діяльності. Формування іміджу — процес двосторонній: по-перше активну роль відіграє сам заклад, по-друге — громадськість, яка сприймає даний імідж закладу» [91, с.4].

На формування позитивного іміджу ліцею впливає «внутрішня атмосфера» та діяльність, пов'язана зі створенням зовнішнього ефекту. Внутрішня атмосфера ліцею формується під впливом таких факторів: традицій навчального закладу, які передаються від одного покоління учнів та учителів до іншого; нових підходів до організації навчання та виховання; висока педагогічна майстерність вчителів; формування культури вчителів та учнів; запровадження нових навчальних дисциплін. До елементів зовнішнього ефекту створення позитивного іміджу закладу ми відносимо: атрибутику закладу (гімн, герб, емблема, девіз); вимоги в ставленні до ліцейської форми, як відображення «обличчя» ліцею; інтер'єр ліцею; створення загальної атмосфери доброзичливості під час взаємодії з представниками різних організацій, батьків, учнів; інформаційно-пізнавальні засоби (різні форми друкованої продукції, буклети, проспекти, візитки,

інформаційні збірники, газети, програми, методичні посібники); презентації навчального закладу: участь у виставках передового педагогічного досвіду, проведення семінарів, науково-практичних конференцій; висвітлення діяльності закладу освіти в засобах масової інформації. Створення позитивного іміджу – це робота всього педагогічного колективу. Але основу його діяльності покладено, перш за все, на директора ліцею.

Підсумовуючи особливості управлінської діяльності ліцею в сільській місцевості можна впевнено стверджувати, що специфіка управління ліцеєм суттєво відрізняється від управління масовою загальноосвітньою школою, перш за все, у функціонуванні посад заступника директора з науково-методичної роботи і вихователя-куратора. Другою важливою особливістю є продуктивна діяльність закладу в другій половині дня.

Висновки до першого розділу.

Проаналізувавши викладений у першому розділі матеріал, можна зробити наступні висновки:

1. У дослідженні доведено, що поява і розвиток ліцеїв в Україні викликані національно-культурними, політичними, соціально-економічними змінами, які відбувалися в суспільстві. На території України існувало чотири ліцеї: Львівський, Рішельєвський, Кременецький, Ніжинський (ліцей князя Безбородька). Вагому роль в становленні ліцеїв відігравали традиції українців та проведення в XVI – XVIII ст. цілого ряду освітянських реформ у державах, до складу яких входили українські землі. Поряд із цим однією з причин появи на наших землях ліцеїв, як навчальних закладів нового типу, була турбота місцевих меценатів про розвиток освіти свого краю. Створення ліцеїв в Україні необхідно розглядати як вагомий атрибут тогочасного періоду розвитку суспільства. Розвиток ліцеїв минулого дав серйозний поштовх для становлення сучасних ліцеїв.

Функціонування сучасних ліцеїв в Україні являє собою новітню історію розвитку закладів освіти, які лише тільки зароджуються, але досить швидко розвиваються та відіграють важливу роль у становленні сучасної європейської освіти в Україні. Саме на заклади освіти різного типу, в тому числі ліцеї, і покладається основна надія у відродженні системи освіти, виході її на новий етап розвитку, плеканні інтелектуального, духовного, фізичного розвитку нового покоління.

2. Результати теоретичного узагальнення дозволили систематизувати розвиток ліцейської освіти в Україні та розробити власну періодизацію їх діяльності. Критеріями періодизації було обрано розвиток ліцеїв, та їх роль у становленні освіти в Україні. Виходячи з власного дослідження, ми виділили шість періодів розвитку та становлення ліцеїв в Україні:

- період зародження ліцеїв (1805 – 1820 рр.);
- період розквіту ліцеїв (1820 – 1875 рр.);
- реорганізації і занепаду ліцеїв (1875 – 1920 рр.);
- часткового відновлення ліцеїв (1920 – 1939 рр.);
- повної заборони їх діяльності (1939 – 1990 рр.);
- новітнього відродження ліцеїв (від 1990 року до цього часу).

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив виділити основні напрямки дослідження: історико-педагогічні аспекти виникнення ліцеїв; створення і функціонування сучасних ліцеїв; специфіка управління закладом; форми та методи навчання і виховання обдарованих учнів; психологічні основи діяльності ліцеїв. З'ясовано, що якщо питанню специфіки управління, історико-педагогічних аспектів виникнення ліцеїв приділялась значна увага серед науковців та практиків, то проблема регіональних відмінностей у розташуванні ліцеїв в Україні майже не досліджувалась.

3. Роль ліцеїв у системі закладів освіти визначається на основі його мети, змісту, структури й специфіки їх діяльності. Перед сучасними ліцеями покладено завдання не лише надавати учнівській молоді ґрунтовні знання в

галузі освіти, а й виховувати самостійну особистість спроможною творчо мислити, бути психологічно підготовленим до реалій сучасного життя, вільно орієнтуватися в суспільстві. Таким чином головне значення ліцеїв в роботі з обдарованою учнівською молоддю полягає в розвитку та зміцненні інтелектуального потенціалу нації, формування науково-освіченої еліти суспільства, відродження національної свідомості та духовності.

Діяльність ліцеїв у сільській місцевості направлена на виконання державного замовлення на освіту, задоволення освітніх запитів держави, батьків та учнів, становлення та розвиток творчих, діяльних, обдарованих громадян. Поряд з цим функціонування ліцеїв у сільській місцевості забезпечить: рівний доступ до якісної освіти учням відповідно до їхніх нахилів та потреб; недопущення розшарування суспільства; створення умов для диференціації навчання старшокласників; індивідуальний підхід до кожного учня; психологічну готовність до дорослого життя; самовдосконалення та самовиховання учнів.

4. Умовою для розміщення та функціонування ліцеїв у сільській місцевості є наявність відповідної законодавчо-правової бази, кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного й фінансового забезпечення. Окрім того, при формуванні мережі ліцеїв необхідно враховувати соціально-демографічний склад та вікову структуру населення, потребу в кадрах відповідної кваліфікації, загальноосвітню підготовку.

Поряд із особливостями діяльності ліцеїв доцільно б враховувати умови впливу на розвиток ліцеїв у сільській місцевості, а саме зовнішні та внутрішні, об'єктивні та суб'єктивні, необхідні та достатні, загальні, регіональні та індивідуальні умови впливу. В роботі нам вдалося систематизувати за функціональними особливостями чинники діяльності ліцеїв: фінансово-економічні; матеріально-технічні; нормативно-правові; санітарно-гігієнічні; організаційно-педагогічні; психолого-педагогічні.

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження і практичний досвід дозволили розробити структуру управлінської діяльності

в ліцеї-інтернаті у сільській місцевості. Доведено, що застосування лінійно-функціональної структури управління в роботі ліцею дає змогу розширювати повноваження заступників директора з навчально-виховної, виховної та науково-методичної роботи, надаючи їм певної самостійності.

Дослідженням доведено, що для ефективної діяльності ліцею у сільській місцевості, власне, для його відкриття важливо забезпечити своєчасну розробку навчальних відповідних планів, програм, підручників, навчальних посібників; конкурсний відбір педагогічних працівників та учнівського контингенту; створення системи пошуку, відбору, організації навчання та виховання здібної й обдарованої учнівської молоді.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІЦЕЇВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

2.1. Теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості.

В Україні 90-ті роки ХХ століття стали періодом радикальних змін у політичному житті суспільства та розвитку освіти в цілому. Система освіти в Україні відроджується відповідно до принципів, сформованих у статті 6 Закону України «Про освіту», у якому стверджується, що головною метою діяльності закладів освіти є доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою. Поряд з цим, для повної реалізації здібностей, талантів, всебічного розвитку учнів повинні створюватися рівні умови для кожної особистості.

Однією з форм загальноосвітніх навчальних закладів, які спрямовані на розвиток обдарованої дитини є ліцеї. Діяльність ліцеїв направлена на забезпечення високого рівня загальної середньої і професійної освіти учнівської молоді. В статті 36 Закону України «Про освіту» зазначено, що для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї [69]. Ліцеї, у тому числі в сільській місцевості, створені для забезпечення оптимальних умов щодо виявлення і розвитку творчих здібностей учнівської молоді.

У Комплексному плані заходів щодо розвитку загальної середньої освіти в 1999-2012 роках наголошується на необхідності приведення у відповідність мережі загальноосвітніх навчальних закладів до потреб населення. Зокрема, одне із завдань передбачає створення різнопрофільних спеціалізованих шкіл, що є підґрунтям для створення закладів для обдарованої учнівської молоді не лише у великих містах чи обласних

центрах, а й безпосередньо у сільській місцевості. Наприкінці 90-тих років минулого століття у багатьох населених пунктах швидкими темпами відкривалися заклади нового типу, в тому числі ліцеї, хоча за змістом освіти вони майже не відрізнялися від масових загальноосвітніх шкіл. Це призвело до нівелювання ліцейської освіти, втрати інтересу учнів до навчання в таких закладах.

Діяльність ліцеїв у сільській місцевості повинна створювати оптимальні умови для повноцінного задоволення освітніх потреб населення, розкриваючи при цьому природні здібності учнів через диференційоване навчання. Пріоритетом у діяльності ліцею у сільській місцевості є збереження і розвиток інтелектуального потенціалу села, забезпечення в подальшому сільської місцевості високоосвіченими, конкурентоспроможними фахівцями. Ліцеї у сільській місцевості покликані забезпечити здобуття учнями освіти понад державний освітній мінімум, здійснювати науково-практичну підготовку обдарованих учнів. Окрім того, наявність ліцеїв у сільській місцевості дасть змогу здібним учням розвивати свої розумові здібності, покращити якість знань, не допустити поділу якості освіти в суспільстві за територіальним принципом [202].

Створити оптимальні умови для відкриття ліцеїв в кожному адміністративному районі неможливо. Тому, враховуючи чинники створення ліцеїв у сільській місцевості, одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми є створення регіональних, багатопрофільних та професійних ліцеїв. У жодному випадку, де б не був розташований ліцей, він повинен чітко виконувати свої функціональні зобов'язання, передбачені нормативно-правовими документами перед усіма учасниками навчально-виховного процесу.

З метою підвищення ефективності діяльності закладів різного типу, в тому числі і ліцеїв, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, управління та відділи освіти постійно здійснюють моніторинг навчальної діяльності закладів освіти. Окрім моніторингових досліджень, одним із

перспективних шляхів ефективного розвитку ліцейської освіти є застосування методів моделювання та прогнозування.

На думку Н.Островерхової [159], моделювання – це специфічний спосіб пізнання, при якому одна система (об’єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі). Процес моделювання проходить три етапи: створення, дослідження та застосовування моделей. На думку Л.Даниленко та Л.Карамушки, основні вимоги до моделювання – це цілеспрямованість, відповідність (подібність), нейтральність, цілісність [155].

Моделювання, як метод вивчення різних об’єктів природи та суспільства широко використовується в науці та практиці. За допомогою методів моделювання можна не лише досліджувати навчально-виховні процеси в закладах освіти, а й прогнозувати їх розвиток на майбутнє. Впровадження методів моделювання в освітній процес дає змогу вдосконалювати роботу навчальних закладів в цілому, поліпшувати планування навчально-виховного процесу, оптимізувати структуру навчального матеріалу, здійснювати ефективне управління, формувати дієву освітню модель. В процесі моделювання застосовують загальнонаукові та спеціальні методи управління освітньою діяльністю, а саме: економічні та адміністративні методи, методи психолого-педагогічного та суспільного впливу [178]. За допомогою моделювання можна охопити освітню систему цілісно.

Поняття «модель» нині набуло загальнонаукового значення. «Модель – це своєрідна форма відображення, яка вміщує інформацію про даний об’єкт» [246, с.25]. В.Штоф вважає, що моделлю є розумово-реалізована система, яка відображаючи або відтворюючи об’єкт дослідження здатна замінити його так, що вивчення її дає нам нову інформацію про цей об’єкт. Модель є результатом абстрактного узагальнення практичного досвіду, а не безпосереднім результатом експерименту. Досить ґрунтовним підходом до розкриття класифікації моделей є визначення В.Штофа. Автор виділяє дві групи моделей: матеріальні й уявні та дає їх повну характеристику [246].

Вітчизняні та зарубіжні науковці, які досліджували питання моделювання та прогнозування виділяють різноманітні форми зображення моделей: графічні, текстові (словесні), математичні, кібернетичні, статичні (динамічні), структурні, функціональні, теоретичні.

Заслуговує на увагу твердження К. Батароева, що «модель – це створена або вибрана суб'єктом система, яка відтворює істотні для цієї мети пізнання сторони (елементи, властивості, відносини, параметри) об'єкта вивчення і через це знаходиться з ним в такому відношенні заміщення і схожості (зокрема, ізоморфізму), що дослідження її служить опосередкованим способом отримання знання про цей об'єкт» [17, с. 28].

При розробці нової моделі основою залишається базова, реально існуюча модель. Створення й діяльність нової моделі направлена на уточнення дій попередньої. Що стосується функціонування нової педагогічної моделі, то вона повинна реалізувати невикористаний потенціал шкільного колективу або направити його на новий шлях розвитку з урахуванням попередніх недоліків.

Таким чином, головною якістю нової моделі є подібність її структури оригіналу, але модель і оригінал не зобов'язані бути тотожними. Абсолютна подібність (ізоморфізм) означає збігання основних параметрів системи-оригіналу і моделі. Для науковців особливий інтерес мають моделі, які відображають неповну чи приблизну подібність (гомоморфізм). Модель повинна мати чітко виражену кінцеву мету, тобто бути цілеспрямованою. Гнучкість моделі дає змогу легко адаптуватися до різних моментів, при цьому виконувати пошук найбільш оптимальних ситуацій.

Отже, модель – це матеріальний чи уявний об'єкт, який у процесі дослідження замінює об'єкт-оригінал так, що його безпосереднє вивчення дає нові знання про об'єкт-оригінал.

Однією з вимог функціонування моделі є простота та зручність її використання. Для моделей характерна певна упорядкованість розміщення її компонентів, яка б тією чи іншою мірою відповідала порядку і структурі

оригіналу. Моделі, як правило, відтворюють системи, процеси, явища та об'єкти вивчення, відображаючи їх зовнішню подібність та суть.

За способом зображення моделі Н.Островерхова [159] виділяє два типи: формалізовані та імітаційні. Формалізовані моделі репрезентують за допомогою логіко-математичних формул, рівнянь, кодів, комп'ютерних програм тощо; імітаційні – у вигляді схем, графіків, креслень. Сьогодні в педагогічній діяльності широко використовують всі форми відображення моделей, причому неможливо довести перевагу однієї форми над іншою. Принаймні, найчастіше користуються графічним, текстовим, структурним відображенням моделей. При створенні педагогічних моделей найчастіше використовують дві форми зображення: графічну та текстову. За допомогою графічної моделі можна легко прослідкувати взаємозв'язки між системами (підсистемами) та суб'єктами навчально-виховного процесу; ієрархічність у прийнятті рішення; координацію і роботу кожної структурної одиниці; розподіл функціональних обов'язків між членами адміністративно-управлінської ланки. При використанні текстової (словесної) моделі за основу береться, як правило, опис передового педагогічного досвіду, присутність елементів новизни під час викладання навчального предмету; опис високих результатів у навчанні чи вихованні підростаючого покоління. Поряд із цим, при формуванні текстової моделі потрібно опиратися, перш за все, на показники системи організації навчання та виховання, педагогічні технології, контингент учнів тощо.

З розвитком комп'ютеризації та інформатизації відображення моделей набуває сучасного вигляду: математичних, кібернетичних, статичних форм. Створення даних моделей при правильному переведенні словесних даних на мову цифр дає швидкий і досить-таки чіткий результат. Хоча не варто повністю брати за основу наслідки розрахунку математичної чи кібернетичної форми моделей, адже цифровий матеріал не завжди враховує «психологічну сторону» результату. Часто моделі є абстрактними, це

стосується, перш за все, структурних, функціональних та теоретичних форм зображення.

Поняття «модель» і «моделювання» на сучасному етапі розвитку суспільства набули особливого статусу. Філософи, вчені минулих століть, започатковуючи моделі об'єктів чи явищ, як правило, вважали, що знайшли істину, відгадали суть. Лише наприкінці XX на початку XXI століття науковці та філософи усвідомили, що будь-яка модель є ніщо інше, як лише винахід автора. Врешті-решт, жодна модель не здатна повністю наслідувати усю реальну складність структури об'єкта чи протікання явища.

Сьогодні в системі освіти моделювання набуло широкого розвитку, що призвело до використання понять «освітня модель» та «концептуальна модель освіти». Ці поняття були науково обґрунтовані у посібнику Е.Гусинського та Ю.Турчанинової «Введение в философию образования» [47]. У даному посібнику представлено огляд сучасних поглядів на питання побудови освіти, розкрито онтологічні, аксіологічні, логічні, методологічні, етичні, ідейні основи їх вирішення різними школами. Під концептуальною моделлю автори розуміють той чи інший варіант прикладної освітньої діяльності, за допомогою якої можна створити конкретний освітній заклад. Щодо освітньої моделі, то вона може бути реальною дійсністю, яка спочатку не ґрунтувалася на засадах якоїсь конкретної теорії, але у процесі діяльності набула яскраво вираженої якісної своєрідності. Суть теорії ґрунтується на твердженні, що будь-яка діяльність в освіті прямо чи опосередковано базується на певних моделях розвитку.

Більшість науковців поняття «прогнозування» та «моделювання» ототожнюють, вважаючи, що великої відмінності між ними не існує. Принаймні, В. Пікельна [169] розглядає моделювання як складну систему, що має свої принципи, зміст та форму прояву, методику реалізації тощо. Авторка виділяє методологічні та теоретичні принципи моделювання, визначає системно-структурний підхід прогнозування діяльності з урахуванням закономірностей процесу управління. Вона стверджує, що

моделювання, як метод дослідження, підвищує культуру мислення керівників будь-якої ланки, дає змогу ефективніше приймати управлінське рішення. Моделювання дає право не тільки в повному обсязі відобразити систему управління, але й більш чітко пізнавати виникаючі в установі проблеми.

Суттєвою особливістю процесу моделювання є певний порядок розробки моделей: постановка завдання, формування моделі, перевірка моделі на достовірність, використання моделі, відновлення моделі. Етапи створення та функціонування моделі показано на рис. 2.1.

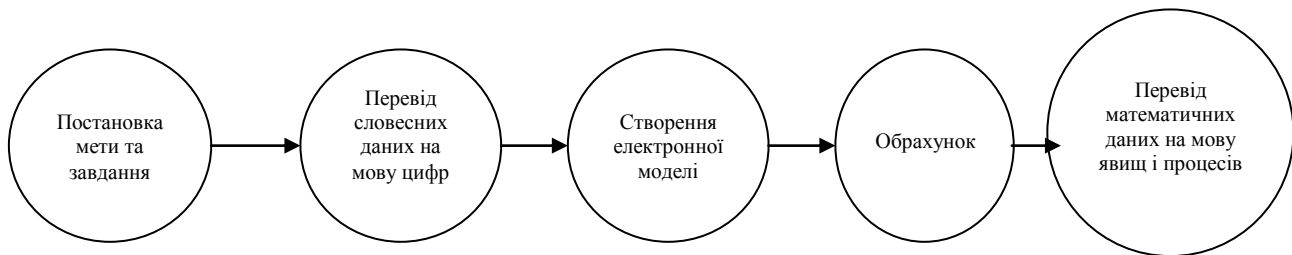

Рис. 2.1. Етапи створення та функціонування моделі

У нашому дослідженні ми пропонуємо структурно-функціональну модель ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості. Головним завданням, яке покликана розв’язати дана модель є розвиток здібностей сільської дитини на основі її потенційних можливостей; формування вміння вчитися; прагнення до самовдосконалення; розвиток науково-методичної роботи ліцею тощо.

У дослідженні ми дотримувалися тієї позиції, що процес моделювання є основою функціонування сучасних закладів освіти нової генерації, до якої й відносимо ліцеї. Під структурно-функціональною моделлю ми розуміємо логічно послідовну систему відповідних елементів, що включає мету освіти, її зміст, проектування відповідної педагогічної технології та технології управління педагогічним процесом в ліцеї. Тому за основу вивчення процесу підвищення ефективності організації діяльності ліцею у сільській місцевості ми обрали модельний підхід.

На сьогодні в Україні існує велика кількість різноманітних моделей діяльності ліцеїв, кожна з яких базується на науково-теоретичній базі,

рекомендованій провідними науковцями та дослідниками. Однією з перших запропонованих моделей діяльності ліцеїв є «Загальна модель діяльності ліцею», автором якої є Б.Чижевський [238]. В основу запропонованої моделі покладено взаємозв'язок адміністрації ліцею (директор, заступники директора, класні керівники) з науково-дослідницькими установами (науково-дослідний інститут, вищий навчальний заклад III-IV рівня акредитації), які розробляють теоретичні умови функціонування закладу. Поряд із цим, автор відводить вагому роль в організації, створенні та функціонуванні ліцею його засновнику (органу державної влади), на якого покладається фінансове та юридичне забезпечення діяльності установи. На думку Б.Чижевського, «ліцеї, ліцеї-інтернати здійснюють важливу соціально-гуманітарну функцію і є своєрідними генераторами творчості в освіті, прогресивних методів навчання і виховання» [238, с. 34].

Для повноцінної діяльності ліцею Б.Чижевський рекомендує взаємозв'язок ліцею з соціально-психологічними та інформаційними службами, які зможуть надавати методичну та психологічну допомогу в діяльності закладу. За твердженням автора, на базі ліцеїв доцільно проводити засідання методичних об'єднань учителів: районні, обласні, всеукраїнські семінари, турніри тощо.

Проаналізувавши діяльність ліцеїв в Україні, можна виділити п'ять основних моделей розвитку ліцеїв у формі: типових, профільних, різнопрофільних, інтегрованих та спеціалізованих ліцеїв.

Типові ліцеї – незалежні навчально-виховні заклади, що функціонують за єдиним навчальним планом. У них здійснюється диференціація навчання за певними напрямками (фізико-математичний, філологічний, економічний, юридичний тощо).

Профільні ліцеї – заклади, які спеціалізуються в одному або декількох напрямках (галузях) знань: педагогічні, медичні, юридичні, сільськогосподарські, гірничі, лісгосподарські тощо.

Різнопрофільні ліцеї – заклади, в яких передбачається надання освіти за декількома напрямками: гуманітарним, фізико-математичним, природничим чи іншим.

Інтегровані ліцеї, в залежності від інтересів та бажань учнів, можуть пропонувати різні варіанти отримання середньої освіти: за допомогою денної, вечірньої, заочної, дистанційної, індивідуальної форм навчання.

Спеціалізовані ліцеї (ліцейні класи) – загальноосвітні навчально-виховні заклади III-го ступеня проінституцького, проуніверситетського або проакадемічного рівня з поглибленим вивченням ряду предметів, курсів і спеціальної підготовки.

Серед вищеперерахованих п'яти форм моделей не можна чітко вибрати одну модель, яку найдоцільніше можна було б застосовувати у сільській місцевості. Тому, нині в сільській місцевості не існує єдиної моделі діяльності ліцею.

Ліцей у сільській місцевості є відкритою інноваційною системою та складається з цілого ряду компонентів, які характеризуються специфічною організаційною структурою. Вона базується на виражених принципах розміщення і функціонування закладу; взаємозв'язку всіх учасників навчально-виховного процесу (учень – учитель – шкільний адміністратор – суспільне оточення – батьки; здійсненні науково-практичної підготовки здібної та обдарованої учнівської сільської молоді конкурентоспроможної в сучасних економічних умовах; скоординованості дій органів управління освітою, які прямо чи опосередковано впливають на функціонування ліцею; введенні конкурсного відбору як для вчительського, так і для учнівського колективів; відкритості та прозорості в наданні освітніх послуг та ознайомлення всіх бажаючих із результатами навчальної діяльності закладу; широкому впровадженні учнівського самоврядування в управлінні ліцеєм та участі учнів в усіх життєво необхідних процесах діяльності ліцею; впливовій ролі батьківського комітету та піклувальної ради в розв'язанні нагальних

проблем закладу; залученні органів громадського врядування до планування діяльності та перспектив розвитку ліцею.

У нашому дослідженні ми розглядаємо діяльність ліцеїв у сільській місцевості у формі закладів інтернатного типу. Дана форма є альтернативою щодо існування державної програми розвитку освіти у сільській місцевості у формі освітніх округів, яка була запропонована Г.Осадчим [151; 152]. Суть даної теорії [153] полягала у недопущенні дискримінації в розвитку обдарованої сільської молоді на селі, як альтернативи закладам різного типу. Дана теорія передбачала якісний розвиток освіти на селі та створення умов для повноцінного розвитку сільської дитини. На сьогодні, при нинішній інфраструктурі села, створення територіальних освітніх округів є не зовсім раціональним, з нашої точки зору.

Модель діяльності ліцеїв інтернатного типу вже використовувалась науковцями-практиками: В.Алфімовим [3], Л.Калініною [89], Н.Кнорр [98], М.Рябухою [195], В.Семенюком [201] та апробовувалась у містах. Лідером у ліцейському русі щодо діяльності таких закладів є Дніпропетровська, Донецька, Волинська, Вінницька, Київська, Рівненська, Хмельницька та Харківська області (див. Додаток Л). Створення ліцеїв є прерогативою місцевих органів влади, тому їх поява в кожній області не має чітких закономірностей [172, с.68].

Ліцеї-інтернати уже існують в Україні в середньому 10-15 років та зарекомендували себе як такі, що мають право на існування. Географія закладів не має чітких закономірностей розміщення і представлена лише в половині областей України. За територіальним принципом ліцеї-інтернати для обдарованої сільської учнівської молоді розташовуються в обласних центрах (Волинський ліцей-інтернат, Хмельницький спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки), містах обласного підпорядкування (Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді, Фастівський ліцей-інтернат), районних центрах та селах (Тиврівський ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки, у Вінницькій області;

Нововолинський ліцей-інтернат Волинської обласної ради) [172, с.68] (див. Додаток Л).

Для впровадження моделі потрібно не лише час, а й кадрове, методичне, ресурсне забезпечення. Загалом процес формування й обґрунтування структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості проходив декілька етапів.

Підготовчий етап: розробка концепції, статуту, навчальних планів, програм, критеріїв пошуку і добору здібної й обдарованої учнівської молоді та педагогічних кадрів, реєстрація статуту, визначення юридичної адреси, джерел фінансування та матеріально-технічного оснащення. Протягом даного періоду відбувається вивчення соціального замовлення суспільства, аналіз результатів діяльності тотожних закладів освіти. Даний етап може тривати від одного до двох років.

Організаційний етап: прийняття рішення засновником про створення закладу освіти, визначення мети й завдань його діяльності, дидактичне та інформаційне забезпечення. Поряд із цим, протягом даного періоду відбувається прогнозування перспектив розвитку майбутнього закладу та вплив результатів його діяльності на замовлення суспільства. Даний етап триває до одного року.

Змістовий етап: визначення оптимального напрямку освітніх стандартів у формі навчальних предметів, навчальних програмах і закріплення їх у навчальних планах закладу. Даний етап триває близько одного року.

Апробаційний етап: організація навчально-виховного процесу, практична перевірка та впровадження змісту освіти, формування колективу, аналіз роботи, корегування та окреслення перспектив діяльності. Даний період триває протягом одного року, якщо не запланований більш тривалий період. Надалі він повинен щорічно повторюватися, оскільки результати й цілі можуть не співпадати. Якщо ж результати запланованого експерименту

повністю виправдані, то відбувається повторення експерименту для закріплення його результатів.

Останнім є *технологічний етап*: функціонування на основі результатів апробації. Якщо втілення результатів призводить до підвищення якості освіти, це значить, що модель була вдало підібрана та запроваджена.

Одним із основних елементів підготовчого етапу є розробка статуту. При розробці статуту враховуються специфіка роботи ліцею, регіональні особливості та особливості співробітництва ліцею з освітніми та науковими установами. Поряд із цим, у статуті зазначаються мета, завдання й принципи діяльності ліцею, його структура, режим функціонування та особливості організації навчально-виховного процесу, а саме: профільність навчання та перелік предметів, що вивчаються поглиблено; форми, засоби й методи навчання; тривалість навчальних занять та перерв між ними; система оцінювання навчальних досягнень ліцеїстів, порядок прийому і відрахування учнів.

Поряд із статутом ліцею, важливим документом є наявність концепції та навчального плану закладу. Провідна ідея концепції розвитку закладів освіти для розвитку творчої обдарованості учнів направлена на визначення філософських, методологічних та психологічних засад діяльності. Робочий навчальний план ліцею державної чи комунальної форми власності приймається рішенням педради з урахуванням побажань органів громадського самоврядування і пропозицій ради навчального закладу та затверджується відповідним органом управління освітою. (див. Додаток В)

Важливим елементом підготовчого етапу є формування й відбір кількісного та якісного складу педагогічних працівників закладу. Всі без винятку працівники ліцею зобов'язані зараховуватися на роботу на конкурсній основі. Переваги надаються відповідно до кваліфікації та педагогічного стажу роботи. До педагогів ліцею висуваються високі вимоги, які є запорукою успішності вирішення ними навчально-виховних завдань. Учитель ліцею має бути широко освіченою, глибоко ерудованою людиною

високої моральної та інтелектуальної культури. Тільки той педагог, який має глибокі знання зі своєї спеціальності в поєднанні з методичною майстерністю, може стати повноцінним членом педагогічного колективу ліцею.

Кадрове забезпечення – це основа діяльності ліцею. Учитель ліцею – це не просто фахівець свого предмету, а, перш за все, педагог за покликанням. Існує цілий ряд вимог до підбору педагогічних кадрів, але основою залишається конкурсний відбір. У більшості випадків працівники ліцею працюють за контрактом, що не суперечить чинному законодавству, а в деякій мірі є стимулом до якіснішого виконання своїх службових обов'язків. Поряд із цим, для посилення викладання специфічних предметів варіативної складової навчального плану в ліцеях бажано залучати фахівців інших галузей. Хоча в залученні працівників є проблеми в оплаті праці, оскільки вони є не педагогічними фахівцями і отримують заробітну плату за найменшим тарифним розрядом. Оплата праці педагогічних працівників є одним із стимулів роботи. Поряд із цим, лише з 2007 року Міністерством освіти і науки було законодавчо закріплено доплату педагогічним працівникам за роботу в ліцеях, гімназіях, колегіумах.

Формування учнівського контингенту проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на конкурсній основі. Конкурсні варіативні завдання розробляються методоб'єднаннями вчителів і мають відповідати діючим навчальним програмам. Як ми уже зазначали, всі завдання затверджуються керівником загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з органами управління освітою.

Під час підготовчого етапу становлення закладу дуже вагомим залишається тісний взаємозв'язок чотирьох складових: ліцей, орган управління освітою, засновник та громадськість.

Основою організаційного етапу є рішення засновника (районна чи обласна законодавча влада), яке передбачає створення закладу. Органи

управління освітою лише опосередковано впливають на процес створення ліцею (згідно законодавства в галузі освіти), вони виконують рекомендаційну функцію.

Відкриття ліцею-інтернату для обдарованої сільської молоді – це одне із повноважень місцевих органів влади (ст.13 Закону України «Про освіту»). Ця передумова призвела до стихійності в утворенні закладів. Органи місцевого самоврядування не завжди зважено підходили до аналізу навчально-матеріальної бази, вони повинні брати на себе відповідальність у питаннях додаткового фінансування закладу, наданні приміщень, забезпеченні наочного обладнання тощо. Поряд із цим, основою функціонування ліцею-інтернату є контингент учнів та кадровий потенціал викладачів. Як ми уже зазначали, передумовою для створення закладів для розвитку творчої обдарованості залишається конкурсний відбір як учнівського, так і вчительського колективу. (див. Додаток Д)

Змістовий етап при формуванні закладу чітко обумовлений існуючою нормативно-правовою базою.

Апробаційний період функціонування ліцею залежить від процесу управління закладом. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») підкреслюється, що управління освітою має спрямовуватись на організацію та забезпечення оптимальних умов функціонування галузі освіти, створення системного механізму її саморегуляції на загальному, регіональному, місцевому рівнях [54]. Управління освітою ліцею передбачає втілення в управлінську практику нових форм і методів керівництва, забезпечення чіткої організації роботи, узагальнення та виникнення безкомпромісно нової організаційної структури в системі середньої освіти. Розвиток і функціонування ліцею потребує створення відповідних наукових, матеріально-фінансових, кадрових, психолого-педагогічних та інших умов. Створення структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості має на меті принципово нову управлінську структуру з втіленням сучасних технологій, науково-

методичних досягнень, методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Кінцевою фазою формування моделі діяльності ліцею є технологічний етап. Він передбачає проведення моніторингу, який дає змогу визначити відхилення моделі від запланованих результатів. Поряд із цим, здійснюється контроль за проміжними та кінцевими результатами експерименту. Технологічний етап вважається завершеним, якщо запланована модель є реалізованою з незначними відхиленнями від оригіналу. Доказом реалізації моделі є підвищення якості освіти.

Модель базується на принципі багатовекторної побудови. За системно-комплексного підходу модель є багатокомпонентною, багатоаспектною та включає концептуальну, змістову, технологічну та результативну складову. Всі складові даної моделі характеризують організаційно-педагогічні засади діяльності ліцею у сільській місцевості, під якими ми розуміємо сукупність форм, методів, принципів організації та діяльності ліцею. Всі вони є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Основною при формуванні моделі є концептуальна складова, а похідними – змістова, технологічна та результативні складові.

Таким чином, початковою ланкою формування будь-якої моделі є визначення концептуальної складової. Концептуальна складова моделі формується на основі соціального замовлення держави, що включає становлення високоосвіченої особистості, здатної забезпечити розвиток суспільства в цілому. Концептуальна складова включає в себе мету, завдання та зміст діяльності ліцею у сільській місцевості. Головною метою діяльності ліцею у сільській місцевості є забезпечення здобуття учнями освіти понад державний освітній мінімум, здійснення науково-практичної підготовки здібної та обдарованої учнівської сільської молоді, конкурентоспроможної в сучасних економічних умовах.

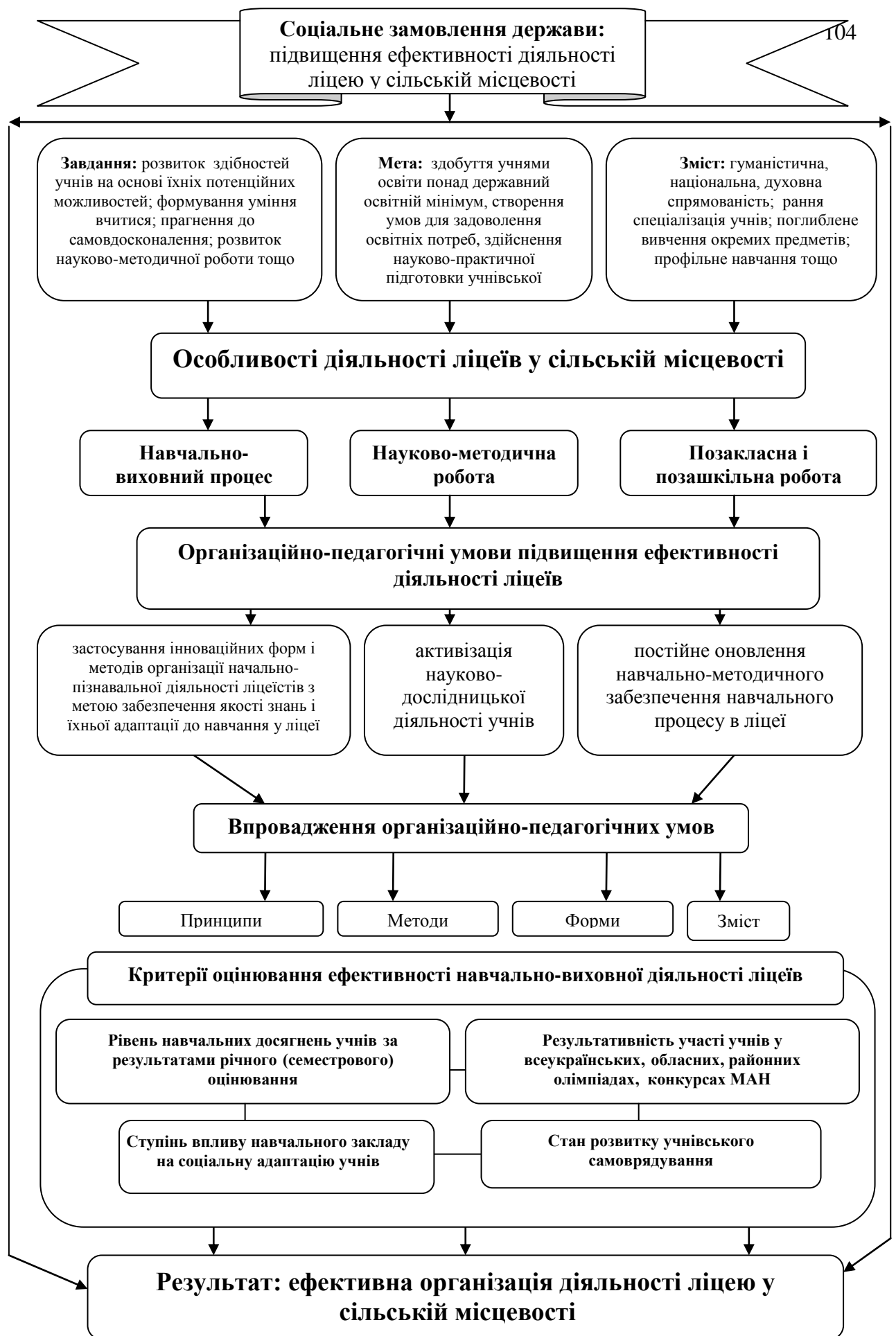

Рис 2.2. Структурно-функціональна модель ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості.

Основними завданнями роботи ліцею є: розвиток здібностей дитини на основі її потенційних можливостей; формування уміння вчитися; прагнення до самовдосконалення; розвиток науково-методичної роботи; виховання потреби і здатності до навчання упродовж усього життя; пошук і відбір для навчання талановитої молоді; вироблення вмінь практичного і творчого застосування набутих знань; формування інтересів і потреб; виховання учня як громадянина України, здатного здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях; навчання; стимулювання індивідуального підходу до учнів в процесі навчання та виховання на підставі діагностичних вимірювань; збереження і зміцнення морального й фізичного здоров'я вихованців [176].

Структурно-функціональна модель ефективної організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості побудована на принципах демократизму; рівності прав; моральності та духовності; добровільності у виборі змісту, форм і методів здійснення індивідуального та диференційованого розвитку особистості кожного учня; діяльності; конкурентоздатності; науковості; відданості рідному краю, історичним та культурним традиціям.

Змістова складова структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості базується на особливостях діяльності ліцею, а саме використання в комплексі трьох її компонентів: навчально-виховний процес, науково-методична робота, позакласна і позашкільна робота.

В основу структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості покладено визначені нами організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності діяльністю ліцею у сільській місцевості: активне застосування інноваційних форм і методів організації начально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання у ліцеї; постійне оновлення

навчально-методичного забезпечення навчального процесу в ліцеї; активізація науково-дослідницької діяльності учнів.

Навчально-виховний процес ліцею має певні відмінності по відношенню до масових загальноосвітніх закладів. Це не просто профільне навчання, це, перш за все, підготовка учнів до науково-дослідної роботи. У навчальному плані ліцею, в його варіативній частині, вводиться цілий ряд предметів, які розширюють світогляд учня, формують його як особистість.

Навчально-виховний процес ліцею базується на чіткій нормативно-правовій базі. [183; 184; 185] На основі встановлених Кабінетом Міністрів України нормативно-правових документів у експериментальному закладі освіти функціонує така мережа факультетів:

- фізико-математичний факультет з поглибленим вивченням математики, фізики, інформатики;
- природничий факультет з поглибленим вивченням хімії, біології, географії та спецкурсів даного профілю;
- суспільно-гуманітарний факультет з поглибленим вивченням історії, правознавства та спецкурсів даного профілю;
- філологічний факультет: поглиблене вивчення англійської та німецької мови.

Вихідними положеннями концепції розвитку ліцею є:

- спрямування змісту і організація навчально-виховної роботи на формування національної самосвідомості, органічне поєднання національної та інтернаціональної загальнолюдської культури;
- забезпечення випускникам ліцею обсягу наукових знань на рівні світових стандартів загальної середньої освіти, відмова від політизації навчально-виховного процесу та нав'язування ліцею ідеологічних догм і доктрин окремих партій, організацій, рухів, церкви тощо;
- організація навчально-виховного процесу на основі максимального врахування і розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, обдарованості дітей;

- автономність закладу у виборі форм і методів навчально-виховного процесу;
- орієнтація виховного процесу діяльності ліцею на розвиток сутнісних сил особистості, її здібностей, талантів, рис та якостей, надання учням можливості реалізувати будь-які свої інтереси демократичним шляхом, об'єднатися в добровільні дитячі організації, у діяльності яких пріоритет надається загальнолюдським духовним цінностям.

Компонентами діяльності ліцеїв у сільській місцевості є: змістовий, навчально-методичний, технологічний та результативний

Змістова складова забезпечує визначення організаційно-педагогічних засад діяльності ліцею. Зокрема, до них віднесено:

- нормативно-правові, що детермінують режим функціонування ліцею згідно основних документів – статуту, концепції, правил внутрішнього розпорядку, посадових інструкцій, перспективного плану роботи ліцею та робочого навчального плану на поточний навчальний рік;
- фінансово-економічні, серед яких механізм фінансово-економічної діяльності ліцею, рівень економічного забезпечення його функціонування, ступінь фінансової самостійності, принципи формування й використання бюджету;
- матеріально-технічні, основними з яких є комплекс споруд та будівель, технічне забезпечення закладу, кількість і оснащення навчальних кабінетів, земельні ресурси.
- управлінсько-діагностичні, до яких входить організація навчально-виховного процесу, відбір учнівського та педагогічного колективів на конкурсній основі, діагностика особистісного та професійного зростання всіх учасників навчально-виховного процесу, система стимулів діяльності членів колективу;
- організаційно-педагогічні визначають сутність системи організації навчання, забезпечують активність усіх учасників навчального процесу,

стимулюють свідоме засвоєння навчального матеріалу, впливають на ефективність педагогічного процесу в цілому;

- науково-методичні, основними з яких є самовдосконалення педагогів та підготовка учнівського колективу до науково-дослідницької роботи;

- психолого-педагогічні, до складу яких можна віднести психологічний мікроклімат у колективі, педагогічну технологію навчання й виховання ліцеїстів, дидактичне та інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу ліцею;

- санітарно-гігієнічні, які зумовлюють режим життєдіяльності в закладі, умови навчання й побуту учнів.

Технологічна складова моделі розкриває удосконалені форми, методи, види організації навчально-виховної роботи. Зокрема, виділено організаційні форми навчально-виховної роботи: лекції, семінари, практикуми, тренінги, ділові ігри, «круглі столи», дискусії, спецкурси, курси за вибором, консультації, проектування. Це дало можливість раціонально використати, як традиційні, так й інноваційні (активні, інтерактивні) методи навчання, і досягти на цій основі максимальної активізації навчально-пізнавальної діяльності слухачів. До основних видів організації навчання віднесено самоосвіту, короткострокове навчання, довгострокове, періодичне навчання, стажування.

Результативною складовою розробленої нами структурно-функціональної моделі є ефективна організація діяльності ліцею у сільській місцевості. Одним із показників ефективної діяльності ліцею є конкурентоспроможна, високоосвічена особистість – випускник ліцею.

Випускник ліцею здатний швидко адаптуватися до змінних умов суспільства. Особистісні якості випускника-ліцеїста включають: фізичне, психічне, моральне здоров'я; здатність до оригінального, конструктивного способу вирішення завдань, що належать до будь-якої сфери життєдіяльності; загальнолюдські цінності (гуманізм, справедливість,

співчуття у ставленні до рідних та близьких); соціокультурну толерантність; вмотивованість професійного вибору; рівень навченості, забезпечений реалізацією основних і додаткових загальноосвітніх програм; сформованість загально-навчальних умінь і навичок; домінуючий спосіб мислення, прагнення до самовдосконалення та розвитку; прагнення до безперервного самовдосконалення та науково-дослідницького пошуку; формування рис конкурентоспроможної, соціально-адаптованої, всебічно розвиненої цілісної особистості з активною життєвою позицією тощо. В цілому, серед особистісних якостей випускника ліцею ми виділяємо чотири складових: широка освіченість, орієнтація на саморозвиток, здатність до творчості, соціальна адаптація.

Ієрархічність реалізації особистісних якостей випускника ліцею можна «пов'язати» з пірамідою потреб А.Маслоу [136] (фізіологічні потреби, потреби в гарантіях, соціальні, визнання як особистості, самореалізація). Формування особистісних якостей випускника залежить від трьох складових: батьків, педагогічного та учнівського колективу. Поєднання основних потреб і ключових чинників створюють ієрархію особистісних якостей випускника ліцею (див. Додаток М).

Функціонування структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості дає змогу реалізувати цілий ряд завдань, які поставлені перед освітянами. Запропонована модель відповідає запитам часу та відтворює реальні, об'єктивно існуючі умови діяльності ліцею у сільській місцевості. Дана модель здатна підвищити рівень знань сільського учня та не допустити розшарування якості освіти в суспільстві за територіальним принципом. Саме при запровадженні даної структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцеїв у сільській місцевості ми можемо досягнути поставленої перед ліцеєм мети – забезпечення здобуття учнями освіти понад державний освітній мінімум, створення оптимальних умов для повного та якісного задоволення освітніх потреб населення, розкриття природних здібностей учня, здійснення

науково-практичної підготовки здібної та обдарованої учнівської сільської молоді.

На нашу думку, діяльність ліцеїв у сільській місцевості у формі ліцеїв-інтернатів є одним із оптимальних варіантів існування закладу освіти для обдарованої сільської учнівської молоді. Впровадження структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості дозволить підвищити ефективність навчально-виховного процесу в цілому, забезпечивши в майбутньому сільську місцевість висококваліфікованою робочою силою, здатною вирішувати поставлені перед нею завдання.

2.2. Організація і проведення експерименту

В процесі дисертаційного дослідження нами застосовувались низка теоретичних і емпіричних методів. Основним з них був метод педагогічного експерименту, який об'єднує комплекс методів дослідження для об'єктивної й доказової перевірки вірогідності педагогічної гіпотези нашого дослідження. Застосування методу педагогічного експерименту дозволяє глибше, ніж інші методи, перевірити ефективність педагогічного процесу, порівняти значимість різних факторів у структурі педагогічного процесу та виявити необхідні умови для повноцінної реалізації педагогічних завдань. Педагогічний експеримент дає змогу зробити не лише опис явища, а й пояснити його.

У цілому весь педагогічний експеримент є суто порівняльним. Адже, в процесі експерименту ми плануємо порівнювати як будуть відрізнятися результати навчально-виховного процесу, якщо в одному ліцеї, експериментальному, буде впроваджено визначені нами організаційно-педагогічні умови, а в іншому ліцеї – навчання буде здійснюватися традиційно.

Аналіз і порівняння отриманих результатів експериментального дослідження дозволить нам зробити висновки про вірогідність гіпотези, покладеної в основу дослідження, згідно якої ефективність діяльності ліцею у сільській місцевості уможлиблюється розробкою і практичним впровадженням відповідної структурно-функціональної моделі за дотримання таких організаційно-педагогічних умов: активного застосування інноваційних форм і методів організації начально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання у ліцеї; постійного оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу в ліцеї; активізації науково-дослідницької діяльності учнів. Також аналіз і порівняння отриманих результатів експериментального дослідження дозволить зробити висновки про вірогідність та доцільність використання запропонованої структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею в сільській місцевості.

Перед початком педагогічного експерименту нами було розроблено план його проведення. У плані було визначено етапи проведення дослідження, характер окремих фаз експерименту. Планування педагогічного експерименту дало змогу об'єктивно отримати результат дослідження, з урахуванням доповнень та змін в перебіг його результатів.

Метою педагогічного експерименту є перевірка на практиці теоретичних положень дослідження щодо ефективності та результативності визначених організаційно-педагогічних умов за запропонованої структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею в сільській місцевості.

Основні завдання експерименту полягали у наступному:

- організація проведення експерименту;
- вибір експериментальних і контрольних груп;
- обґрунтування структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості;

- експериментальна перевірка структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості;
- систематизація та аналіз отриманих результатів;
- впровадження в педагогічний процес результатів дослідження щодо підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості та розробка методичних рекомендацій для педагогічних працівників усіх рівнів.

Експеримент проводився протягом 2004-2010 років на базі закладів освіти різного типу у Вінницькій, Запорізькій, Рівненській, Черкаській, Чернігівській та Хмельницькій областях. Під час дослідження ми використовували методики дослідження умов функціонування ліцею для обдарованих учнів сільської місцевості [137]. Дослідження здійснювалося безпосередньо у закладах різного типу, в тому числі і в ліцеях. Основним експериментальним майданчиком нашого дослідження протягом усього педагогічного експерименту слугував Тиврівський ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки (Вінницька область).

Також експериментальна робота проводилася на базі Городянської районної гімназії (Чернігівська область); Шепетівської гімназії (Хмельницька область); Шепетівського навчально-виховного комплексу №1 у складі: «Загальноосвітня школа I-II ступенів, ліцей» (Хмельницька область); Веселівської районної різнопрофільної гімназії (Запорізька область); Володимирецького районного колегіуму (Рівненська область); Вінницької середньої загальноосвітньої школи I-II ступенів – ліцею № 7. До участі в дослідженні були залучені начальники, заступники та методисти відділів освіти, директори, заступники, учителі, учні загальноосвітніх закладів; їхні батьки, студенти педагогічних ВНЗ.

Характеристика окремих учасників (респондентів), що брали участь в експерименті. В експерименті були задіяні різнорівневі учасники навчально-виховного процесу, а саме: начальники районних та міських відділів освіти (75 респондентів), завідувачі методичними кабінетами при відділах та управліннях освіти (75 респондентів), директори загальноосвітніх

шкіл, в тому числі і ліцеїв та їх заступники з навчальної та навчально-виховної роботи (165 респондентів), учителі загальноосвітніх шкіл в тому числі закладів різного типу (240 респондентів), студенти випускних курсів педагогічних вузів (90 респондентів) та учні. Загалом у дослідженні взяли участь 1259 осіб.

Методика проведення експерименту. Важливим моментом проведення експерименту є правильність відбору учнів до експериментальних і контрольних груп. Для чистоти експерименту початкові показники (ефективності навчально-виховного процесу) в обох групах були приблизно однаковими. Експериментальні та контрольні групи здійснювали навчання паралельно, а після закінчення експерименту нами було зроблено порівняльний аналіз одержаних результатів.

Педагогічний експеримент у нашому дослідженні складався з трьох етапів: констатувальний, формувальний та контрольний етапи експерименту.

Початковою ланкою нашого експериментального дослідження є констатувальний експеримент. Констатувальний експеримент дозволив встановити вихідні данні для подальшого нашого дослідження, а саме виявлення загального стану ефективності навчально-виховного процесу в закладах освіти сільської місцевості. Під час теоретичного етапу констатувального експерименту проводився ретроспективний, порівняльний аналіз становлення і розвитку ліцеїв в Україні. Зокрема, було встановлено риси подібності та відмінності у функціонуванні закладів різного типу. Поряд з цим, було визначено роль та місце ліцеїв у системі освіти, особливості діяльності ліцеїв у сільській місцевості, нормативно-правове забезпечення, дослідження навчальних планів, програм, концепції, статуту та організації основних напрямів роботи педагогічного колективу ліцею.

Під час констатувального експерименту було застосовано низку спеціальних дослідницьких методів та засобів, зокрема при проведенні організаційного та пошуково-дослідницького етапу були застосовані методи емпіричного, теоретичного дослідження. Окрім того, було опрацьовано

літературні джерела, узагальнено передовий педагогічний досвід, проаналізовано нормативно-правову документацію щодо забезпечення функціонування ліцею у сільській місцевості.

В процесі педагогічного дослідження були використані емпіричні методи (метод бесіди, пряме та опосередковане спостереження, самооцінка і самоаналіз, групова педагогічна експертиза, метод інтерв'ю, метод анкетування і тестування тощо). При розробці анкетного матеріалу ми намагались, щоб питання анкет носили як прямий, так і опосередкований характер. Нами були підготовлені різні типи анкет: відкриті, закриті, іменні, анонімні, повні та скорочені. Кінцева мета кожної з них – виявлення рівня обізнаності респондентів щодо діяльності ліцеїв у сільській місцевості, бачення майбутнього даних закладів, пропозиції щодо покращення їхньої роботи тощо (див. Додаток П).

Під час констатувального експерименту для усвідомлення ролі та місця ліцеїв у системі освіти та її діяльності та з метою вивчення загальної думки щодо доцільності існування ліцеїв у сільській місцевості нами було використано метод опитування, а саме бесіда, інтерв'ю, анкетування. Цим методом було охоплено різні категорії учасників навчально-виховного процесу. В процесі дослідження нами досить широко практикувалось застосування закриті варіанти запитань, що давало змогу респондентам обрати один чи декілька варіантів запитань. Всі перераховані способи опитування дали змогу підвищити об'єктивність дослідження. Результати опитування були для нас досить важливими і дали змогу сформулювати загальну думку про існуючу проблему.

В процесі констатувального експерименту ми отримали підтвердження припущення щодо доцільності створення та діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Понад 80 % респондентів стверджують, що розміщення ліцеїв в сільській місцевості дасть змогу реалізувати загальнодержавну політику щодо розвитку творчо обдарованої учнівської сільської молоді. Негативне ставлення щодо діяльності ліцеїв у сільській

місцевості висловили близько 20 % респондентів (директори та їх заступники з навчально-виховної роботи, учителі навчально-виховних закладів різного типу), що зумовлено цілим рядом чинників, а саме: дезінформація про діяльність закладів різного типу; негативне ставлення до залучення найкращих учнів зі своїх шкіл до навчання в ліцеях; незнання та нерозуміння засад роботи ліцеїв; негативізм по відношенню до всього нового і непізаного.

Серед різнорівневих респондентів важливими для нас є твердження керівників управлінських структур (начальників відділів освіти та завідувачих методичними кабінетами при відділах освіти). Зокрема, 77 % та відповідно 91 % респондентів висловили позитивне ставлення щодо діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Керівники управлінських структур переконливо свідчать, що потрібно реформувати сільську освіту, створювати ефективні умови для роботи з обдарованими учнями, частка яких постійно зменшується (призери учнівських олімпіад та конкурсів МАН, відмінники навчання тощо). Аналіз ставлення керівників відділів освіти до питання доцільності існування закладів різного типу у сільській місцевості є досить важливим.

Понад 70 % опитаних респондентів - директорів загальноосвітніх шкіл та директорів закладів різного типу, в тому числі ліцеїв, вважають доцільним створення закладів різного типу в сільській місцевості. Близько 30 % керівників, які не мали «в своєму підпорядкуванні» даних закладів, були категоричні у своїх відповідях, негативно ставлячись до всього нового.

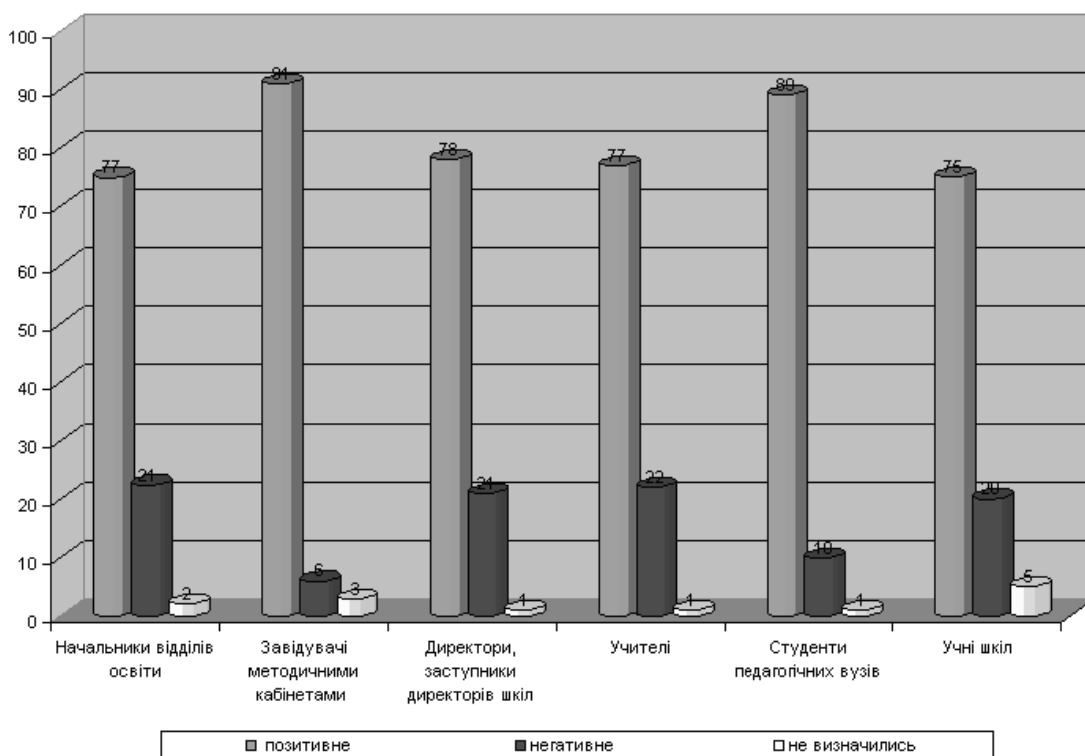
Важливим елементом констатувального етапу є аналіз ставлення педагогічних працівників щодо діяльності ліцеїв у сільській місцевості. При опитуванні було охоплено три основні групи респондентів:

- майбутні учителі – студенти випускних курсів педагогічних вищих навчальних закладів;
- учителі масових загальноосвітніх шкіл;

- учителі закладів різного типу, в тому числі ліцеїв у сільській місцевості.

Ставлення трьох різних категорій педагогічних працівників формувалося під впливом середовища, в якому вони працюють (навчалися), і мають риси подібності й відмінності. Серед майбутніх учителів, які взяли участь у дослідженні, лише 3 % респондентів раніше здійснювали своє навчання у ліцеях отже, досить цікавим було дізнатись саме їхню думку.

Формування поглядів студентів випускних курсів здійснювалось під впливом теоретичного знайомства з діяльністю даних закладів. Поряд з цим, майбутні педагоги, які навчалися у ліцеях в минулому або проходили педагогічне стажування були на 100 % впевненні в доцільності існування ліцеїв у сільській місцевості. Результати опитування стосовно доцільності існування ліцеїв у сільській місцевості подано в діаграмі 2.1.

Діаграма 2.1.

Результати опитування респондентів стосовно доцільності існування ліцеїв у сільській місцевості

Позитивне ставлення стосовно доцільності існування ліцеїв у сільській місцевості висловили і учні шкіл.(див. Додаток Н) Також на констатувального експерименту ми провели опитування щодо престижності викладання навчальних дисциплін у ліцеях, в тому числі і в сільській місцевості. Результат був прогнозований. Своє позитивне ставлення підтвердили:

- 62 % - студентів випускних курсів педагогічних вищих навчальних закладів;
- 81 % - учителів загальноосвітніх шкіл;
- 97 % - учителів ліцеїв.

Таким чином, всі категорії педагогічних працівників в процесі опитування, підтвердили, що робота в ліцеях є престижною. В жодній із категорій респондентів ми не отримали стовідсоткового результату, що є природнім. Адже ставлення педагогічних працівників формуються, як ми уже зазначали, під впливом освітнього середовища. Тому, ставлення трьох категорій респондентів є не лише об'єктивним, а й суб'єктивним.

В процесі бесід та інтерв'ю з різними категоріями респондентів ще раз переконуємося, що поняття «престижна робота» для освітян не завжди асоціюється з високою заробітною платою чи пільгами при виході на пенсію. Для педагога престижність викладання в ліцеях асоціюється з можливістю реалізувати свої власні творчі сили, бачити результат особистої праці в своїх вихованцях, отримати можливість професійного та фахового зростання. Саме в таких закладах учитель здатний повністю реалізувати свій потенціал. Все це, на думку педагогів, і дає можливість стверджувати, що ліцей є престижним і доцільним закладом.

Серед майбутніх педагогів лише трохи більше від половини опитаних респондентів вказали на позитивне ставлення щодо діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Низький результат насторожує нас. Адже більшість сучасної молоді будь-яку роботу в сільській місцевості вважають не престижною. На жаль, «престижна робота», на думку сучасної молоді, це

робота в місті з високою оплатою праці. Поряд з цим, відповіді учителів загальноосвітніх шкіл та ліцеїв повністю переконують нас у необхідності функціонування ліцеїв у сільській місцевості.

Респондентами під час анкетування на констатувальному етапі педагогічного експерименту було виділено головні риси діяльності ліцеїв у сільській місцевості, а саме: навчання з урахуванням індивідуальних особливостей учнів; недопущення соціального розшарування суспільства за територіальним принципом; розвиток в учнів творчого, абстрактного мислення; організація навчальної роботи з урахуванням здібностей та нахилів учня; створення педагогом позитивного мікроклімату в колективі; допомога учням в самореалізації та самовдосконаленні; застосування індивідуального підходу до кожного учня; підвищення уваги до розвитку обдарованої особистості; можливість на рівних конкурувати з міськими учнями при вступі до вищих навчальних закладів.

Поряд з цим, під час констатувального експерименту було окреслено проблеми діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Це, перш за все, невідповідність нормативно-правового забезпечення діяльності закладів різного типу, відсутність повноцінного конкурсного відбору серед педагогічних працівників та учнів; неналежна матеріально-технічна база; неможливість створення умов для цілодобового перебування учнів у закладі для повноцінного використання навчального часу тощо. На думку різнорівневих респондентів, робота ліцейських колективів у сільській місцевості в другій половині дня дасть змогу здійснювати індивідуальні консультації учнів учителями-предметниками, більш ефективно використовувати час ліцеїстів, проводити підготовчі курси та позакласні заходи.

Майже 100% респондентів переконанні, що діяльність ліцею без повноцінного, високоосвіченого учнівського колективу, здатного вирішувати поставленні перед ним завдання, є неефективною. Тому формувати заклад на базі декількох сільських населених пунктів неможливо. В процесі

опитування респонденти зазначають про доцільність існування регіональної (з одного або декількох адміністративних районів) системи конкурсного відбору учнів на навчання до сільського ліцею. Система відбору повинна проходити декілька етапів, починаючи з відбору на навчання у ліцеї призерів та переможців районних олімпіад, проведення заочного туру, проліцейських олімпіад та безпосередньо очних турів у ліцеї.

В цілому результати опитування підтверджують думку про доцільність існування ліцеїв у сільській місцевості. Позитивним моментом у функціонуванні ліцею у сільській місцевості є можливість для учнів отримати високий рівень знань, розвивати власні творчі здібності, отримати об'єктивне оцінювання рівня знань, здійснювати ранню профілізацію тощо.

Як ми уже зазначали, переконувати власними дослідженням, що рівень навчальних досягнень учнів ліцею в цілому вищий, аніж учнів сільських шкіл, не потрібно. На нашу думку, однією з причин даної ситуації є підходи до оцінювання рівня знань учнів. До сьогодні в Україні спостерігаються суттєві відмінності у навчанні учнів у різних закладах освіти. Причиною такого стану речей в освітянській сфері є як об'єктивні, так і суб'єктивні особливості.

Для перевірки цих тверджень ми провели дослідження об'єктивності виставлення семестрових та річних оцінок відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, затверджених Міністерством освіти і науки № 371 від 05.05.2008 року. Для більш об'єктивного результату моніторинг проводився протягом трьох років.

Варто зазначити, що об'єктивність оцінювання роботи загальноосвітнього навчального закладу забезпечується всебічним аналізом якісних і кількісних показників його діяльності. Оцінка й аналіз їх проводиться в динаміці. За одними й тими ж критеріями ми діагностували експериментальний і контрольний ліцеї до експерименту й після експерименту.

Відповідно до Порядку проведення державної атестації, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2001р. № 553, у процесі оцінювання роботи навчального закладу аналізуються й оцінюються рівень організації навчально-виховного процесу, ефективність навчально-виховного процесу, стан управління навчальним закладом та соціального захисту, збереження та зміцнення здоров'я учнів та працівників. Орієнтовні критерії визначаються у балах від максимально можливих значень відповідних показників, що відповідають високому рівню освітньої діяльності. Загальний висновок щодо рівня освітньої діяльності загальноосвітнього навчального закладу робиться на основі аналізу результативності оцінювання (сумарної кількості балів у розділах): «Організація навчально-виховного процесу»; «Ефективність навчально-виховного процесу»; «Управління навчальним закладом»; «Соціальний захист, збереження та зміцнення здоров'я учнів та працівників закладу».

Спираючись саме на цей документ (Наказ МОН України № 99 від 14.02.2005 р.) ми визначили ефективність навчально-виховного процесу контрольної й експериментальної груп за такими критеріями:

- рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного (семестрового) оцінювання;
- результативність участі учнів у міжнародних, всеукраїнських, обласних, районних (міських) олімпіадах, турнірах, конкурсах МАН тощо;
- результати виховної роботи; ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів; дотримання учнями статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу та ін.;
- стан розвитку учнівського самоврядування; участь учнів у виховних заходах.

Метою наступного етапу констатувального експерименту було визначення фактичного рівня ефективності навчально-виховного процесу ліцею на основі розроблених критеріїв.

У процесі констатувального експерименту нами використовувались обсерваційні методи педагогічних досліджень (наприклад, спостереження) та діагностичні методи (анкетування, тестування тощо). Відвідувались уроки з усіх предметів, які викладаються у ліцеї.

На початку наступного етапу констатувального етапу експерименту ми проводили діагностику рівня навчальних досягнень учнів за результатами річного (семестрового) оцінювання. Для визначення рівня знань з дисциплін ми використовували контрольні роботи з кожного предмета.

Мета та завдання констатувального етапу експерименту в цілому зумовили необхідність використання сукупності відповідних методів дослідження, зокрема: анкетування, опитування та тестування учнів різних класів; спостереження за навчальною діяльністю; аналізу позааудиторної діяльності ліцеїстів; аналізу продуктів діяльності учнів (самостійних, контрольних робіт, виконання творчих завдань тощо), аналізу результатів інтерв'ю, бесід, письмових опитувань, експертних оцінок, тестових і психодіагностичних методик; діагностичних методів: контрольних робіт; методів самооцінки.

Одним з напрямів діагностичної роботи є аналіз ЗНО. Важливою складовою ЗНО (зовнішнє незалежне оцінювання) є спрямування на те, щоб кожний учень був особисто зацікавлений у набутті якісних знань, бо тільки вони відкриватимуть для нього шлях до обраної професії, до самореалізації й життєвого успіху. Для перевірки власних тверджень ми проаналізували результати зовнішнього незалежного оцінювання у 2008 році двох типів шкіл, де навчалися сільські учні. Для порівняння ми обрали адміністративні райони Вінницької та Хмельницької області, зокрема Тиврівський та Славутський райони. Дані райони близькі за соціально-економічними чинниками та розвитком соціальної сфери, в кожному з цих переважає більшість населення проживає у сільській місцевості. В обох районах існують заклади інтернатного типу для обдарованої сільської молоді:

Тиврівський ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки та Славутський обласний спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки учнів в галузі науки, Хмельницької області (див. Додаток Т).

У процесі визначення рівня сформованості кожного з чотирьох виділених нами критеріїв використовувався підхід кількісної обробки результатів діагностики, що дозволяє визначити кількісний показник стосовно ступеня прояву кожного критерію.

Інтегрування показників дозволило визначити рівні ефективності навчально-виховного процесу за формулою:

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{N}, \text{ де } \bar{x} - \text{середнє арифметичне};$$

$\sum x$ - сума оцінок; N – число оцінок. За сумарною оцінкою балів за кожним критерієм й обчислення середнього арифметичного значення загальний результат, наприклад, за критерієм «рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного оцінювання» мав такий вигляд:

- високий рівень навчальних досягнень учнів – від 16 до 20 балів;
- достатній рівень навчальних досягнень учнів – від 11 до 15 балів;
- середній рівень навчальних досягнень учнів – від 6 до 10 балів;
- низький рівень навчальних досягнень учнів – від 0 до 5 балів.

Загалом результати діагностики за критерієм «рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного оцінювання» представлено в таблиці 2.1.

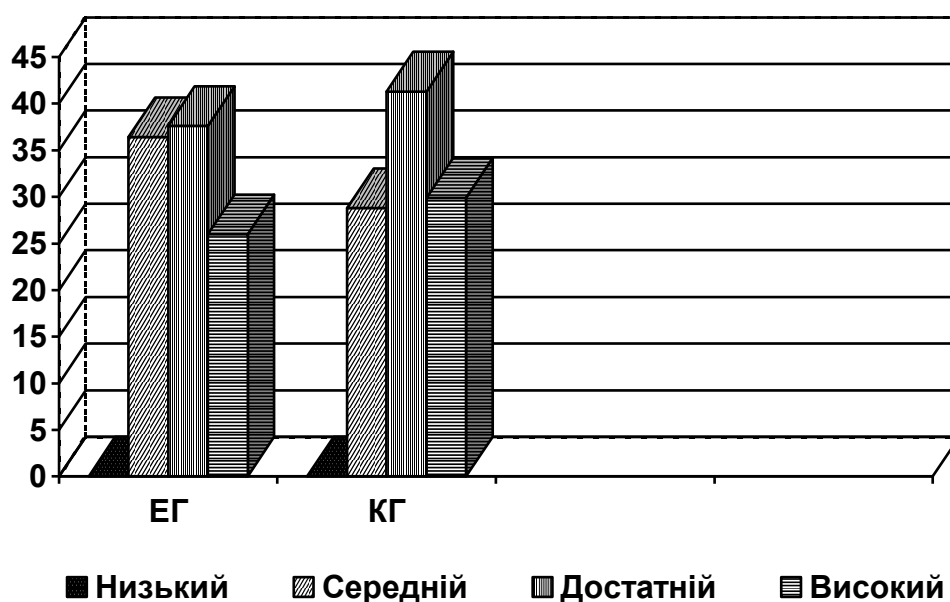
Таблиця 2.1

Ефективність навчально-виховного процесу ліцею (у %) за критерієм «Рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного оцінювання»

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	26	37,6	36,4	0
КГ	29,9	41,3	28,8	0

З таблиці 2.1. видно, що на початку експерименту між контрольною й експериментальною групами суттєвої різниці за цим критерієм не було. Так, високий рівень навчальних досягнень серед учнів ЕГ продемонстрували 26 %, в КГ – 29,9 % учнів; достатній рівень в ЕГ показало 37,6 % учнів, в КГ – 41,3 %; середній в ЕГ – 36,4 %, в КГ – 28,8 % респондентів. Важливо, що учнів з низьким рівнем навчальних досягнень за результатами річного оцінювання ні в експериментальній, ні в контрольній групі не виявилось.

Результати діагностики за критерієм «рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного оцінювання» представлено в діаграмі 2.2.

Діаграма 2.2.

*Ефективність навчально-виховного процесу ліцею
за критерієм «Рівень навчальних досягнень учнів за результатами
річного оцінювання» (%)*

Результатом плідної діяльності педагогічного колективу ліцею є перемоги учнів у конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт МАН України, предметних олімпіад різного рівня. Учасники другого етапу учнівських олімпіад та відповідно шкільного конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН проходять відбір у своїх закладах.

Відповідно до участі в наступних етапах відбираються найсильніші учні шкіл. Поряд з цим, ці учні мають високий або достатній рівень знань. Під час змагань учні можуть порівняти рівень своїх знань зі знаннями однолітків з інших шкіл.

Для порівняння результативності участі учнів експериментальної та контрольної групи в олімпіадах різних рівнів та конкурсах МАН ми ввели величину загальний рейтинг учня (ЗРУ). (див. Додаток С) Він визначається як добуток суми кількості призових місць на олімпіадах відповідного етапу ($\Sigma \text{пмо}_i$) на коефіцієнт рівня складності (k_i), де i – етап проведення олімпіади та добуток суми кількості призових місць на конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів членів МАН відповідного етапу ($\Sigma \text{пмр}_i$) на коефіцієнт рівня складності μ_i , де i – етап проведення конкурсного змагання і розділено на 100% .

Складність змагань залежить від черговості етапу проведення олімпіади чи конкурсу. Якщо другий етап учнівських олімпіад (районний рівень) $k_2=1$, то відповідно коефіцієнт третього етапу $k_3=5$, четвертого етапу – $k_4=10$, то II етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів членів МАН - $\mu_2=5$, III етап - $\mu_3=10$.

$$\text{ЗРУ} = (\Sigma \text{пмо}_2 \cdot k_2) + (\Sigma \text{пмо}_3 \cdot k_3) + (\Sigma \text{пмо}_4 \cdot k_4) + \\ (\Sigma \text{пмр}_2 \cdot \mu_2) + (\Sigma \text{пмр}_3 \cdot \mu_3)$$

Результати початкової діагностики за критерієм «результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН» засвідчили, що високий рівень серед учнів ЕК продемонстрували 25,4 %, в КГ – 27,1 %; достатній рівень: в ЕГ – 34,4 %, в КГ – 31,5 %; середній рівень: в ЕГ – 28,1 %, в КГ – 27,3 %; низький рівень: в ЕГ – 12,1 %, в КГ – 14,1 %. Зауважимо, що до низького рівня ми відносили тих учнів, які не брали участі у вказаних змаганнях, або ж не посіли на них призових місць. До середнього рівня віднесені респонденти, які посіли треті місця; до

достатнього – другі; до високого – перші місця у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН.

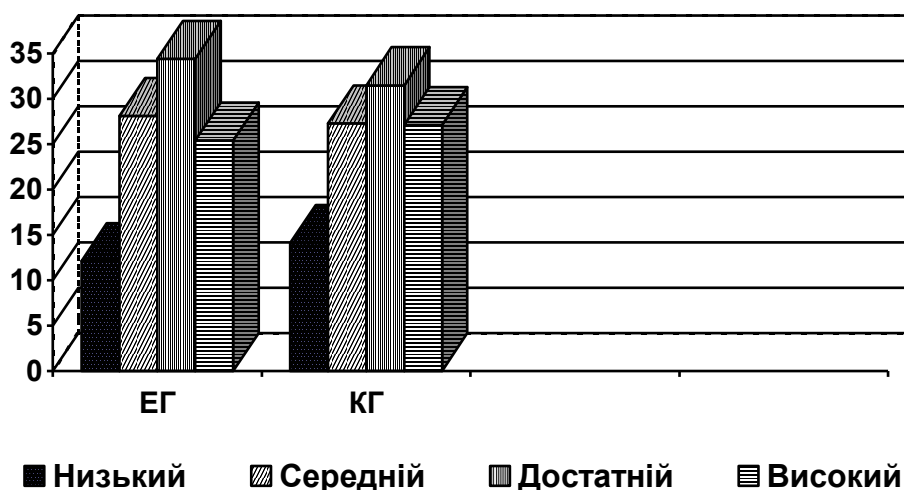
Узагальнені результати діагностики за цим критерієм представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН» (%)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	25,4	34,4	28,1	12,1
КГ	27,1	31,5	27,3	14,1

Результати діагностики за критерієм «результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН» представлено в діаграмі 2.3.

Діаграма 2.3

Ефективність навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН» (%)

Оцінюючи актуальний стан ефективності навчально-виховного процесу ліцею, ми орієнтувалися на раніше виділені критерії, один з яких – результати виховної роботи; ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів. З метою виявлення ступеня впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів ми використовували спеціально розроблену анкету. Отримані результати дозволяють констатувати, що для переважної частини учнів характерний достатньо виражений вплив навчального закладу на їхню соціальну адаптацію. Результати діагностики за цим критерієм представлено в таблиці 2.3.

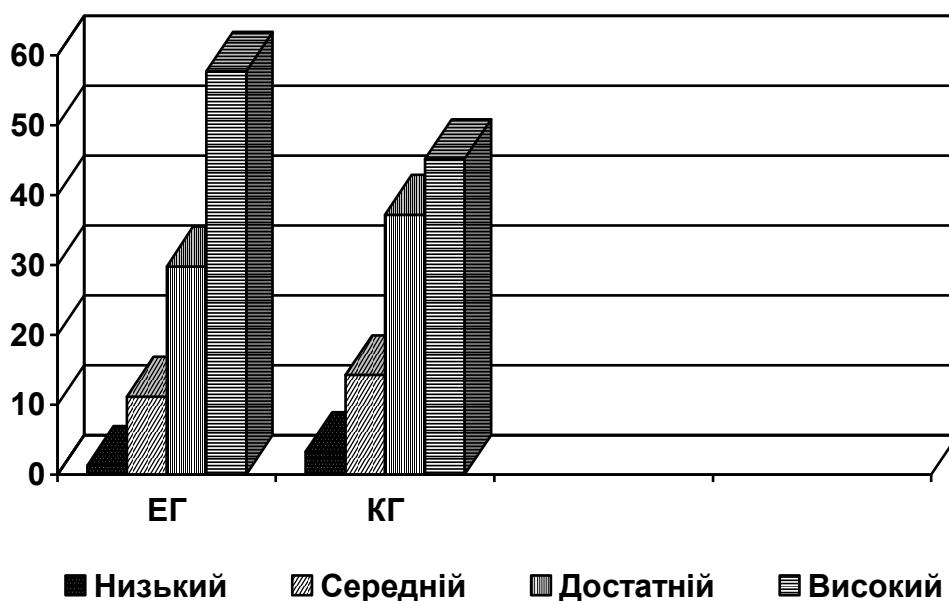
Таблиця 2.3

***Рівні ефективності
навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Ступінь впливу
навчального закладу на соціальну адаптацію учнів» (%)***

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	57,7	29,8	11,2	1,3
КГ	45,2	37,2	14,3	3,3

Як видно з таблиці 2.3, в ЕГ високий рівень за вказаним критерієм продемонстрували 57,7 % учнів, що є достатньо високим результатом, в КГ – 45,2 %; достатній рівень в ЕГ спостерігався в 29,8 % учнів, а в КГ у 37,2 %; середній рівень був притаманний в ЕГ 11,2 % учнів, в той час як в КГ – 14,3 %; низький рівень в ЕГ – 1,3 %, а в КГ 3,3 % опитаних.

Результати діагностики за критерієм «ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів» представлено в діаграмі 2.4.(див. Діаграма 2.4)

Діаграма 2.4.

*Ефективність навчально-виховного процесу ліцею за критерієм
«Ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів» (%)*

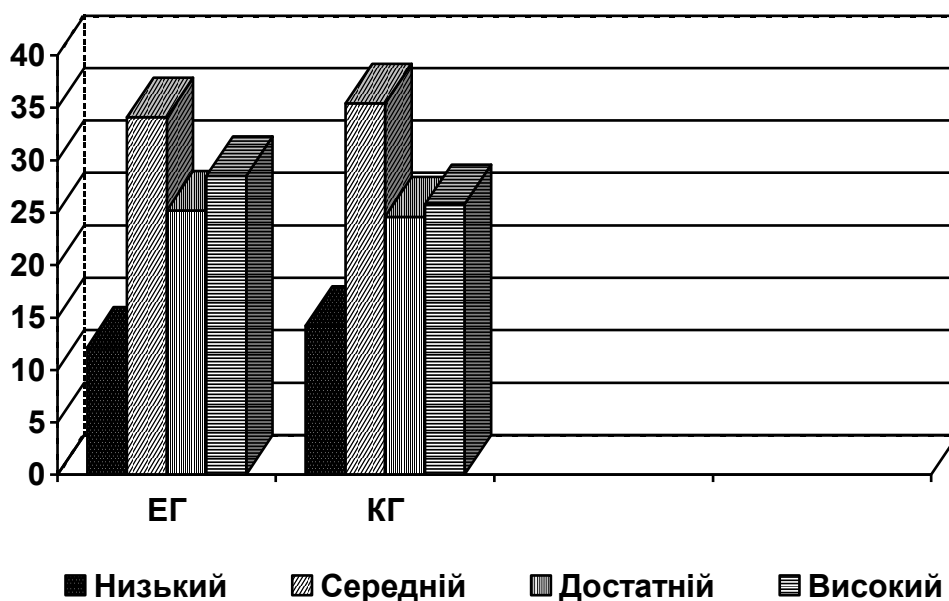
Важливе місце в змісті навчально-виховного процесу посідають участь учнів у самоврядуванні та активна участь у виховних заходах. З метою їх визначення студентам було запропоновано відповісти на спеціально розроблені запитання анкети. Основним методом діагностики за цим критерієм було спостереження та експертне оцінювання

Таблиця 2.4

*Рівні ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм
«Стан розвитку учнівського самоврядування» (%)*

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	28,5	25,2	34,1	12,2
КГ	25,8	24,6	35,4	14,2

Як свідчать дані таблиці 2.4, за вищевказаним критерієм високий рівень в ЕГ продемонстрували 28,5 % учнів, в КГ – 25,8 %; достатній рівень в ЕГ – 25,2 % опитаних, в той час як в КГ – 24,6 %; середній рівень в ЕГ – 34,1 %, в КГ – 35,4 %; низький рівень було зафіксовано в ЕГ у 12,2 %, в КГ у 14,2 % учнів. Результати діагностики за критерієм «стан розвитку учнівського самоврядування» представлено в діаграмі 2.5.

Діаграма 2.5.

***Ефективність навчально-виховного процесу ліцею за критерієм
«Стан розвитку учнівського самоврядування» (%)***

Узагальнення даних констатувального етапу експерименту за сумою всіх показників ефективності навчально-виховного процесу представлено в таблиці 2.5.

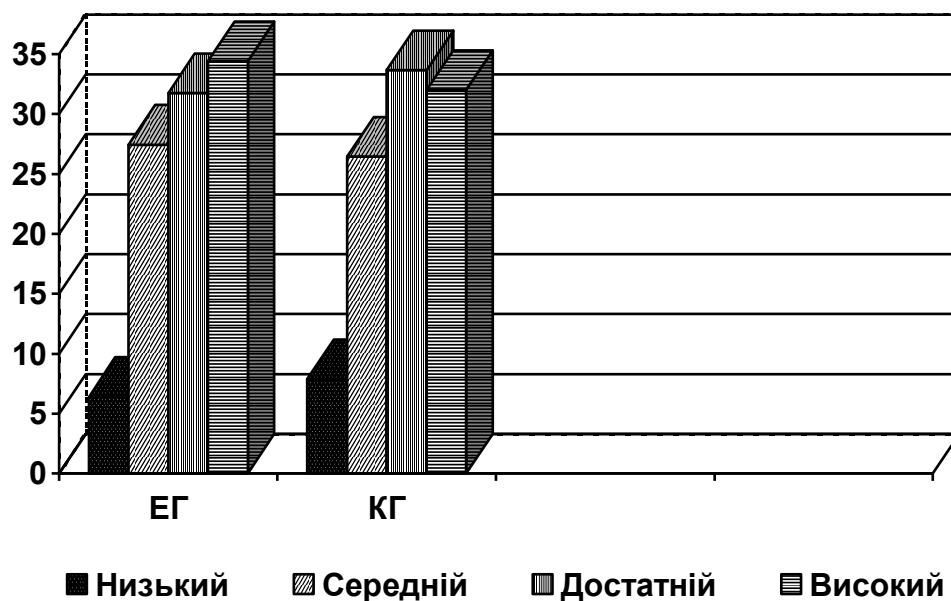
Таблиця 2.5

***Узагальненні результати ефективності навчально-виховного
процесу ліцею за сумою усіх критеріїв (%)***

Групи	Рівні до експерименту			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	34,4	31,75	27,45	6,4
КГ	32	33,65	26,45	7,9

Узагальнення даних констатувального етапу експерименту засвідчило, що до початку формувального експерименту між контрольною та експериментальною групами суттєвої різниці за сумою всіх показників не спостерігається.

Узагальнені результати діагностики за сумою чотирьох критеріїв представлено в діаграмі 2.6.

Діаграма 2.6.

***Ефективність навчально-виховного процесу
ліцею за сумою усіх критеріїв (%)***

Про низький рівень ефективності навчально-виховного процесу за всіма показниками у КГ в цілому свідчили відповіді 7,9 % учнів, а в ЕГ – 6,4 %; середній у КГ – 26,45 %, а в ЕГ – 27,45 %; достатній рівень у КГ – 33,65 %, а в ЕГ – 31,75 %; високий рівень в КГ – 32 %, а в ЕГ – 34,4 %.

Таким чином, можна стверджувати, що обрані нам групи можуть бути використані як контрольна й експериментальна групи для подальших досліджень.

З метою перевірки ефективності функціонування структурно-функціональної моделі ефективної діяльності ліцею у сільській місцевості та організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцею

нами було проведено формувальний експеримент. Він передбачав часткову перебудову навчально-виховного процесу експериментального ліцею, внесення певних змін у структуру та зміст навчання та виховання, застосування нових форм, методів роботи тощо. В процесі формувального експерименту відбулась підготовка педагогічного колективу ліцею до впровадження експериментальної структурно-функціональної моделі.

Під час проведення формувального етапу експерименту ми прагнули до реалізації визначених нами цілей і завдань. Головним завданням формувального етапу експерименту було підвищення ефективності навчально-виховного процесу експериментального ліцею.

Під час формувального етапу експерименту в експериментальній групі протягом трьох навчальних років впроваджувались в навчальний процес елементи наукової роботи на основі розроблених нами методичних рекомендацій щодо підвищення рівня науково-дослідницької роботи ліцею. В експериментальній групі активно здійснювалось проведення нетрадиційних уроків з елементами дослідження: уроки-подорожі, уроки-конференції, уроки-дискусії; використовувались під час навчально-виховного процесу групові та колективні форм діяльності; вчителями всіляко заохочувалось написання учнівських творів, сценаріїв, дитячих статей; учні брали участь в заходах «Школи вихідного дня»; вчителями організовувалися різноманітні подорожі та екскурсії; розроблялась тематика для написання рефератів, які базуються на місцевому матеріалі з історії, біології, географії тощо; вчителями ретельно опрацьовувались матеріали учнівських олімпіад минулих років та здійснювалася підготовка до участі в олімпіадах та конкурсах тощо.

Одна з організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцею, а саме – активізація науково-дослідницької діяльності учнів реалізовувалась шляхом впровадження спецкурсу «Основи науково-дослідницької роботи учнів». (див. Додаток К)

Розроблений нами спецкурс, який читався в 10 класі, був спрямований також на системну та цілеспрямовану підготовку учнів ліцею до участі у конкурсі - захисті науково-дослідницьких робіт в секціях МАН. Програма спецкурсу розрахована на ліцеїстів, які виявляють бажання і мають здібності до ведення науково-дослідної, пошукової роботи і, взагалі, творчої діяльності. Головні завдання курсу: допомогти учням оволодіти методами і конкретними прийомами науково-дослідної роботи; дати систематизовану інформацію про зміст і методи наукових досліджень; сприяти засвоєнню технології наукового пізнання через роботу з різними джерелами інформації; сформувати вміння самостійної пошукової та науково-дослідної діяльності.

Практичне значення розробленого спецкурсу полягає в конкретній орієнтації школярів на оволодіння навчальними дисциплінами через науково-дослідницький пошук, формування аналітичного мислення і творчих підходів до розв'язання проблем, що виникають як у навчальному процесі їхньої сьогодишньої і майбутньої життєдіяльності.

Впровадження на формувальному етапі експерименту розробленого нами спецкурсу «Основи науково-дослідницької роботи учнів» дало змогу учням експериментальної групи досить ефективно використовувати набуті знання в процесі виконання науково-дослідницьких робіт МАН.

У процесі опанування спецкурсу «Основи науково-дослідницької роботи учнів» учні повинні знати: психофізіологічні основи науково-дослідної роботи; методи активізації творчого мислення; методи опитування; методи наукових досліджень; класифікацію наукових документів, електронних носіїв інформації; довідково-бібліографічний апарат бібліотеки, його складові, призначення та функції тощо. Також вони повинні набути умінь: засвоїти технологію наукового пізнання через роботу з різними джерелами інформації; використовувати оптимальні прийоми роботи з документами; володіти засобами збереження інформації; користуватися рекомендаційною бібліографією, бібліотечними каталогами, списками

літератури; вільно орієнтуватися у бібліотечному фонді; раціонально використовувати одержану інформацію і оформляти її; аналізувати результати досліджень, обґрунтовувати рекомендації, узагальнення, висновки, пропозиції, технічні рішення; формулювати теми та завдання досліджень і обирати оптимальні варіанти їх вирішення.

Викладання спецкурсу проводилось за програмою, що передбачала тісне співробітництво не тільки вчителів цього курсу, але й учителів-предметників даного класу. Це дало змогу учням, вже починаючи з 8-го класу, проявляти власні науково-пошукові здібності. Впровадження спецкурсу дало змогу учням експериментальної групи досить ефективно використовувати набуті знання при конкурсній-захисті науково-дослідницьких робіт МАН. Найбільший результат впровадження спецкурсу, як ми й очікували, виявив себе через два – три роки.

Науково-дослідницька діяльність учнів забезпечила вирішення таких завдань як: формування наукового світогляду, оволодіння методологією й методами наукового дослідження; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей учнів у вирішенні практичних завдань; прищеплення учням навичок самостійної науково-дослідницької діяльності; розвиток ініціативи, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; необхідність постійного оновлення й вдосконалення своїх знань; розширення теоретичного світогляду й наукової ерудиції.

Важливим напрямом експериментальної діяльності для підвищення результативності участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, турнірах тощо була підготовка до написання науково-дослідницьких робіт, яка здійснювалась протягом чотирьох етапів.

На I етапі ми ставили за мету проінформувати ліцеїстів із напрямками наукових досліджень, досягненнями та досвідом науково-дослідницької роботи учнів минулих років. Після завершення III етапу конкурсу - захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН ми підводили підсумки участі ліцеїстів у науково-дослідницькій роботі за навчальний рік у формі

прес-конференції, де старшокласники зустрічалися з переможцями та призерами конкурсу, їхніми науковими керівниками. Здійснювалося ознайомлення з тематикою конкурсних робіт, вимогами до написання науково-дослідної роботи. Ліцеїсти мали змогу оглянути виставку кращих робіт ліцеїстів, одержати рекомендації з питань вибору теми дослідження. Завершувався етап проведенням опитування серед учнів 10-х класів з метою виявлення бажаючих брати участь у роботі МАН наступного навчального року.

II етап — підготовчий. Це етап пошуку і консультацій. Вчителі допомагали учням визначити напрям дослідження та обрати тему, яка відповідає їхнім науковим інтересам. Дуже важливо, щоб тему дослідної роботи запропонував сам учень, а керівник надав йому допомогу в організації роботи з науковою літературою, енциклопедіями, довідниками, фаховими журналами, підручниками вищих навчальних закладів, новітніми публікаціями з обраної проблеми. Разом зі своїми науковими керівниками ліцеїсти складали індивідуальні плани роботи, встановлювали конкретні завдання та терміни їх виконання.

Опрацювання літературних джерел та Інтернет-ресурсів супроводжувались фіксацією матеріалу у формі конспекту, тез, цитат та записом даних про використану публікацію.

Юні дослідники вчилися розуміти наукову проблему, використовувати різні форми і методи дослідження для збирання, систематизації та обробки наукових даних.

Дослідний етап передбачав виконання учнем дослідної (експериментальної) частини роботи та узагальнення отриманої інформації. Основне завдання цього етапу полягало в розвитку логічного мислення, умінь інтелектуального проникнення в суть досліджуваного явища, у пробудженні інтересу до науки, в залученні до наукової діяльності, формуванні навичок роботи зі статистичним матеріалом, архівними документами. Науковий керівник секції допомагав учневі здійснити та

описати дослід (експеримент), узагальнити результати та зробити відповідні висновки.

На заключному етапі учні працювали над оформленням тексту роботи, додатків; готувалися до публічного захисту своїх науково-дослідницьких робіт; створювали комп'ютерні презентації. Така підготовка передбачала ознайомлення із загальною характеристикою та структурою усної презентації, методами захоплення та втримання уваги аудиторії, засобами передачі логіки висловлювання та використання наочності. Ліцеїсти навчалися складати плани виступів, передбачати можливі запитання слухачів, підтримувати наукову дискусію, вільно та ефективно висловлюватися під час публічного захисту своїх робіт. (див. Додаток Ф)

Загалом творча діяльність ліцеїстів реалізувалась через такі форми науково-дослідної роботи: загальноліцейські форми наукової діяльності (наукові конференції); групові форми наукової діяльності ліцеїстів (наукові семінари, круглі столи тощо); індивідуальних форм наукової діяльності (індивідуальні дослідження, конкурс науково-дослідницьких робіт).

При підготовці науково-дослідної роботи діяльність ліцеїстів організовувалась за такими етапами: вибір теми, об'єкта та визначення мети і головних завдань дослідження; аналіз наукової літератури, Інтернет-ресурсів з обраної теми, розробка гіпотези; проведення дослідження; узагальнення результатів дослідження, висновки; оформлення науково-дослідницької роботи; підготовка тез роботи і виступу; підготовка до контрольної роботи; створення мультимедійної презентації тощо.

Функції наукового керівника на етапах написання науково-дослідної роботи ліцеїстами полягала в наступному:

- визначення кола інтересів та індивідуальних особливостей учнів, схильних до науково-дослідної діяльності;
- визначення і обґрунтування теми та об'єкта дослідження;
- рекомендації щодо вибору наукових праць, публікацій, підручників, використання Інтернет-ресурсів з обраної теми;

- складання плану та структури наукової роботи;
- розробка програми та методики дослідження;
- складання індивідуального календарного плану роботи з учнем;
- аналіз і рецензування зібраних матеріалів;
- перевірка якості оформлення роботи;
- практична підготовка учня до виконання завдань контрольної роботи;
- допомога досліднику у підготовці тез роботи та виступу;
- узгодження тексту виступу із презентацією.

Для надання практичної значущості підсумкам науково-дослідної діяльності, учні інформували громадськість про результати досліджень: виступали на засіданнях парламенту ліцею, публікували результати власних досліджень на сторінках місцевої преси.

Усі роботи, старанно перевірені науковими керівниками, підлягають рецензуванню кваліфікованими викладачами Вінницького відділення Малої академії наук і тільки тоді набувають права бути представленими до участі у I етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН згідно нормативної бази [182].

З метою реалізації організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості, а саме такої як «активне застосування інноваційних форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання у ліцеї» ми під час формувального етапу експерименту широко використовували інтерактивні методи навчання.

Варто зауважити, що основою інтерактивних методів навчання є взаємодія учасників процесу навчання, що здійснюється за допомогою методів, які активізують педагогічне спілкування – діалог, тобто, це процес взаємодії викладача та учнів, котрий заснований на діалозі. Звичайно, участь у діалозі потребує вміння учнів не тільки слухати і чути, не тільки говорити, а й бути зрозумілим. Ми вважаємо використання таких методів

дуже продуктивним, оскільки саме інтерактивні методи навчання сприяють формуванню як предметних умінь і навичок учнів ліцею, так і загальнонавчальних, виробленню життєвих цінностей, створенню атмосфери співробітництва на уроках, сприяючи такому процесу спілкування, в якому відбувається обмін інформацією, вміннями, досвідом між учнями та вчителем або учнем і учнем.

Серед методів інтерактивного навчання, які ми використовували під час експериментального навчання найбільшого поширення набули такі: мозковий штурм, коло ідей, мікрофон (вільне накопичення великої кількості ідей з певної теми); метод прогнозування або передбачення; дискусія, робота у малих групах, асоціативний куш (встановлення асоціативних зв'язків між окремими поняттями); метод проєктів; бесіда за Сократом (учні ставлять проблемні питання і шукають шляхи їх розв'язання); ділові ігри.

Серед методичних особливостей організації інтерактивного навчання варто назвати 3-поміж інших такі:

- активне застосування на уроках проблемних ситуацій та формулювань;
- відповідна організація навчального простору під час уроку, що сприяє діалогу;
- мотиваційне забезпечення вчителем спільної діяльності;
- дотримання правил ефективного навчального співробітництва;
- використання відповідних комунікативних методів і прийомів;
- оптимізація системи оцінювання процесу та результатів спільної діяльності;
- розвиток в учнів навичок самоаналізу і самоконтролю індивідуальної та групової діяльності.

Під час формувального етапу експерименту ми використовували технології кооперативного навчання, технології ситуативного моделювання та технології опрацювання дискусійних питань.

Технології кооперативного навчання є однією із форм діяльності при використанні інтерактивних технологій. До таких технологій, серед тих, які ми активно використовували, належать: робота в парах; карусель; робота в малих групах; акваріум.

Побудову навчального процесу за допомогою включення студентів у гру передбачають технології ситуативного моделювання (ігрове моделювання явищ, що вивчаються). Серед таких технологій ми використовували: імітаційні ігри, розігрування ситуацій за ролями та ін.

При широкому публічному обговоренні певних спірних питань ми використовували такі технології опрацювання дискусійних питань як: метод прес; зміни позицію; безперервна шкала думок; дискусія в стилі телевізійного ток-шоу та ін.

Звісно, інтерактивні методи потребують багато часу для підготовки як учнів, так і вчителів. Тому ми починали з поступового використання цих методів. Адже для ефективного застосування інтерактивних методів потрібно отримати певний досвід їх використання. Ми рекомендували під час експерименту вчителям використовувати спочатку прості інтерактивні методи – роботу в парах, малих групах, мозковий штурм та ін., потім переходити до складніших.

Таким чином, можна зробити висновок, що усі технології інтерактивного навчання потребують напруженої розумової роботи учнів та їхньої власної активної участі в здобутті знань (з будь-якого предмета). Саме активність учнів приводить до глибокого засвоєння знань та вмінь їхнього застосування на практиці.

Наведемо приклади застосування під час формувального експерименту інтерактивних методів.

Метод «Акваріум». Ми використовували цей метод у малих групах, він є досить ефективним для розвитку навичок спілкування, вдосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку. Зауважимо, що цей метод використовувався за умови, що учні вже мають добрі навички

групової роботи. Сутність його полягає в тому, що вчитель об'єднував учнів у малі групи по 4-6 осіб і пропонував їм ознайомитися із завданням. Для цього одна з груп сідала в центрі класу для того, щоб відокремити працюючу групу від слухачів певною відстанню. Ця мала група отримувала завдання для проведення дискусії. Їм рекомендувалось прочитати завдання вголос; обговорити його в малій групі; за 3-5 хвилин дійти спільного рішення. Поки діюча мала група займала місце в центрі аудиторії, вчитель знайомив решту класу з завданнями і нагадував правила дискусії у групах. Пропонувалось вголос протягом 3-5 хвилин обговорити можливі варіанти розв'язання проблемної ситуації. Учні, що знаходились у зовнішньому колі, слухали, не втручаючись у хід обговорення проблеми групою, розташованою в центрі аудиторії. Після закінчення відведеного для дискусії часу група поверталася на свої місця, а вчитель ставив до аудиторії запитання: чи погоджуєтесь ви з думкою групи, чи була ця думка достатньо аргументованою для вас, який з аргументів ви вважаєте найбільш переконливими та ін.?

На таку бесіду відводилося 5-10 хвилин. Після цього місце в «Акваріумі» займала інша мала група й обговорювала наступну ситуацію.

Метод «Мозковий штурм». Сутність цього методу полягає у вирішенні проблеми та виробленні певної ідеї за обмежений час. Метод «Мозкового штурму» сприяє розвитку динамічності мислительних процесів, формує вміння учнів зосереджуватись.

Використовуючи цей метод, ми формулювали певну проблему, потім обирали керівників мікрогруп, наприклад, керівником міг бути переможець бліцтурніру (декілька запитань з теми уроку). Далі ми пропонували учасникам мікрогруп висловити якомога більше варіантів відповідей на запропоноване запитання. Головне — кількість ідей, оскільки кількість породжувала якість. Мали право на існування й абсурдні, на перший погляд, думки. Використовуючи цей метод, ми намагались не допускати критики. Важливо було у процесі спільного обговорення довести правильність своєї

думки, а також дійти спільного висновку. Усі ідеї груп ми фіксували. У процесі обговорення обґрунтовувався остаточний вибір та оцінювалися найкращі ідеї, висловлені учнями під час уроку.

Отже, аналіз результатів застосування інтерактивних технологій навчання показує, що використання останніх значно підвищує якість знань учнів, їхнє мотивоване ставлення до процесу навчання, підвищується активна позиція молоді в здобутті знань, в результаті чого підвищується рівень навчальних досягнень учнів та ефективність навчально-виховного процесу в цілому.

Під час проведення формувального експерименту ми активно використовували *уроки проблемного характеру*. Основним завданням під час таких уроків було залучити учнів до розв'язання суперечностей, до різних способів їхнього розв'язання, що сприяло підвищенню рівня пізнавальної активності, розвивало теоретичне мислення ліцеїстів, формувало пізнавальний інтерес до змісту відповідних дисциплін, а, відтак, сприяло розвитку навчальної мотивації учнів.

Серед методів активного навчання ми використовували під час формувального експерименту імітаційні й неімітаційні. Неімітаційні методи ми використовували під час традиційних форм занять: урок, проблемна лекція, практичне заняття, лабораторна робота, семінар, тематична дискусія, науково-дослідна робота ліцеїстів тощо. Серед імітаційних методів найбільшою популярністю користувались: неігрові – аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи; ігрові – ділова гра, розігрування ролей.

Варто наголосити про створення під час проведення експерименту атмосфери стимулювання вчителів і учнів у досягненні бажаних результатів. Мотивацією в роботі учительського та учнівських колективів є: як фінансові, так і моральні заохочення (педагогічні премії, учнівські стипендії, подяки, грамоти, занесення учнів на дошку пошани «Обличчя нової України», учителів – в книгу «Золотий фонд ліцею» тощо). У ліцеї впроваджено

науково-дослідне товариство майбутніх академіків «Інтелект», учнівське науково-дослідне товариство відділення Малої академії наук «Нова доба».

Наукове товариство юних істориків ліцею «Нова доба» є творчим об'єднанням учнівської молоді, яке забезпечує її інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки та сприяє самовизначенню в майбутній професії. Товариство залучає учнівську молода до систематичної науково-дослідницької діяльності з історії. Наукове товариство юних істориків ліцею «Нова доба» – це добровільне об'єднання старшокласників для науково-дослідної діяльності в позаурочний час, для творчої роботи під керівництвом вчителів. (див. Додаток У)

Метою товариства є залучення учнів ліцею до наукової роботи, ознайомлення їх з методами, прийомами простих наукових досліджень, прищеплення любові до наукової діяльності, літератури і вміння працювати з книгою, набуття навичок поводження із потрібними для дослідної роботи матеріалами і періодикою; надання старшокласникам можливості оволодівати позапрограмним матеріалом, виховання їх активними щодо набуття знань, спрямованих на розвиток науки.

Головними завданнями товариства є: створення умов для творчого самовдосконалення ліцеїстів; виявлення, розвиток та підтримка юних талантів і обдарувань; сприяння додатковій освіті ліцеїстів шляхом залучення до творчої діяльності; пропаганда наукових досліджень ліцеїстів.

Робота товариства здійснювалася у відповідності до плану роботи ліцею. При цьому передбачалося: проведення занять загально розвиваючого напрямку; надання додаткових знань в галузях суспільних наук; колективна та індивідуальна робота з юними істориками. Товариство організовувало свою діяльність у формі: регулярної роботи гуртків, секцій, які працюють протягом року; індивідуальної роботи учнів під керівництвом вчителів; колективної роботи ліцеїстів під керівництвом вчителів, організації експедицій, походів, екскурсій тощо; конференцій і конкурсів-виставок робіт ліцеїстів; олімпіад і турнірів з історії.

Важливим елементом експериментальної роботи є організація продуктивної роботи ліцеїстів у другій половині дня, оскільки навчально-виховний процес ліцею-інтернату повинен передбачати розвиток дитини не тільки в урочний час, але і в позаурочний. Ефективність використання різноманітних форм та методів у навчально-виховному процесі (уроки, лекції, семінари, практичні та лабораторні заняття, групові та індивідуальні консультації, предметні турніри, рольові ігри, наукові дискусії, захист навчальних проектів, бесіди тощо), на нашу думку, значно зросте за умови добре організованого використання позаурочного (додаткового) часу. Діяльність ліцею інтернатного типу дає змогу не просто захопити вихованців у другій половині дня, а й спільно з педагогами та вихователями-кураторами впроваджувати систему безперервної освіти учнів сільської місцевості.

Одним із елементів експериментального навчання є впровадження ліцейських комплексних екзаменів. Дана методика запроваджена у ліцеї з 1999-2000 н.р., тобто ще задовго до впровадження зовнішнього незалежного оцінювання. Суть комплексних екзаменів є створення рейтингового змагання серед усіх учнів закладу.

У відповідності до концепції функціонування Тиврівського ліцею та згідно річного плану роботи двічі на рік в кінці першого та другого семестру проводяться комплексні екзамени.

Терміни проведення комплексного екзамену визначаються на початку навчального року й фіксуються в річному плані роботи. На нараді при директорі визначаються предмети, які виносяться на екзамен у кожній навчальній групі ліцею. При цьому враховується профіль навчання кожної групи, загальна пріоритетність навчальних предметів.

Обов'язковими на всіх курсах і групах ліцею є екзамени з української мови (диктант – 1-2 курси, тести – 3-4 курси), математики (письмово), історії України (тести). Решту екзаменів по кожній навчальній групі відбирають у відповідності до профілю навчання, методики педагогічної необхідності, психо-вікових особливостей учнів та їхніх пізнавальних інтересів.

На засіданнях предметних кафедр обговорюються і затверджуються екзаменаційні матеріали, які підбираються відповідно до вимог навчальних програм. Завдання підбираються однакового рівня складності для усіх груп з одного предмета та приблизно одного рівня з усіх предметів. У кожній групі на комплексний екзамен виноситься 8 предметів, що дає можливість охопити всі основні навчальні дисципліни. Комплексний екзамен проводиться у 2 дні по 4 екзамени на день. У день проведення комплексного екзамену інших уроків в ліцеї не проводять. На кожен екзамен відводиться по 45 хвилин, між екзаменами перерва 15 хвилин. До проведення комплексного екзамену залучаються всі учителі-предметники, куратори та вихователі груп. На кожному екзамені присутні учитель-предметник та офіційний спостерігач з педагогів ліцею, при бажанні можуть бути присутні батьки та представники педагогічної громадськості.

Роботи учнів оцінюються за 100-бальною системою, а потім її переводять в 12-бальну систему оцінювання знань та умінь учнів. Результати за 12-бальною, і за 100-бальною системою заносяться в класні журнали та залікові книжки ліцеїстів.

За 100-бальною системою оцінювання підсумовуються кількість набраних балів з усіх 8-ми предметів, таким чином максимальна кількість набраних балів - 800. У відповідності до кількості набраних балів за 800-бальною системою оцінювання складається рейтинг учнів ліцею: по навчальних групах, курсах та в цілому по ліцею. За наслідками комплексного екзамену протягом тижня з моменту його проведення оформляється інформаційний стенд для учнів ліцею.

За наслідками проведення комплексного екзамену проводиться нарада, на якій аналізуються його результати як в цілому по ліцею, так і по окремих групах, предметах та учителях, видається підсумковий наказ по навчальному закладу.

Для перевірки ефективності даної методики оцінювання знань та рейтингу учнів в процесі експериментального дослідження ми

впроваджували проведення комплексних екзаменів у двох контрольних та двох експериментальних групах протягом 2006-2008 років. По завершенню даного дослідження були отримані досить переконливі результати щодо підвищення мотиваційної діяльності учнів.

Таблиця 2.6

*Зміна рівня знань
учнів при запровадженні комплексних екзаменів.*

Групи	Рівень знань учнів %						Динаміка зміни рівня знань %
	до проведення експерименту			після проведення експерименту			
	1 група	2 група	Середній показник (по двох групах)	1 група	2 група	Середній показник (по двох групах)	
КГ	54	52	53	58	56	57	4
ЕГ	56	52	54	77	73	75	18

На момент проведення констатуючого експерименту більшість учнів були невідготовлені до його проведення і мали нейтральне ставлення до власного рівня знань. З впровадженням комплексних екзаменів та під час проведення формуючого експерименту переважна більшість учнів з інтересом поставилась до власного рівня знань.

Динаміка якості знань учнів по завершенні експерименту у контрольних групах становила 4 % а у експериментальній групі 18%.

Запропонована нами методика проведення комплексних ліцейських екзаменів використовувалась з-поміж інших для реалізації організаційно-педагогічної умови – активне застосування інноваційних форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості їхніх знань.

Подібна форма проведення навчальних зрізів навчальних досягнень учнів є ефективною, оскільки по-новому стимулює учнів до навчання, включає фактори особистісного престижу учня, відповідності його місця в учнівському рейтингу, рівню навчальних амбіцій та самостійності.

Таким чином кінцевою метою проведення комплексних екзаменів є підвищення мотиваційної діяльності учнів.

Вважаємо, що впровадження комплексних екзаменів, як однієї з форм контролю якості знань учнів, може бути використано не лише в закладах нового типу, а й у масових загальноосвітніх школах.

Одним з цікавих видів виховної роботи, які використовувались під час експерименту є проведення *уроків мистецтва*, на які, запрошувалися кращі музиканти, солісти Вінницької обласної філармонії. Їхні концертні програми знайомили учнів з різними видами мистецтва, сприяючи вихованню в ліцеїстів естетичних смаків, почуття прекрасного, любові до мистецтва адже ліцей має враховувати важливість сприятливих умов і стимулів у підтриманні творчої активності і намагатися організувати навчальний процес так, щоб кожен учень мав змогу реалізуватися як творча особистість. Залучення дитини до мистецтва через діяльність у його галузі є одним із сильних впливів на становлення особистості, розвиток її потенціалу та її практичну діяльність. Залучення ліцеїстів до різних видів музичної діяльності створює широкі можливості для вияву та розвитку їхньої творчої активності.

Як засвідчили результати експерименту, значний вплив на підвищення результатів виховної роботи, а саме, на підвищення ступеню впливу ліцею на соціальну адаптацію учнів здійснила *діяльність літературної студії* «Талановита молодь Тиврівщини», де учні знайомилися з літературою рідного краю, писали свої перші поетичні рядки. Члени літературної студії виступали на сторінках ліцейської газети «Ліцей online», районних та обласних газетах, брали участь у різноманітних літературних конкурсах, фестивалях, конференціях, де неодноразово здобували перемоги. Подібна робота дозволяє всім бажаючим ще ближче знайомитись зі світом творчості, з цікавими людьми, набувати безцінного досвіду та нових друзів, сприяючи тим самим ефективній соціальній адаптації ліцейстів.

Ефективно зарекомендувала себе на цій ниві ліцейська відео-студія «Тест», через відео ефір якої учні проводили різноманітні передачі, а саме: «Ліцейські новини», «Це повинен знати кожен», «У світі цікавого», «Вітаємо», «Твоє дозвілля» та інші. Вчителями ліцею активно використовувалась відео-студія на виховних годинах, зокрема тут проходили перегляди відеофільмів з пропаганди здорового способу життя, збереження довкілля та інших актуальних і цікавих учням тем.

З метою активізації позакласної пізнавальної діяльності учнів було започатковано предметні клуби: юних математиків «Алгоритм», товариство любителів історії «Нова доба», екологічний клуб «Зелена планета», який тісно співпрацює з учнівським парламентом ліцею, є ініціатором різноманітних акцій та заходів, спрямованих на формування в учнів здорового способу життя. Клуб має власну емблему, девіз, Статут, раду клубу, президента. До його складу входять: організаційний, дослідницький, екологічно-краєзнавчий, інформаційний відділи. Члени клубу проводять різноманітні дослідження, є ініціаторами проведення природоохоронних акцій, організовують екологічні походи та експедиції, пишуть і захищають учнівські науково-дослідницькі роботи, є переможцями II-III етапу конкурсу-захисту МАН з екології та біології, переможцями III етапу предметних

олімпіад з біології. Таким чином, впровадженням літературних та відеостудій, предметних клубів та залученням учнів до активної діяльності в них вирішувалась низка завдань, спрямованих на підвищення рівня навчальних досягнень учнів, результативності участі у різного роду змаганнях і конкурсах, підвищення ступеня впливу ліцею на соціальну адаптацію учнів. Ефективними виявились ці форми роботи для розвитку учнівського самоврядування (найкраще себе проявив у цьому екологічний клуб «Зелена планета») та підвищення активності участі учнів у виховних заходах.

Завершальним етапом доцільності впровадження структурно-функціональної моделі ефективності діяльності ліцею у сільській місцевості є діагностичний зріз, який показує рівень змін ефективності навчально-виховного процесу за наслідками формувального етапу експерименту. Під час прикінцевого діагностичного зрізу було проведено порівняння результатів нашого дослідження. Протягом підсумково-аналітичного етапу були підведені підсумки результатів експерименту, апробація результатів дослідження, відпрацювання основних напрямків підвищення ефективності діяльності ліцею у сільській місцевості.

2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Для отримання кількісних даних щодо розподілу рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцеїв був проведений зріз після закінчення формувальної дослідно-експериментальної роботи у контрольній та експериментальній групах (контрольному та експериментальному ліцеї). Результати аналізу даних цього зрізу порівнювалися з аналізом даних діагностики ефективності навчально-виховного процесу, який проводився на початку формувальної дослідно-експериментальної роботи. До і після формувального етапу експерименту діагностика проводилися за визначеними нами критеріями: рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного

(семестрового) оцінювання; результативність участі учнів у міжнародних, всеукраїнських, обласних, районних (міських) олімпіадах, турнірах, конкурсах МАН тощо; результати виховної роботи; ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів; дотримання учнями статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу та ін.; стан розвитку учнівського самоврядування; участь учнів у виховних заходах. Завдяки цьому ми отримали об'єктивну картину рівнів ефективності навчально-виховного процесу за умов застосування розробленої й апробованої під час формувальної дослідно-експериментальної роботи структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею в сільській місцевості.

Отримання даних діагностичного зрізу, проведеного після формувального експерименту передбачало використання таких самих методів, як і до експерименту, а саме: спостереження, усне та письмове опитування, анкетування, бесіди, тестування, метод експертних оцінок тощо.

Зріз, який було проведено після закінчення формувальної дослідно-експериментальної роботи, виявив значні якісні зрушення у мотиваційній сфері в учнів експериментальної групи. Розглянемо результати підсумкової діагностики докладніше.

У контексті проблеми пошуково-дослідницького етапу дослідження діяльності ліцеїв у сільській місцевості актуальним є визначення мотиваційних причин, що детермінують зміну основного місця навчання учнів та «переходу» їх на навчання до ліцею. Для вивчення причин зміни місця навчання учнів було застосовано метод відкритого анкетування. Це дало змогу учасникам груп висловити своє власне бачення й відійти від стандартних стереотипів мислення дорослих. Отримані експериментальні дані свідчать про інтенсивний процес самовизначення у періоді раннього юнацтва на майбутнє, що зумовлює домінування в структурі навчальної мотивації учнів (див. Додаток Р).

Аналіз результатів відповідей засвідчив такі зміни в учнів експериментальної групи у сформованості мотивів: професійно-ціннісного, утилітарного, позиційного, ситуаційного, соціально-ціннісного (див. діаграму 2.7). Серед учнів експериментальної групи перше рангове місце після експерименту посіла професійно-ціннісна мотивація (65,5 % - питання № 1, 6, 7). Школярі вже в середньому шкільному віці прагнуть стати кваліфікованими фахівцями, тому вони віддають перевагу навчанню задля здобуття тієї професії, в якій вони зможуть самореалізуватися, професійно самовизначитися. Вибір професії сприяє формуванню навчальних інтересів. Старші школярі починають цікавитися тими предметами, які їм потрібні в зв'язку з вибраною професією. Поряд із цим учні розуміють, що одержання бажаних знань можливе лише за допомогою висококваліфікованого педагогічного складу та доброї матеріально-технічної бази.

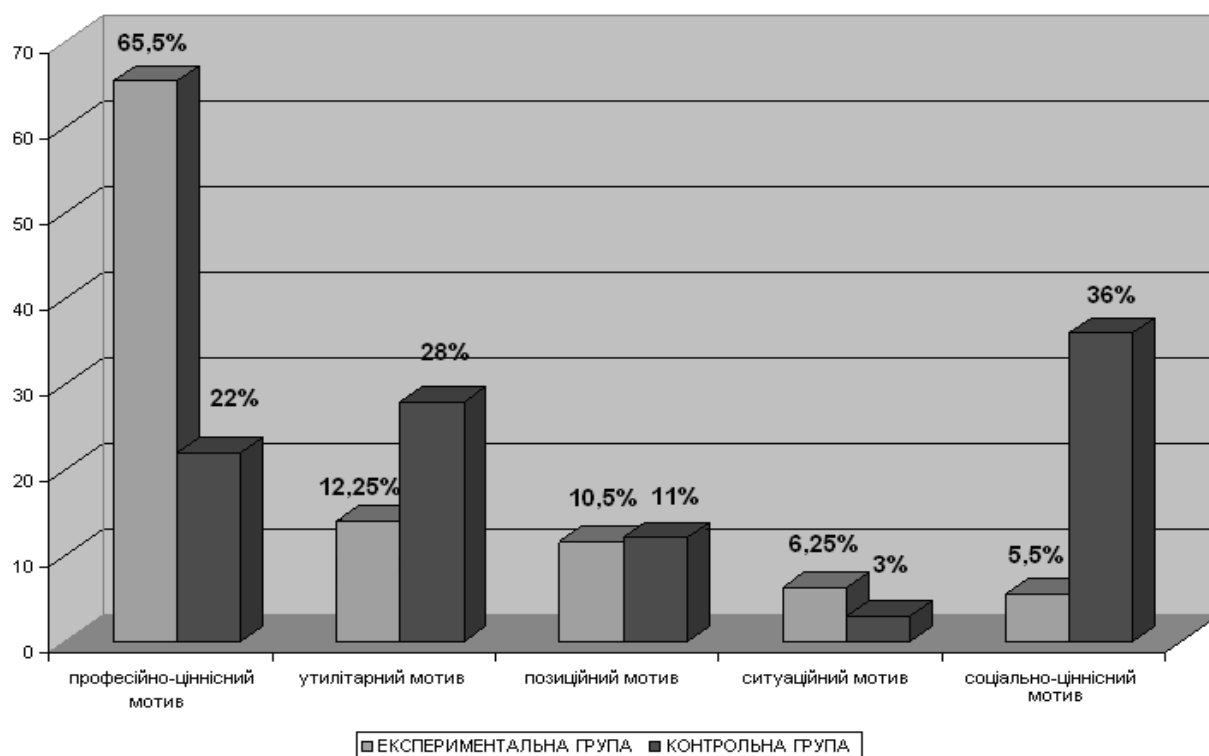
Друге місце в структурі навчальної мотивації, учнів експериментальної групи, посів утилітарний мотив (12,25 % - питання № 2). Сучасні учні досить інтенсивно спонукають себе до навчання бажанням мати в майбутньому високооплачувану роботу, яку можна одержати за рахунок високого рівня знань. За останні роки утилітарний мотив в учнів значно збільшився. Причиною, на нашу думку, є економічна ситуація в країні, її стан вимагає від учнів вже сьогодні задуматися над своїм майбутнім.

Вікові особливості юнацтва – прагнення бути авторитетним, мати належний соціальний статус – зумовили виявлення позиційної мотивації, яка посіла третє рангове місце (10,5 % - питання № 3). Поряд із цим кожен 10-й учень експериментальної групи зазначав мотивацію у виборі закладу з наявною можливістю навчатися не лише в першу, а й другу половину дня.

Ситуаційний мотив посів четверте місце (6,25 % - питання № 4, 5). Вплив дорослих на вибір думки учнів не завжди є вагомим ознакою для спонукання їх до результативної навчальної діяльності. Соціально-ціннісний мотив - як бажання постійно бути в соціумі (група, колектив, друзі) та

залежність від оточуючого суспільства - у нашому дослідженні посів п'яте місце (5,5 % - питання №№8, 9,10).

Співставлення результатів, отриманих після експерименту з початковими представлено в діаграмі 2.7.

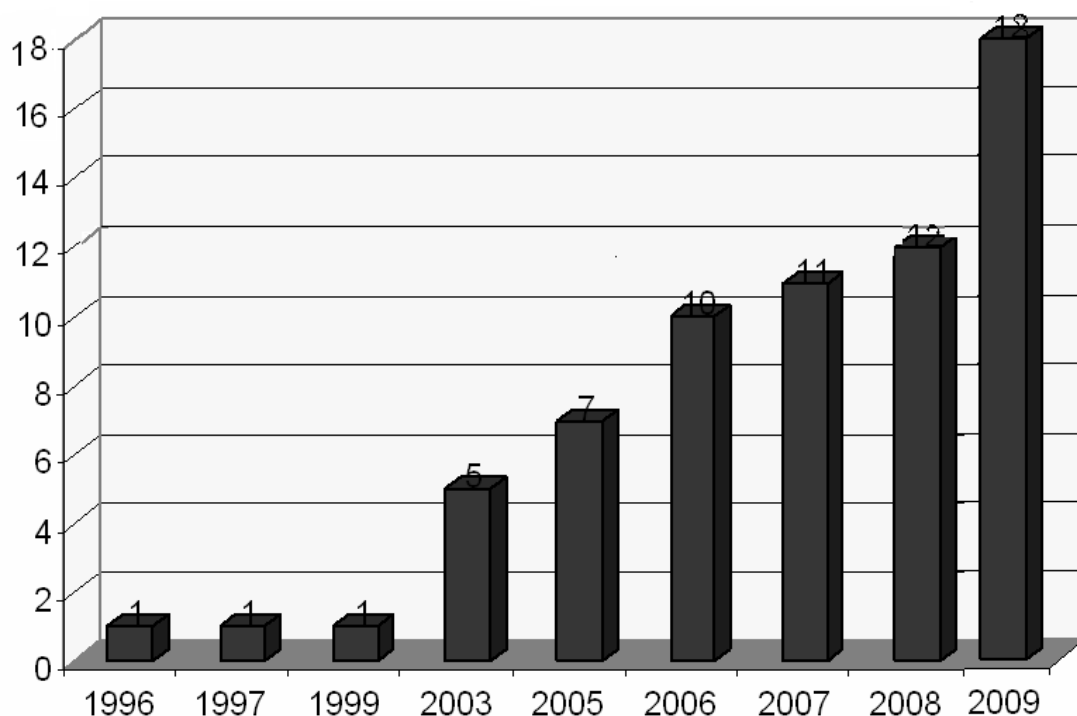
Діаграма 2.7.

Результати мотивації учнів у виборі навчального закладу

Таким чином, порівнявши мотивацію експериментальної групи й контрольної ми можемо стверджувати про суттєві її якісні відмінності. Професійно-ціннісна мотивація ліцеїстів дає змогу приймати правильні рішення, виявляючи при цьому автономність, ціленаправленість, відповідальність тощо. Знання учнів знаходяться на більш високому інтелектуальному рівні, вони міцні та усвідомлені. Учні в змозі самостійно їх використовувати. Натомість соціально-ціннісний мотив учнів переконує нас у неможливості ставити перед собою амбітні плани на майбутнє. І

позитивним можна вважати той факт, що кількість учнів з соціально-ціннісним мотивом в ЕГ становить лише 5,5 %.

Для учнів ліцею науково-дослідна робота – це один із провідних напрямків діяльності. Успішна реалізація учнів у науково-дослідній роботі підвищує ймовірність досягнень і в інших видах діяльності, що сприяє творчій самореалізації учня, його професійній орієнтації й самоствердженню. Одним з критеріїв ефективності навчально-виховного процесу є результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних та інших олімпіадах, конкурсах тощо. Динаміку стосовно цього критерію в учнів експериментальної групи показано в Діаграмі 2.8.

Діаграма 2.8

Динаміка кількості призерів конкурсу-захисту МАН

Вважаємо, що такий результат завдячує впровадженню у навчально-виховних процес ліцею такої організаційно-педагогічної умови як активізація науково-дослідної діяльності учнів, зокрема, впровадженню спецкурсу «Основи науково-дослідницької роботи учнів».

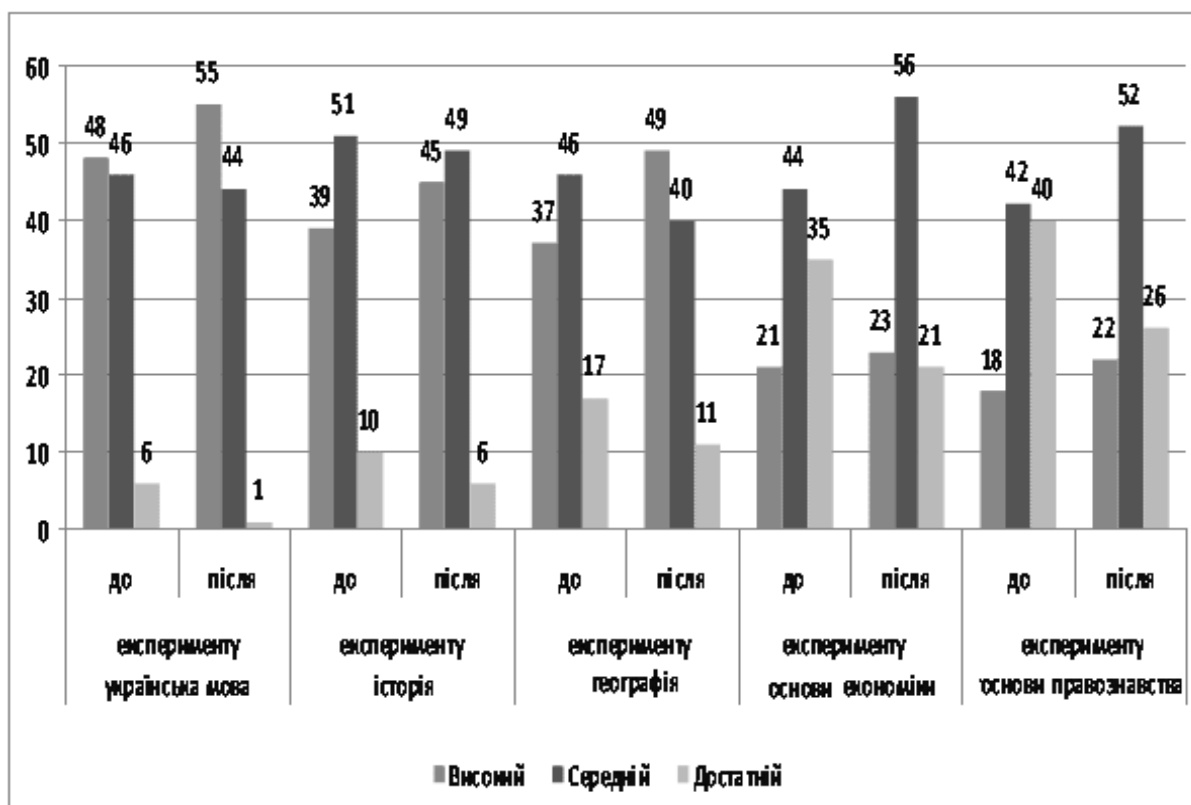
Одним із етапів експериментального дослідження є аналіз результативності рівня навчальних досягнень учнів ліцею. Аналіз рівня знань учнів здійснювався лише з предметів інваріантної частини, які навчалися у ліцеї за базовими початковими планами. Серед запропонованих предметів були предмети гуманітарного та суспільно-гуманітарного циклу.

У процесі визначення рівня сформованості кожного з чотирьох виділених нами критеріїв використовувався підхід кількісної обробки результатів діагностики, що дозволяє визначити кількісний показник стосовно ступеня прояву кожного критерію, так як це було зроблено на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Інтегрування показників (які за кожним з критеріїв переводились в бали) дозволило визначити рівні ефективності навчально-виховного процесу. Загальний результат за кожним з критеріїв визначався таким чином: високий рівень – від 16 до 20 балів; достатній рівень – від 11 до 15 балів; середній рівень – від 6 до 10 балів; низький рівень – від 0 до 5 балів.

Вважаємо, що позитивні зрушення, які були отримані в експериментальній групі за кожним з критеріїв спричинені впровадженням у навчально-виховний процес виділених нами організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості, які були покладені в основу структурно-функціональної моделі ефективної діяльності ліцею в сільській місцевості.

Організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості реалізовувались через нетрадиційні форми проведення уроків: урок-диспут, урок-конференція, урок-вікторина, урок-КВК; інтерактивні форми; робота учнів у групах та парах, взаємонавчання учнів у парах змінного складу тощо.

На діаграмі зображені дані експериментального дослідження, де чітко спостерігається позитивна динаміка зростання рівня успішності учнів експериментальної групи на початку та в кінці дослідження (Діаграма 2.9).

Діаграма 2.9.
Узагальнення результатів успішності
учнів експериментальної групи.

Впродовж експерименту ми спостерігали суттєве зростання в ЕГ кількості учнів, які виявили бажання активно співпрацювати з органами учнівського самоврядування.

Позитивним є те, що учням (ЕГ) стало подобатись брати участь у різноманітних виховних заходах, які проводились в ліцеї під час експерименту. До експерименту ці учні віддавали перевагу навчанню, демонструючи байдужість до різних заходів.

Не спостерігалось такої динаміки в учнів контрольної групи: вони, у переважній більшості, не продемонстрували суттєвого підвищення рівня навчальних досягнень; підвищення результативності участі учнів у різноманітних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо. Для більшості з них

залишилось характерним слабке прагнення до участі в учнівському самоврядуванні, до участі у виховних заходах тощо.

Результати прикінцевої діагностики й порівняння цих результатів з даними констатувального етапу експерименту за критерієм «рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного оцінювання» представлені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного оцінювання» (%)

Групи	До експерименту				Після експерименту			
	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.
ЕГ	26	37,6	36,4	0	38,1	44,5	17,4	0
КГ	29,9	41,3	28,8	0	28,5	40	31,5	0

Як видно з таблиці 2.7, до експерименту ні в експериментальному ні в контрольному ліцеї не було учнів з низьким рівнем навчальних досягнень за результатами річного оцінювання, оскільки, все-таки для вступу в ліцей існує конкурсний відбір учнів. (див. Додаток Д) Якщо з середнім рівнем навчальних досягнень в ЕГ до експерименту було зафіксовано 36,4 % учнів, то після експерименту їхня кількість зменшилась до 17,4 %. Якщо з достатнім рівнем було зафіксовано 37,6 %, то після експерименту їх кількість зросла до 44,5 %. Аналогічне зростання відбулось за високим рівнем. Якщо до експерименту в ЕГ 26 % ліцеїстів мали високий рівень навчальних досягнень, то після експерименту їхня кількість збільшилась до 38,1 %.

В контрольній групі до експерименту були отримані дані, подібні до даних експериментальної групи. Після експерименту вони суттєво не змінилися.

За критерієм результативності участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН теж спостерігається позитивна динаміка в експериментальній групі (див. таб.2.8).

Варто зазначити, що до низького рівня, як і під час констатувального етапу експерименту, ми відносили тих учнів, які не брали участі у вказаних змаганнях, або ж не посіли на них призових місць. До середнього рівня віднесені респонденти, які посіли треті місця; до достатнього – другі; до високого – тих, хто посів перші місця у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН.

Таблиця 2.8

Динаміка рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, конкурсах МАН» (%)

Групи	До експерименту				Після експерименту			
	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.
ЕГ	25,4	34,4	28,1	12,1	53,3	23,1	17,2	6,4
КГ	27,1	31,5	27,3	14,1	25,6	33,5	28,6	12,3

Результати, представлені в таблиці 2.8 засвідчують, що якщо, наприклад, в ЕГ до експерименту було 12,1 % учнів з низьким рівнем за вказаним критерієм, після експерименту їхня кількість зменшилась до 6,4 %. Якщо треті місця у різних конкурсах посіло до експерименту 28,1 % учнів, то після експерименту 17,2 %, проте з достатнім рівнем (другі місця) до експерименту було 34,4 %, стало – 23,1 % учнів. І найбільші зрушення відбулись стосовно високого рівня. Так, якщо до експерименту 25,4 % учнів посіли почесні перші місця у різного роду конкурсах і змаганнях, то після експерименту їхня кількість зросла до 53,3 %.

Натомість, у контрольній групі незначна позитивна динаміка спостерігається тільки за середнім та достатніми рівнями.

Динаміка рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів» представлена в таблиці 2.9.

З таблиці 2.9 видно, що ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів також зазнала змін за умови застосування експериментальної структурно-функціональної моделі.

Таблиця 2.9

Динаміка рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів» (%)

Групи	До експерименту				Після експерименту			
	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.
ЕГ	57,7	29,8	11,2	1,3	73,4	23,2	3,2	0,2
КГ	45,2	37,2	14,3	3,3	47,4	32,2	18,3	2,1

Якщо до експерименту було зафіксовано за цим критерієм в експериментальній групі 1,3 % учнів з проблемами у соціальній адаптації, то після експерименту їх стало ще менше – 0,2 %. Якщо з середнім рівнем було 11,2 %, то після експерименту стало 3,2 %; з достатнім рівнем було 29,8 % учнів, а стало – 23,2 %. Найбільша динаміка спостерігається за високим рівнем: було до експерименту 57,7 %, а стало – 73,4 %. В контрольній групі теж зросла кількість учнів з високим рівнем: від 45,2 % до експерименту до 47,4 % після експерименту, однак ці зрушення не є статистично значущими.

Стан розвитку учнівського самоврядування після експерименту ми визначали за тими ж методами, що й до експерименту, а саме: спостереження, бесіди, опитування, анкетування тощо. Динаміка рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Стан розвитку учнівського самоврядування» представлена в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Динаміка рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцею за критерієм «Стан розвитку учнівського самоврядування» (%)

Групи	До експерименту				Після експерименту			
	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.
ЕГ	28,5	25,2	34,1	12,2	55,2	17,1	21,4	6,3
КГ	25,8	24,6	35,4	14,2	29,3	28,2	30,4	12,1

З таблиці 2.10 видно, що якщо до експерименту активну участь в учнівському самоврядуванні в ліцеї серед учнів експериментальної групи брало 28,5 %, то після експерименту їх стало 55,2 %. З достатнім рівнем до експерименту було 25,2 %, стало 17,1 %; з середнім рівнем теж стало менше учнів – було 34,1 %, а стало – 21,4 %; з низьким рівне - ця цифра змінилась від 12,2 % до 6,3 %.

В контрольній групі теж відбулась незначна позитивна динаміка. Так, якщо до експерименту з висом рівнем було 25,8 % учнів, то після експерименту стало 29,3 %. З достатнім рівнем було 24,6 %, а стало – 28,2 %; з середнім було 35,4 %, а стало – 30,4; з низьким було 14,2 %, стало 12,1 %.

Результати прикінцевої діагностики за сумою усіх трьох критеріїв та порівняння з попередніми результатами (до експерименту) представлено в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Узагальненні результати ефективності навчально-виховного процесу ліцею за сумою трьох критеріїв (%)

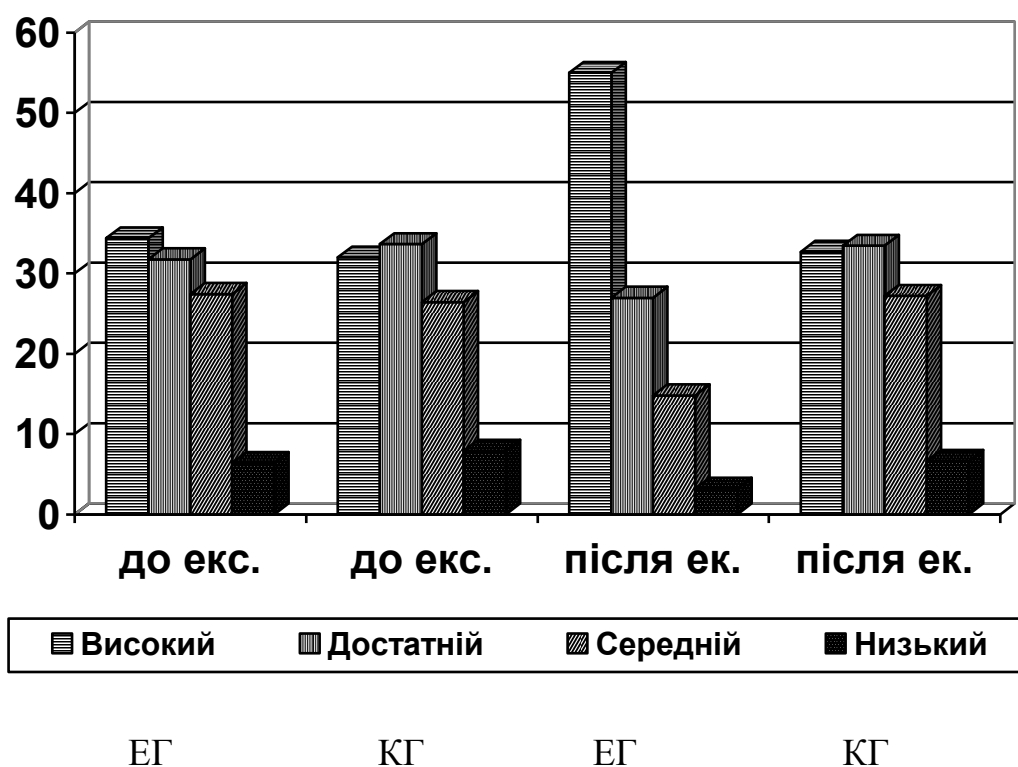
Групи	До експерименту				Після експерименту			
	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.	Вис.	Дос.	Сер.	Низ.
ЕГ	34,4	31,75	27,45	6,4	55	26,98	14,8	3,22
КГ	32	33,65	26,45	7,9	32,7	33,47	27,2	6,63

Аналіз результатів дослідження свідчить про позитивну динаміку. Як засвідчують результати прикінцевої діагностики, впровадження структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості на основі обґрунтованих нами організаційно-педагогічних умов (активне застосування інноваційних форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання у ліцеї; постійне оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу в ліцеї; активізація науково-дослідницької діяльності учнів) сприяли підвищенню ефективності навчально-виховного процесу в експериментальному ліцеї. Доведено, що дотримання зазначених умов забезпечує комплексну зорієнтованість на розвиток усіх компонентів ефективності навчально-виховного процесу ліцею в сільській місцевості. Позитивні зрушення зафіксовано не тільки якісно, а й кількісно, про що свідчать дані, представлені у таблиці 2.11.

Реалізація структурно-функціональної моделі передбачала включення учнів ліцею до удосконалених форм, методів, видів організації навчально-виховної роботи. Саме вони здійснили позитивний вплив, як засвідчують отримані результати, на ефективність навчально-виховної діяльності ліцею. Зокрема, найбільш ефективними виявились такі організаційні форми й методи навчально-виховної роботи: лекції, семінари, практикуми, тренінги, ділові ігри, «круглі столи», дискусії, спецкурси, курси за вибором, консультації, проектування. Це дало можливість раціонально використати, як традиційні, так й інноваційні (активні, інтерактивні) методи навчання, і досягти на цій основі максимальної активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, а, відтак підвищити рівень їхніх навчальних досягнень за результатами річного оцінювання; підвищити результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, турнірах, конкурсах тощо; підвищити результати виховної роботи в ліцеї (зокрема, ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів та ін.); підвищити стан

розвитку учнівського самоврядування та активізувати участь учнів у виховних заходах.

Проведений формувальний експеримент підтвердив ефективність розробленої структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості. В учнів експериментальної групи відбулися статистично достовірні зміни (див. діаграму 2.10) за рівнем навчальних досягнень, результативністю участі у всеукраїнських олімпіадах, рівні соціальної адаптації до навчання у ліцеї тощо, що проявилися в позитивній динаміці ефективності навчально-виховного процесу в цілому.

Діаграма 2.10

**Динаміка змін ефективності навчально-виховного процесу
(результати ЕГ та КГ)**

На відміну від експериментальної, в контрольній групі не зафіксовано які-небудь істотні зміни в ефективності навчально-виховного процесу.

Незначну позитивну динаміку можна пояснити природним процесом розвитку учнівського колективу.

З метою порівняння даних, які були отримані нами до та після експерименту, виражених у відсотках, використано χ^2 -критерій (Пірсона), оскільки він дозволяє визначити достовірність співпадань та відмінностей для експериментальних даних, які вимірювались за порядковою шкалою.

χ^2 -критерій був розрахований нами за формулою:

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^m \frac{(V_k - P_k)^2}{P_k},$$

де P_k – відсотковий розподіл даних результатів обстежень учнів контрольної і експериментальної груп наприкінці формувального експерименту, V_k – відсотковий розподіл даних результатів обстежень учнів контрольної і експериментальної груп під час проведення констатувального експерименту, m – кількість виокремлених рівнів ефективності навчально-виховного процесу (низький, середній, достатній, високий).

За результатами обрахунків з'ясувалося, що:

$$\chi_e^2 = \frac{(55 - 34,4)^2}{34,4} + \frac{(26,98 - 31,75)^2}{31,75} + \frac{(14,8 - 27,45)^2}{27,45} + \frac{(3,22 - 6,4)^2}{6,4} \approx 20,46$$

Як видно з обчислення, для експериментальної групи значення χ^2 -критерію (20,46) більше за відповідне граничне значення χ^2 -критерію при вірогідності допустимої помилки менше 0,05.

Отже, з вірогідністю помилки не більше 5% можна стверджувати, що в результаті застосування експериментальної структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості в експериментальній групі відбулися статистично значущі зміни.

За результатами обрахунків χ^2 -критерію для контрольної групи

з'ясувалося, що:

$$\chi^2_k = \frac{(32,7 - 32)^2}{32} + \frac{(33,47 - 33,65)^2}{33,65} + \frac{(27,2 - 26,45)^2}{26,45} + \frac{(6,63 - 7,9)^2}{7,9} \approx 0,24$$

Як бачимо, для контрольної групи обрховане значення χ^2 -критерію (0,24) менше за відповідне табличне значення. Отже, зміни у ефективності навчально-виховного процесу у контрольному ліцеї, які відбулися протягом формувального експерименту, не є статистично значущими.

Таким чином, порівняльний аналіз рівнів ефективності навчально-виховного процесу ліцею до та після експерименту засвідчив ефективність розробленої структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості. Проведена експериментально-дослідна робота значною мірою сприяла підвищенню рівня навчальних досягнень учнів експериментальної групи за результатами річного оцінювання; підвищенню результативності участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, турнірах, конкурсах тощо; підвищенню результатів виховної роботи в ліцеї (зокрема, ступеню впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів та ін.); підвищенню стану розвитку учнівського самоврядування та активізації участі учнів у виховних заходах.

Одержані в процесі дослідження якісні та кількісні результати дозволяють говорити про дієвість та перспективність запропонованої структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею у сільській місцевості та обґрунтованих організаційно-педагогічних умов.

2.4. Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості

Під час дослідження проаналізовано сприйняття різними респондентами ролі та місця ліцею у сучасній освіті. За допомогою методу соціального опитування було визначено рівень обізнаності громадян щодо

функціонування ліцею, проведено типологізацію уявлень про структуру, зміст, мету та модель ліцею. Поряд із цим було сформовано й уточнено структурно-функціональну модель діяльності ліцею у сільській місцевості, визначено суспільну думку стосовно ліцеїв в напрямку навчально-виховної та науково-дослідницької роботи, які функціонують в сільській місцевості відповідно до специфічних навчальних планів.

У результаті впровадження та експериментальної перевірки структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцею у сільській місцевості нами було розроблено методичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості.

Обґрунтування та експериментальна перевірка запропонованої структурно-функціональної моделі ефективної діяльності ліцею у сільській місцевості базувалась на врахуванні взаємодії трьох основних факторів:

- адміністративно-територіального;
- матеріально-технічного;
- організаційно-педагогічного.

Під адміністративно-територіальним фактором ми розуміємо розташування закладів освіти відносно територіальної концентрації населених пунктів, демографічних особливостей місцевості, структури й конфігурації населених пунктів, густоти населення, врахування відстані між населеними пунктами, транспортне сполучення, стан доріг, перспектив економічного розвитку та інших об'єктивних факторів тощо.

Проблема територіального розміщення навчально-виховних закладів освіти, в тому числі ліцеїв, є досить актуальною. Спостерігаються певні відмінності в наданні освітніх послуг закладами освіти за географічним принципом розташування

Ми погоджуємося з твердженнями більшості науковців та нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки, що кількість ліцеїв в регіонах залежить від співвідношення загальної кількості дітей шкільного віку до відсотку обдарованості. Тобто, на кожних 1000 учнів

сільської місцевості приблизно нараховують близько 30 творчо обдарованих, всебічно розвинених учнів. Сьогодні в сільській місцевості учнів 8-11 класів нараховується біля 300 тис. учнів, з них бажано навчати в спеціалізованій школі всього 10 тисяч дітей. Середня наповнюваність учнями закладу для розвитку учнівських обдарувань близько 150-200 учнів, тому, виходячи з підрахунків, їх потрібно для нашої держави близько 50, тобто по два заклади в кожній області. Зрозуміло, що це мають бути заклади інтернатного типу, причому бажано один із них — гуманітарного, а другий — природничо-математичного напрямку. Поряд із цим на території України існують області, в яких немає жодного навчального закладу для розвитку обдарованої учнівської молоді з сільської місцевості.

Мережа ліцеїв у сільській місцевості до сьогодні не має чітко виваженої позиції в закономірності їх розміщення. Це пов'язано з недосконалим законодавством, а саме з нормативно-правовою базою щодо створення закладів для творчо обдарованої особистості. Рациональне розміщення ліцеїв у сільській місцевості в значній мірі залежить від поєднання різних типів закладів в конкретному адміністративному регіоні, що й призводить до результативності функціонування освітньої галузі в цілому.

Щодо розташування ліцеїв у сільській місцевості, то на основі результатів експериментального дослідження можемо стверджувати, що найоптимальнішим варіантом створення ліцею є саме інтернатна форма, яка дасть змогу:

- впроваджувати систему безперервної освіти;
- використовувати учнями не лише першу, а й другу половину робочого дня учня;
- надавати ліцеїстам індивідуальні консультації вчителями-предметниками;
- координувати дії учнів щодо занять в різних секціях, гуртках, наукових товариствах тощо;

- користуватися навчальними лабораторіями, препараторськими, читальними залами, комп'ютерними класами для підготовки домашніх завдань;
- учням самостійно проживати в гуртожитку (самостійно виконувати домашні завдання, організовувати власне дозвілля тощо);
- розвивати творчі здібності учнів за рахунок факультативних занять, гуртків, клубів за інтересами тощо;
- за будь-яких природо-кліматичних умов (ожеlediці, хуртовин, весняно-осіннього бездоріжжя тощо) проводити навчально-виховний процес;
- за умови впровадження доставки учнів до опорних шкіл за програмою «Шкільний автобус» не бути залежним від непередбачуваних обставин тощо.

Не менш важливим фактором діяльності ліцеїв у сільській місцевості є матеріально-технічне забезпечення закладу освіти. Під даним фактором розуміємо вимоги до розташування закладу та навчальних приміщень (кабінети, класні кімнати, лабораторії, спортивний зал, майданчик, бібліотечний фонд, навчально-методичне обладнання тощо).

Стверджувати, що ліцей має повне право на існування, в тому числі в сільській місцевості, можливо лише при забезпеченні закладу навчальним обладнанням, бібліотечним фондом, програмовим матеріалом, спортивним інвентарем тощо. Окрім того, ліцей повинен мати свою власну територію, яку потрібно використовувати в навчально-виховному процесі (спортивні споруди, географічний майданчик, навчально-дослідні ділянки).

Враховуючи двадцятирічний досвід становлення й розвитку ліцеїв в Україні та результати проведеного нами шестирічного педагогічного експерименту щодо впровадження розробленої структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості можемо стверджувати про необхідність реформування системи загальної

середньої освіти в Україні та доцільність внесення змін у специфіку роботи ліцеїв в сільській місцевості.

Зокрема, на нашу думку, для подальшої ефективної діяльності ліцеїв у сільській місцевості та дієвого впровадження структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості доцільно розв'язати низку завдань.

Серед першочергових завдань, з метою забезпечення повноцінного навчально-виховного процесу ліцею, варто назвати створення потужної матеріально-технічної бази. Приміщення ліцеїв повинно відповідати санітарно-гігієнічним вимогам; предметні кабінети оснащені навчально-наочним обладнанням та комп'ютерною технікою; для проживання учнів обов'язковим є створення комфортних умов у гуртожитках; бібліотека закладу повинна мати потужний книжковий фонд навчальної, науково-популярної та періодичної літератури; важливим є створення належної оздоровчо-спортивної бази (спортивний майданчик, гімнастичний та атлетичні зали тощо); територія закладу має бути благоустроєна тощо.

Другим завданням, яке потрібно вирішувати перед створенням і становленням ліцеїв у сільській місцевості, є формування повноцінного кадрового педагогічного потенціалу. Для закладів сільської місцевості існують певні проблеми при формуванні педагогічного колективу. Зрозумілим залишається факт, що поряд із місцевими педагогами для роботи в ліцеї потрібно звертатися за послугами фахівців сусідніх загальноосвітніх шкіл. Поряд із цим адміністрація ліцею не наділена повноваженнями самостійно комплектувати педагогічні кадри, це право відповідного органу управління освіти, що суттєво стримує ефективність освітньої діяльності. Керівник закладу має прерогативу лише у виборі технічно-допоміжного персоналу. Дане питання є актуальним для будь-якого загальноосвітнього закладу, особливо для сільського ліцею, адже право керівника у виборі йому підлеглих згідно законодавства України відсутнє. Принаймні, позитивним є

те, що в багатьох органах управління освітою при формуванні педагогічних кадрів думка керівника ліцею враховується.

Зважаючи на досвід роботи більшості ліцеїв України щодо формування педагогічного складу, приходимо до висновку про неминучість конкурсного відбору педагогічних працівників. Керівник комплектує кадровий склад у відповідності до штатного розпису, затвердженого відповідним органом управління освіти і науки з урахуванням специфіки діяльності ліцею. Проблема вибору педагогічних кадрів повинна залишатися ключовою для ліцеїв сільської місцевості. Тут дуже важливим для педагога є не тільки вміння застосовувати на високому професійному рівні фахові знання, а й опиратися на індивідуалізовані програми навчання з урахуванням результатів психологічного дослідження учнів. Більшість ліцеїв, що існують в Україні – це заклади, які реорганізувалися з загальноосвітніх шкіл. Тому в багатьох випадках постає питання працевлаштування педагогічних працівників. Хибним є твердження про те, що формування нового закладу на базі залишеного в повному обсязі учительського колективу є ефективним. Такі заклади, як правило, приреченні на занепад. Доказом цього є цілий ряд ліцеїв у Вінницькій, Хмельницькій, Рівненській областях, які були реорганізовані із загальноосвітніх шкіл і, залишивши свій педагогічний колектив в повному обсязі, вже через короткий термін існування змушені були запрошувати до ліцею педагогічних працівників з інших шкіл чи взагалі припинили своє існування.

Другий варіант – формування педагогічного колективу ліцею на основі лише викладачів вищих навчальних закладів має свої переваги і недоліки. Працівники вищої школи наділені глибокими, ґрунтовними знаннями з базового предмету, їх присутність у ліцеї дає змогу учням займатися повноцінною науково-дослідною роботою і перебороти психологічний страх перед вступом до вищих навчальних закладів. Викладачі вищих навчальних закладів, як правило, викладають спецкурси чи курси за вибором, тобто варіативну складову навчального плану, проводячи

деякі заняття безпосередньо у вищих навчальних закладах у вільні від роботи дні. Проте викладачі вищих навчальних закладів, як показує досвід, неохоче ідуть працювати до ліцеїв, оскільки їм бракує досвіду практичної роботи з учнями. Але найбільшою перешкодою, через що викладачі не бажають працювати у закладах різного типу, є низька оплата праці, адже в закладах середньої освіти значно менша заробітна плата, ніж у вищій школі.

Під час проведення педагогічного експерименту майже 80% опитаних респондентів стверджують про доцільність третього варіанту – формування педагогічного колективу ліцею на змішаній основі. Саме такого типу педагогічний колектив здатний, на нашу думку, повноцінно вирішувати основні завдання, які стоять перед сільськими ліцеями.

Поряд із педагогічним колективом основою будь-якого ліцею є формування учнівського колективу. Нині доступ дітей до ліцею є обмеженим через набір на конкурсній основі.

Вагомим елементом конкурсного відбору є складання письмових або усних іспитів з окремих предметів, що відповідають профільності навчання. При формуванні учнівського колективу конкурсний відбір повинен відбуватися в три етапи, це дасть змогу усім бажаючим учням (які мають відповідні здібності) бути зарахованими на навчання до ліцею. При здійсненні конкурсного відбору потрібно враховувати певні вимоги до майбутніх учнів, що визначаються рівнем знань з базових та профільних предметів.

Правила прийому до навчального закладу схвалюються педагогічною радою ліцею та затверджуються директором ліцею за погодженням із відповідними органами управління освітою. Конкурсний відбір допомагає виявити творчі здібності учнів, укомплектувати учнівський колектив за параметрами обдарованості школярів. При зарахуванні до ліцею звільненими від конкурсних випробувань можуть бути учні, які мають попередні досягнення з предметних учнівських олімпіадах, конкурсів захисту науково-дослідницьких робіт МАН.

Важливим елементом конкурсного відбору сільських учнів до ліцею є психологічний відбір, який дає змогу виявити нерозкриті здібності учнів, сприяти у ранній спеціалізації (профілізації) учнів, підготувати їх до навчання у ліцеї [172, с.70]. Для учнів сільських населених пунктів характерним залишається явище тривожності, як у виборі майбутньої спеціалізації, так і у виборі нового закладу, учнівського, вчительського колективу.

При конкурсному відборі головним є не лише застосування математичного методу підрахунків одержаних результатів знань, а й творчий підхід до кожного абітурієнта. Потрібно враховувати особисті якості абітурієнта (рівень навчальних досягнень, участь в учнівських олімпіадах та конкурсах, написання творчих, науково-дослідницьких робіт тощо). Практика проведення конкурсного відбору до ліцею засвідчує, що більшість талановитих учнів сільської місцевості тестові завдання виконують вперше. Тому екзаменатори повинні створити творчу, позитивну, психологічно сприятливу атмосферу довіри.

Аналізуючи конкурсні випробування в ліцеях України, ми спостерігаємо чіткі порушення, коли при проведенні конкурсного відбору до ліцею застосовують відбір до початкових класів (проведення низки вступних іспитів, психологічне тестування тощо). Набуває поширення практика відкриття платних курсів по підготовці до вступу до ліцею, створення у школах так званих «ліцейських» класів з платою за навчання. Крім того почали з'являтися навчальні заклади, існування яких не передбачено Законом України «Про освіту» [69].

Третім завданням, без якого неможлива діяльність повноцінного закладу є виважений навчально-виховний процес, який підвищує результативність функціонування ліцею через: оцінку рівня знань, умінь і навичок учнів з базового циклу предметів; проведення психолого-педагогічних спостережень з метою виявлення рівня вихованості учнів, їх здібностей, нахилів, обдарувань; визначення доцільності структури

навчально-виховного процесу та її відповідності умовам діяльності ліцею; діяльність ліцею як школи повного дня; аналіз рівня оптимальності використання методів навчання визначення оптимального змісту навчальних предметів у відповідності до робочого навчального плану та основних педагогічних завдань школи; розробка єдиних внутрішньо шкільних вимог до тематичного планування навчального матеріалу; оптимізація змісту та організації внутрішньо шкільної методичної роботи; створення бази даних провідних педагогічних ідей та новітніх освітніх технологій.

Четвертим завданням щодо діяльності ліцеїв є оптимізація внутрішньошкільного управління. Це дає змогу створення умов для подальшої діяльності ліцею у сільській місцевості через визначення: мети та завдань ліцею; дотримання правил внутрішньошкільного розпорядку та оптимізацію розподілу функціональних обов'язків; реалізація програмно-цільового підходу в плануванні роботи ліцею; моделювання організаційних форм роботи; організацію співробітництва з вищими навчальними закладами, науково-виробничими, комерційними установами з метою визначення перспективних профілів навчання; замовлення наукових досліджень та розробок з питань змісту та організації профільного навчання; визначення постійних наукових керівників з питань забезпечення діяльності навчально-виховного процесу.

П'ятим – є реалізація структури й змісту навчально-виховного процесу через розширення варіативності, свободи вибору за допомогою: створення оптимальних умов для здобуття освіти, розвитку здібних і обдарованих учнів; здійснення творчих запитів, самостійного вибору предметів для поглибленого вивчення; здійснення професійної підготовки за обраним профілем; співпраці з вищими навчальними закладами; розробки індивідуальних навчальних планів з урахуванням специфіки освіти, умов діяльності та перспективи навчання; використання нестандартних форм навчання, що сприяють формуванню особистості учнів, в тому числі й в

процесі проведення науково-дослідницької роботи; здійснення виховної роботи у формі міжособистісного спілкування педагога й вихованців.

Шостим – є створення позитивного іміджу закладу, що дасть змогу пошуку нових підходів до організації навчання і виховання учнів та передачі традицій від одного покоління учнів та учителів до іншого.

Діяльність ліцею у сільській місцевості дасть змогу реалізувати в повній мірі програму роботи з обдарованою учнівською молоддю. Розглянувши принципи розташування ліцеїв, ми схилиємось до думки, що навчання та виховання обдарованих та талановитих учнів сільської місцевості з поступовим вирівнюванням освітнього рівня знань буде найбільш ефективним при застосуванні інтернатної форми функціонування закладу. Окрім того, розміщення таких закладів найоптимальнішим є у районних, а не обласних центрах.

Враховуючи двадцятирічний досвід становлення й розвитку ліцеїв в Україні, зокрема у сільській місцевості та результати проведеного педагогічного експерименту, ми можемо стверджувати про необхідність внесення змін в систему роботи даних закладів.

Для подальшої ефективної організації діяльності ліцею в сільській місцевості пропонуємо:

Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України:

- затвердити «Типовий статут ліцею» (до сьогодні в своїй роботі ліцеї користуються «Примірним статутом загальноосвітнього навчального закладу», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 284 від 29.04.2002 року) та «Положення про ліцей», яке б повністю регламентувало діяльність даних закладів освіти, враховуючи традиції, сучасний інноваційний досвід та перспективи розвитку;

- внести зміни до «Інструкції про організацію та діяльність ліцею» щодо обов'язковості чотирирічного терміну навчання для ліцеїв сільської місцевості, що дасть змогу значно підвищити рівень освіченості учнів;

- делегувати право адміністрації ліцею самостійно приймати на роботу педагогічних працівників (на конкурсній основі), що дасть можливість адміністрації ліцею формувати педагогічні кадри;
- запровадити обов'язкові посади вихователів-кураторів та заступника директора з науково-методичної роботи;
- затвердити регіональні програми розвитку закладів різного типу в сільській місцевості;
- вжити невідкладних заходів щодо розробки та видавництва нових навчальних програм і підручників не лише для інваріантної, а й для варіативної складової навчального плану;
- зменшити бюрократичний вплив на заклади освіти (чисельні інформації, звіти), цим самим дати змогу більше часу приділяти навчально-виховному процесу;
- розробити дієву «формулу фінансування закладу», яка б суттєво вирізняла ліцей від масової загальноосвітньої школи;
- змінити оплату праці директора ліцею, що дасть змогу звільнити його від додаткового «довантаження годинами» і можливість виконувати обов'язки «адміністративного менеджера»;
- змінити механізм оплати праці залучених до викладання в ліцеях непедагогічних працівників (професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, юристів, економістів, програмістів, медичних працівників тощо), що дасть змогу підвищити науковий та професійний рівень викладання предметів у ліцеї;
- надати першочергове право ведення самостійного бухгалтерського обліку та звітності;
- затвердити орієнтовний штатний розпис ліцею, що відповідає його меті і завданням, науково-методичній, експериментально-дослідницькій, інноваційній діяльності незалежно від форм власності.

Обласним управлінням освіти і науки та відділам освіти районних державних адміністрацій:

- оптимізувати мережу загальноосвітніх навчальних закладів з метою прискорення темпів створення ліцеїв, гімназій, колегіумів;
- впроваджувати систему пошуку, відбору обдарованої учнівської молоді;
- створити чітку вертикаль управлінської структури за схемою: управління освіти – відділ освіти – ліцей;
- надати закладам різного типу першочергове право самостійності в прийнятті управлінських рішень;
- оснастити ліцеї матеріально-технічними засобами навчання, сучасними навчальними комп'ютерними комплексами;
- підключити заклади та установи освіти до глобальної інформаційної мережі Інтернет за сучасними технологіями;
- забезпечувати ліцеї висококваліфікованими педагогічними працівниками;
- активізувати роботу педагогічних вищих навчальних закладів, пов'язану з подальшим працевлаштуванням випускників на роботу в заклади освіти різного типу, в тому числі ліцеїв сільської місцевості;
- привести мережу дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості у відповідність із потребами населення для подальшого формування учнівського контингенту ліцеїв;
- створити базу програмово-методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Інститутам післядипломної педагогічної освіти:

- змінити циклічність курсової перепідготовки керівників закладів різного типу з п'ятирічного на трирічний цикл;
- впроваджувати дистанційну освіту, використовуючи науковий потенціал вищих навчальних закладів, що є важливим фактором забезпечення якості навчання;
- внести до навчальних планів курсової підготовки та підвищення кваліфікації вчителів інститутів післядипломної педагогічної освіти

викладання спецкурсу «Використання нових засобів навчання та новітніх педагогічних технологій»;

- розробити навчальні програми для варіативної складової навчального плану.

Директорам ліцеїв:

- створити умови для творчої самореалізації педагогічних працівників ліцею та забезпечення повноцінного розвитку ліцеїстів;

- реалізувати особистісно-орієнтовний підхід у навчально-виховному процесі;

- пропагувати режим розвитку, який зорієнтований на позитивні зміни та досягнення нових якісних результатів;

- здійснювати координацію діяльності функціонування підрозділів;

- мати власний «почерк» управління, який би ґрунтувався на відповідних індивідуальних особливостях, а також відображав би специфіку управління конкретним закладом;

- вміти розумно делегувати свої повноваження, твердо й послідовно контролювати, об'єктивно й доброзичливо оцінювати результати діяльності, виховувати індивідуальність, творчу ініціативу в усіх учасників колективу.

Розв'язання зазначеної проблеми має сприяти насамперед втіленню основного принципу Національної доктрини розвитку освіти - рівного доступу до якісної освіти. Рівний доступ до якісної освіти, в свою чергу, сприятиме розвитку людського капіталу України. Проблема рівного доступу до якісної освіти всіх без винятку дітей ґрунтується на принципах справедливості права вибору. Як зазначено в Законі України «Про освіту», «...громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, незалежно від політичних партій, ставлення до релігій, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин» [69, с.24].

Розвиток освіти на селі в майбутньому спричинить появу нового,

конкурентоспроможного, високоосвіченого, інтелектуального покоління молоді.

Проблема рівного доступу до якісної освіти всіх без винятку дітей ґрунтується на принципах справедливості права вибору. Як зазначено в Законі України «Про освіту», «...громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, незалежно від політичних партій, ставлення до релігій, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин» [69, с.24].

Розв'язання зазначеної проблеми має сприяти насамперед згуртованості українського суспільства та втіленню основного принципу Національної доктрини розвитку освіти - рівного доступу до якісної освіти. Рівний доступ до якісної освіти в свою чергу сприятиме розвитку людського капіталу України.

Розвиток освіти на селі в майбутньому спричинить появи нового, конкурентоспроможного, високоосвіченого, інтелектуального покоління молоді.

Висновки до другого розділу.

1. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що традиційна організація навчально-виховного процесу в сільських ліцях не забезпечує належної його ефективності. Ефективність навчально-виховного процесу ліцею в сільській місцевості визначалася за такими критеріями: рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного (семестрового) оцінювання; результативність участі учнів у міжнародних, всеукраїнських, обласних, районних (міських) олімпіадах, турнірах, конкурсах МАН тощо; результати виховної роботи; ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів; дотримання учнями статуту, правил

внутрішнього розпорядку навчального закладу та ін.; стан розвитку учнівського самоврядування; участь учнів у виховних заходах.

2. Врахування результатів аналізу психолого-педагогічної літератури та констатувального етапу експерименту дозволило визначити комплекс організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості: активне застосування інноваційних форм і методів організації начально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання в ліцеї; постійне оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу в ліцеї; активізація науково-дослідницької діяльності учнів. Доведено, що дотримання зазначених умов забезпечує комплексну зорієнтованість на розвиток усіх компонентів ефективності навчально-виховного процесу ліцею в сільській місцевості.

3. Вивчення наявних у педагогічній теорії та практиці надбань дозволило розробити структурно-функціональну модель підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Комплексна реалізація зазначених педагогічних умов здійснювалась за допомогою удосконалених форм, методів, видів організації навчально-виховної роботи. Найбільш ефективними виявились такі організаційні форми й методи навчально-виховної роботи: лекції, семінари, практикуми, тренінги, ділові ігри, «круглі столи», дискусії, спецкурси, курси за вибором, консультації, проектування. Це дало можливість раціонально використати як традиційні, так й інноваційні (активні, інтерактивні) методи навчання, і досягти на цій основі максимальної активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, а відтак підвищити рівень їхніх навчальних досягнень за результатами річного оцінювання; підвищити результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, турнірах, конкурсах тощо; підвищити результати виховної роботи в ліцеї (зокрема ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів); підвищити стан розвитку учнівського самоврядування та активізувати участь учнів у виховних заходах.

4. Проведений формувальний експеримент підтвердив ефективність визначених і обґрунтованих організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості. В експериментальному ліцеї відбулися статистично значущі кількісні та якісні зміни в основних структурних компонентах ефективності навчально-виховного процесу.

Аналіз результатів дослідження свідчить про позитивну динаміку. Так, в ЕГ з низьким рівнем за сумою трьох критеріїв виявилось 3,22 %; з середнім – 14,8 %; достатнім – 26,98 %, високим 55 %. В контрольному ліцеї, де навчально-виховний процес був організований традиційно, таких змін не відбулося.

5. У результаті проведеного педагогічного експерименту щодо впровадження структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності ліцею в сільській місцевості на основі розроблених організаційно-педагогічних умов нами були розроблені методичні рекомендації Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України; управлінням освіти і науки обласних державних адміністрацій; інститутам післядипломної освіти; директорам закладів освіти різного типу тощо. Пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості мають рекомендаційний характер.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Загалом проведене дослідження підтвердило істинність висунутої гіпотези і засвідчило позитивний вплив обґрунтованих організаційно-педагогічних умов на підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Результати теоретичного й експериментального дослідження дали підстави для формулювання таких висновків:

1. У дослідженні доведено, що поява й розвиток ліцеїв в Україні викликані національно-культурними, політичними, соціально-економічними змінами, які відбувалися в суспільстві. На території України існувало чотири ліцеї: Львівський, Рішельєвський, Кременецький, Ніжинський (ліцей князя Безбородька). Вагому роль у становленні ліцеїв відігравали традиції українців та проведення у XVI – XVIII ст. цілого ряду освітянських реформ у державах, до складу яких входили українські землі. Поряд із цим однією з причин появи на наших землях ліцеїв як навчальних закладів нового типу була турбота місцевих меценатів про розвиток освіти свого краю. Створення ліцеїв в Україні необхідно розглядати як вагомий атрибут тогочасного періоду розвитку суспільства. Розвиток ліцеїв минулого дав серйозний поштовх для становлення сучасних ліцеїв.

Функціонування сучасних ліцеїв в Україні являє собою новітню історію розвитку закладів освіти, які лише тільки зароджуються, але досить швидко розвиваються та відіграють важливу роль у становленні сучасної європейської освіти в Україні. Саме на заклади освіти різного типу, в тому числі ліцеї, і покладається основна надія у відродженні системи освіти, вихід її на новий етап розвитку, плекання інтелектуального, духовного, фізичного розвитку нового покоління.

Результати теоретичного узагальнення дозволили систематизувати розвиток ліцейської освіти в Україні та розробити власну періодизацію їх діяльності. Критеріями періодизації було обрано розвиток ліцею та його роль у становленні освіти в Україні.

Виходячи з власного дослідження, ми виділили шість періодів розвитку та становлення ліцеїв в Україні:

- період зародження ліцеїв (1805 – 1820 рр.);
- розквіту ліцеїв (1820 – 1875 рр.);
- реорганізації і занепаду (1875 – 1920 рр.);
- часткового відновлення роботи ліцеїв (1920 – 1939 рр.);
- повної заборони їх діяльності (1939 – 1990 рр.);
- новітнього відродження (від 1990 року до цього часу).

2. Роль ліцею у системі закладів освіти визначається на основі їхньої мети, змісту, структури й специфіки їх діяльності. Перед сучасними ліцеями покладено завдання не лише в наданні учнівській молоді ґрунтовних знань в галузі освіти, а й виховувати самостійну особистість, спроможною творчо мислити, бути психологічно підготовленим до реалій сучасного життя, вільно орієнтуватися в суспільстві. Таким чином, головне значення ліцеїв у роботі з обдарованою учнівською молоддю полягає в розвитку та зміцненні інтелектуального потенціалу нації, формування науково освіченої еліти суспільства, відродження національної свідомості та духовності.

3. Діяльність ліцеїв у сільській місцевості направлена на виконання державного замовлення на освіту, задоволення освітніх запитів держави, батьків та учнів, становлення та розвиток творчих, діяльних, обдарованих громадян. Поряд з цим функціонування ліцеїв у сільській місцевості забезпечить: рівний доступ до якісної освіти учням відповідно до їхніх нахилів та потреб; недопущення розшарування суспільства; створення умов для диференціації навчання старшокласників; індивідуальний підхід до кожного учня; психологічну готовність до дорослого життя; самовдосконалення та самовиховання учнів.

Умовою для розміщення та функціонування ліцеїв у сільській місцевості є наявність відповідної законодавчо-правової бази, кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного й фінансового забезпечення. Окрім того, при формуванні мережі ліцеїв необхідно враховувати соціально-

демографічний склад та вікову структуру населення, потребу в кадрах відповідної кваліфікації, загальноосвітню підготовку.

Дослідженням доведено, що для ефективної діяльності ліцею в сільській місцевості, власне, для його відкриття важливо забезпечити своєчасну розробку навчальних відповідних планів, програм, підручників, навчальних посібників; конкурсний відбір педагогічних працівників та учнівського контингенту; створення системи пошуку, відбору, організації навчання та виховання здібної й обдарованої учнівської молоді.

Узагальнення результатів педагогічних досліджень, а також власного досвіду дослідницької роботи дало змогу визначити критерії ефективності навчально-виховного процесу ліцею в сільській місцевості, а саме:

- рівень навчальних досягнень учнів за результатами річного (семестрового) оцінювання;
- результативність участі учнів у міжнародних, всеукраїнських, обласних, районних (міських) олімпіадах, турнірах, конкурсах МАН тощо;
- результати виховної роботи; ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів; дотримання учнями статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу та ін.;
- стан розвитку учнівського самоврядування; участь учнів у виховних заходах.

4. Урахування результатів аналізу психолого-педагогічної літератури та констатувального етапу експерименту дозволило визначити комплекс організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості: активне застосування інноваційних форм і методів організації начально-пізнавальної діяльності ліцеїстів з метою забезпечення якості знань і їхньої адаптації до навчання у ліцеї; постійне оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу в ліцеї; активізація науково-дослідницької діяльності учнів. Доведено, що дотримання зазначених умов забезпечує комплексну зорієнтованість на розвиток усіх компонентів ефективності навчально-виховного процесу ліцею

в сільській місцевості. Обґрунтовані умови покладено в основу розробленої структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості.

Реалізація структурно-функціональної моделі передбачала включення учнів ліцею до удосконалених форм, методів, видів організації навчально-виховної роботи. Зокрема найбільш ефективними виявились такі організаційні форми й методи навчально-виховної роботи: лекції, семінари, практикуми, тренінги, ділові ігри, «круглі столи», дискусії, спецкурси, курси за вибором, консультації, проектування. Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив, що впровадження обґрунтованих організаційно-педагогічних умов та розробленої структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості сприяє позитивним зрушенням.

Для вирішення завдань формувального етапу експерименту для учнів експериментальної групи було впроваджено в навчально-виховних процес спецкурс «Основи науково-дослідницької роботи учнів». (див. Додаток К) Зміст курсу передбачає практичні та теоретичні заняття з основ бібліотечно-бібліографічних знань; виконання експериментів; аналітичну роботу з навчальною, науковою, науково-популярною літературою та довідниками, статистичними матеріалами тощо; організацію екскурсій, ведення спостережень і здійснення фіксації матеріалу; написання науково-дослідницьких, творчих робіт та проектів тощо. Це дало можливість раціонально використовуючи як традиційні, так й інноваційні (активні, інтерактивні) методи навчання, досягти максимальної активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів експериментальної групи, а відтак підвищити рівень їхніх навчальних досягнень за результатами річного оцінювання; підвищити результативність участі учнів у всеукраїнських, обласних, районних олімпіадах, турнірах, конкурсах тощо; підвищити результати виховної роботи в ліцеї (зокрема ступінь впливу навчального закладу на соціальну адаптацію учнів та ін.); підвищити стан розвитку учнівського

самоврядування та активізувати участь учнів у виховних заходах.

Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив, що впровадження обґрунтованих організаційно-педагогічних умов та розробленої структурно-функціональної моделі підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості сприяє позитивним зрушенням.

5. Здійснення науково-експериментального дослідження дало змогу розробити рекомендації стосовно підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості, які стосуються Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; обласних управлінь освіти, інститутів післядипломної освіти, директорів закладів освіти різного типу.

Узагальнюючи викладене вище, зазначимо, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підвищення ефективності діяльності ліцеїв у сільській місцевості. Подальшої розробки потребує, на наш погляд, удосконалення нормативно-правової бази діяльності ліцеїв у сільській місцевості, структури та змісту ліцейської освіти, удосконалення технологій управління якістю навчально-виховного процесу; проблема формування керівника-менеджера ліцею тощо.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура закладів освіти України

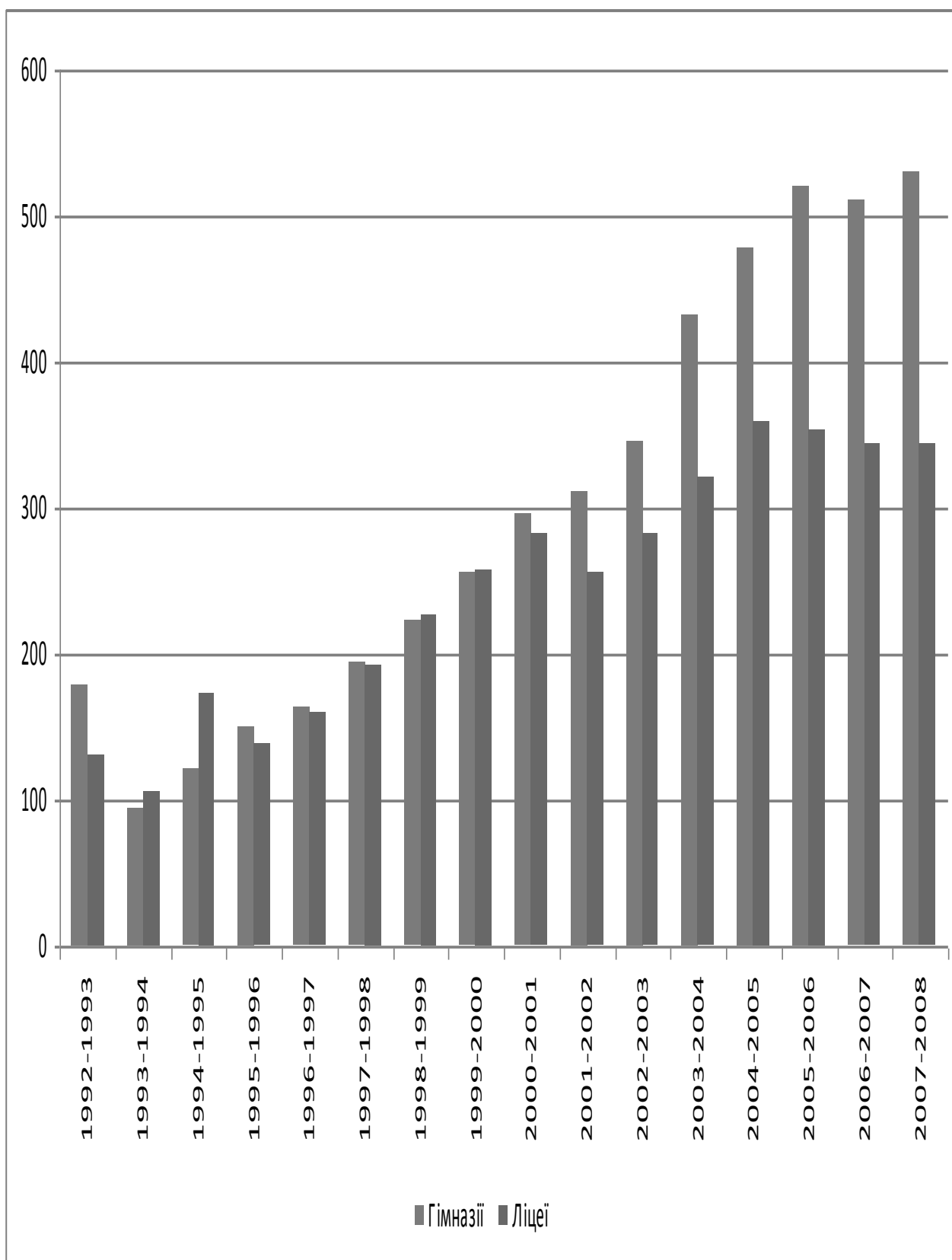
Клас	Вік дитини	Типи навчальних закладів						
Дошкільне виховання	1	Дитячі ясла						
	2							
	3	Дошкільний заклад						
	4							
	5							
1	6	Початкова школа				Спеціалізована школа		
2	7							
3	8							
4	9							
5	10	Основна школа (профільні класи)					Колегіум	Гімназія
6	11							
7	12							
8	13							
9	14	Старша школа (профільні класи)	ПТУ	Ліцей				
10	15							
11	16							
12 *	17							

_____ як правило

----- в окремих випадках

* Примітка : Згідно Постанови Верховної Ради України № 2441-VI від 06.07.2010 року, в Україні скасовано 12 річне навчання.

**Динаміка закладів освіти різного типу України
в період з 1992 по 2007 рік.**

Додаток В
Навчальний план

Затверджено
Начальник відділу освіти
Тиврівської районної державної
адміністрації

«2» вересня 2011 р.

Погоджено

Завідуючий районним методичним кабінетом
Тиврівської районної державної адміністрації

«2» вересня 2011 р.

Л.Л. Касянчук

РОБОЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
ТИВРІВСЬКОГО ЛІЦЕЮ-ІНТЕРНАТУ ПОГЛИБЛЕНОЇ
ПІДГОТОВКИ В ГАЛУЗІ НАУКИ
НА 2011/2012 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Погоджено
на засіданні педагогічної ради
Тиврівського ліцею-інтернату
поглибленої підготовки в галузі науки
протокол № 1 від 31.08.2011 р.
Голова педагогічної ради,
директор ліцею

А.М. Подзігун

Тиврів 2011 р.

№ п/п	Предмети	Кількість годин на тиждень по курсах за профілями																	Разом
		Фізико-математичний факультет				Природничий факультет				Філологічний факультет									
		I	II	III	IV	I	II	III	IV	I		II		III	IV				
										Усім класом	Додатково у групах іст. іноз.	Усім класом	Додатково у групах іст. іноз.		Усім класом	Додатково у групах іст. іноз.			
Інваріативна частина																			
1	Українська мова	2	2	1	1	2	2	1	1	2			2			2	2	20	
2	Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2			2			2	2	24	
3	Іноземна мова	2	2	3	3	2	2	3	3	2			2			5	3	32	
4	II Іноземна мова															3		3	
5	Світова література	1,5	1,5	1	1	1,5	1,5	1	1	2			2			2	2	18	
6	Алгебра	2	2	5	5	2	2	2	2	2			2					26	
7	Геометрія	2	2	4	4	2	2	2	2	2			2					24	
8	Математика															3	3	6	
9	Інформатика		1	1	1		1	1	1				1			1	1	9	
10	Історія України	1,5	1,5	1	1,5	1,5	1,5	1	1,5	1,5			1,5			1,5	1,5	17	
11	Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1			1			1	1	12	
12	Правознавство		1	1			1	1					1			1		6	
13	Географія	2	1,5	1,5		2	1,5	1,5		2			1,5			1,5		15	
14	Основи економіки			1	1			1	1							1	1	6	
15	Біологія	2	3	1,5	1,5	2	3	5	5	2			3			1,5	1,5	31	
16	Екологія								0,5									0,5	
17	Фізика	2	2	6	6	2	2	2	2	1,5			2			2	2	31,5	
18	Хімія	1,5	1,5	1	1	3	3	4	6	1,5			1,5			1	1	26	
19	Фізична культура	3	3	2	2	3	3	2	2	3			3			2	2	30	
20	Захист Вітчизни			1	1			1	1							1	1	6	
21	Основи здоров'я	0,5	0,5			0,5	0,5			0,5			0,5					3	
22	Астрономія				0,5													0,5	
Разом		25,0	27,5	34,0	32,5	26,5	29,0	31,5	32,0	25,0			28,0			31,5	24,0	346,5	
Загальна кількість годин по ліцею (на тиждень)		344,0																	
Варіативна частина																			
Додаткові години на поглиблене вивчення предметів																			
1	Алгебра	3	3															6	
2	Геометрія	1	1															2	
3	Українська мова			1	1			1	1									4	
4	Фізика	2	1															3	
7	Географія							1								1		2	
8	Біологія					2	1											3	
9	Хімія					1	1											2	
10	Історія України									1			1				2,5	4,5	
11	Всесвітня історія									1			1				1	3	
12	Людина і світ															1		1	
13	Іноземна мова										2			3				7	
14	II іноземна мова										3			2				7	
15	Безпека руху	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5			0,5			0,5	0,5	6	
Разом		6,5	5,5	1,5	1,5	3,5	2,5	1,5	2,5	0,5	2,0	5,0	0,5	2,0	5,0	0,5	1,5	4,5	50,5
Загальна кількість годин по ліцею (на тиждень)		50,5																	

№ п/п	Предмети	Кількість годин на тиждень по курсах за профілями																	Разом	
		Фізико-математичний факультет				Природничий факультет				Філологічний факультет										
		I	II	III	IV	I	II	III	IV	I		II		III	IV					
										Усім класом	Додатково у групах	Усім класом	Додатково у групах		Усім класом	Додатково у групах				
Іст.																			Іноз.	
Спецкурси, курси за вибором, факультативи																				
1	Прикладна економіка		1																1	
2	Російська мова									1				1					3	
3	Латина-біологія					1	1												2	
4	Факультативний курс з математики	2	2																4	
5	Вища математика			2	2														4	
6	Ділове спілкування (англ.)														1			1	2	
7	Гди-перекладачі										1								1	
8	Культурознавство англійських країн													1					1	
9	Країнознавство (англійські країни)														1			1	2	
10	Ділова українська мова				1				1						1	1			4	
11	Українознавство																	1	1	
12	Основи науково-дослідної роботи учнів			0,5				0,5							0,5				1,5	
13	Видатні постаті України середини XVI-XVIII століття										1								1	
14	Видатні постаті України кінця XVIII - початку XX століть													1					1	
15	Конституційне право України																1		1	
16	Видатні постаті України XX ст.																1		1	
17	Українське відродження XX ст.																1		1	
18	Екологія (аутекологія) рослин					1													1	
19	Основи медичних знань						0,5												0,5	
20	Узагальнення шкільного курсу біології							1											1	
21	Орфографічний практикум															0,5			0,5	
22	Практикум з правопису української мови												1						1	
23	Практикум із синтаксису української мови															0,5			0,5	
24	Розв'язування задач підвищеної складності (хімія)								1										1	
25	Розв'язування задач з хімії							1											1	
26	Хімічні реакції					0,5	0,5												1	
Разом		2	3	2,5	3	2,5	2	2,5	2	1	1	1	2	1	1	4,5	2	3	39	
Навантаження на групу		33,5	36	38	37	32,5	33,5	35,5	36,5		29,5	32,5		33,5	36,5	36,5		35	34,5	
Загальна кількість годин (на тиждень)		33,5	36	38	37	32,5	33,5	35,5	36,5		32,5		36,5	36,5		36,5		35	436	

Директор ліцею

Подзигун А.М.

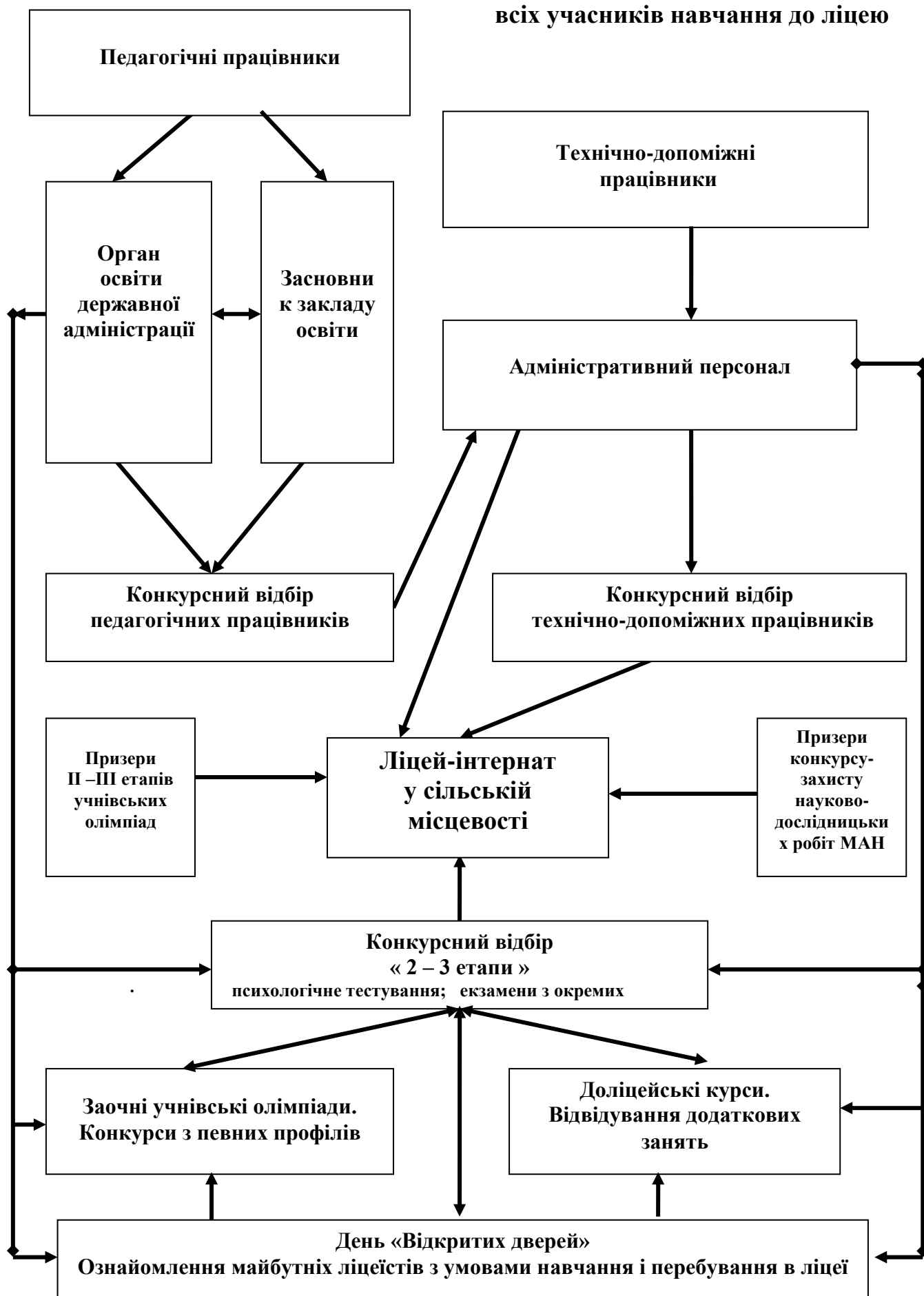
**Перелік програм,
за якими здійснюється вивчення предметів варіативної
складової робочого навчального плану в 2011-2012 навчальному
році**

	Курс (клас), факультет	Назва спецкурсу	Назва програми	Державна	Ким і коли затверджена
1.	2 курс фізико-математичний факультет (9 клас)	Прикладна економіка	Прикладна економіка	Державна	Прикладна економіка. 8-11 класи. Програма для профільного навчання. 2000 рік
2.	1 курс (8 клас) філологічний факультет 2 курс (9 клас) філологічний факультет 3 курс (10 клас) філологічний факультет	Російська мова	Російська мова	Державна	Російська мова. Програма для загальноосвітн. навчальних закладів з укр. мовою навч.. 2005 рік
3.	1 курс (8 клас) природничий факультет 2 курс (9 клас) природничий факультет	Латина - біологія	Латина - біологія	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. 2009 рік
4.	1 курс фізико-математичний факультет (8 клас) 2 курс фізико-математичний факультет (9 клас) 3 курс фізико-математичний факультет (10 клас) 4 курс фізико-математичний факультет (11 клас)	Факультативний курс з математики Вища математика	Факультативний курс з математики Вища математика	Державна Державна	Збірник програм з математики для до профільної підготовки та профільного навчання. «Ранок», Харків, 2011 рік
5.	1 курс (8 клас) природничий факультет	Екологія (аутекологія) рослин	Екологія (аутекологія) рослин	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для до профільної підготовки та профільного навчання. 2009 рік

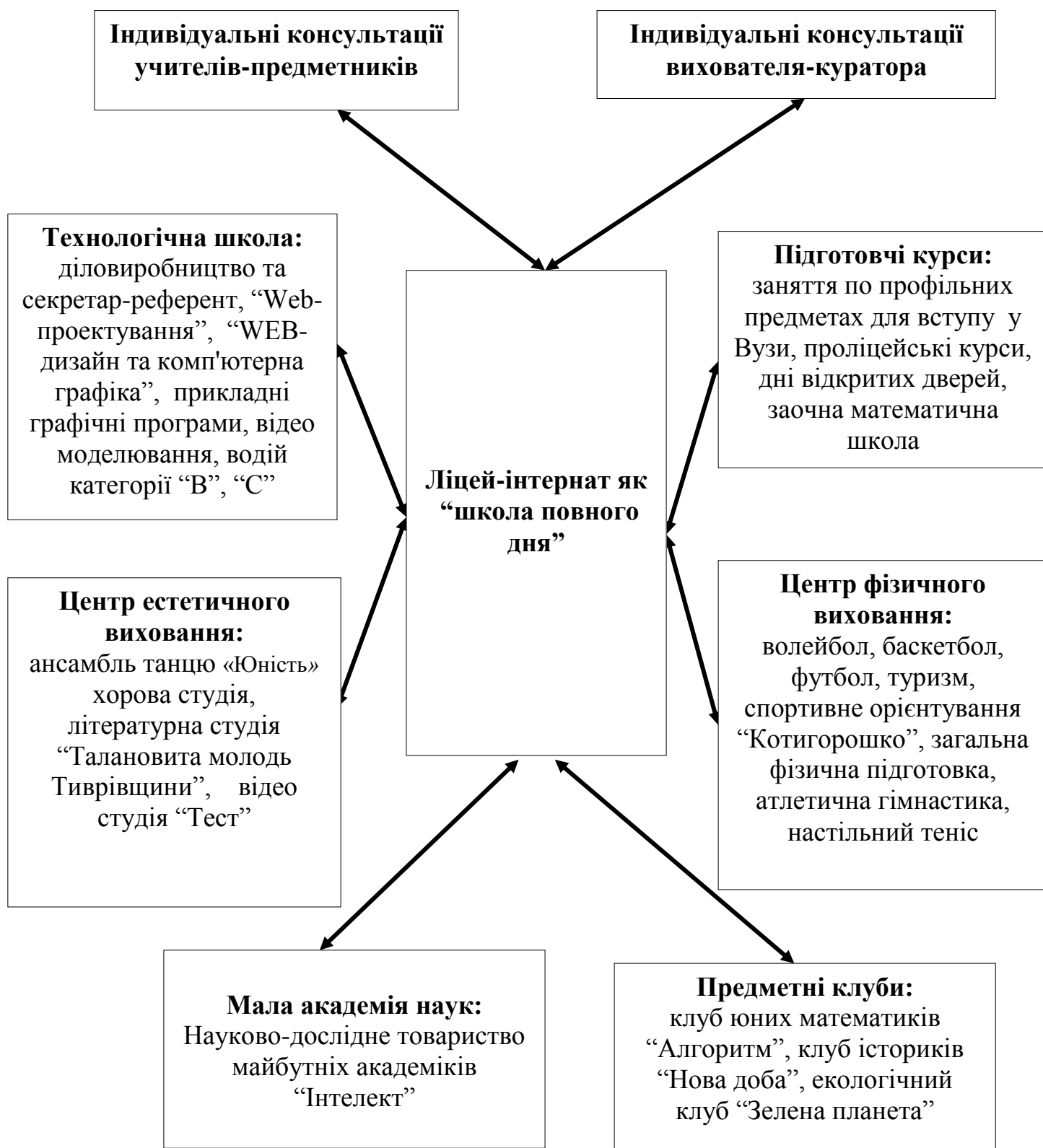
6.	1 курс (8 клас) природничий факультет 2 курс (9 клас) природничий факультет 3 курс (10 клас) природничий факультет 4 курс (11 клас) природничий факультет	Хімічні реакції Розв'язування задач з хімії. Розв'язування задач підвищеної складності (хімія)	Хімічні реакції Розв'язування задач з хімії. Розв'язування задач підвищеної складності (хімія)	Державна	Навчальні програми курсів за вибором та факультативів 8-11 класи 2009 рік
7.	2 курс (9 клас) природничий факультет	Основи медичних знань	Основи медичних знань	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання 2009 рік
8.	2 курс (9 клас) філологічний факультет	Практикум з правопису української мови	Практикум з правопису української мови	Державна	Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови/За ред. Ткачук К.В. Грамота, 2011
9.	1 курс (8 клас) філологічний факультет (іст.) 2 курс (9 клас) філологічний факультет (іст.) 4 курс (11 клас) філологічний факультет (іст.)	Видатні постаті України середини 16- 18 століття Видатні постаті України кінця 18- початку 20 століття Видатні постаті України 20 століття	Видатні постаті України середини 16- 18 століття Видатні постаті України кінця 18- початку 20 століття Видатні постаті України 20 століття	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором для суспільно- гуманітарного напряму до профільної підготовки та профільного навчання. 10-11 кл., 2010 р.
10.	3 курс (10 клас) філологічний факультет 4 курс (11 клас) філологічний факультет	Ділове спілкуванн (англійською)	Ділове спілкуванн (англійською)	Державна	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. Програми для профільного навчання. 2003рік

11.	3 курс (10 клас) філологічний факультет 4 курс (11 клас) філологічний факультет	Країнознавство (англомовні країни)	Країнознавство (англомовні країни)	Державна	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. Програми для профільного навчання. 2003р
12.	3 курс (10 клас) філологічний факультет 4 курс (11 клас) філологічний факультет 4 курс (11 клас) природничий факультет 4 курс фізико-м. факультет(11 клас)	Ділова українська мова	Ділова українська мова	Державна	Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови/За ред. Таранік- Ткачук К.В. Грамота, 2011 Програма факультативного курсу «Ділова українська мова» (авт. Оперчук О.П.) 2008 рік
13.	4 курс (11 клас) філологічний факультет	Українознавство	Українознавство	Державна	Українське народознавство. Програма за Редакцією С.П.Павлюка. 2008 рік
14.	1 курс (8 клас) філологічний факультет (іноз.)	Гіди-перекладачі	Гіди-перекладачі	Державна	Програма факультативного курсу. Іноземні мови в навчальних зкладах. Укладач Н.М.Нікішина. 2010 рік
15.	3 курс (10 клас) філологічний 3 курс (10 клас) природничий 3 курс фізико- математичний факультет(10 клас)	Організація науково- дослідницької роботи учнів	Організація науково- дослідницької роботи учнів	Авторська	Програма факультативного курсу Укладач А.М.Подзігун
16.	2 курс (8 клас) філологічний факультет (іноз.)	Культурознавство англомовних країн	Культурознавство англомовних країн	Державна	Програма факультативного курсу. Іноземні мови в навчальних закладах Укладач

					Н.М.Нікішина. 2010 рік
17.	4 курс (11 клас) філологічний факультет (іст.)	Конституційне право України	Конституційне право України	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором для суспільно- гуманітарного напрямку профільної підготовки та профільного навчання. 10-11 кл., 2010 р.
18.	4 курс (11 клас) філологічний факультет (іст.)	Українське відродження 20 століття	Українське відродження 20 століття	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором для суспільно- гуманітарного напрямку профільної підготовки та профільного навчання. 10-11 кл., 2010 р.
19.	3 курс (10 клас) природничий факультет	Основи медичних знань	Основи медичних знань	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для до профільної підготовки та профільного навчання. 2009 рік
20.	3 курс (10 клас) природничий факультет	Узагальнення шкільного курсу біології	Узагальнення шкільного курсу біології	Державна	Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для до профільної підготовки та профільного навчання. 2009 рік
21.	4 курс (11 клас) філологічний факультет	Орфографічний практикум	Орфографічний практикум	Державна	Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови/За ред. Таранік- Ткачук К.В. Грамота, 2011
22.	4 курс (11 клас) філологічний факультет	Практикум з синтаксису української мови	Практикум з синтаксису української мови	Державна	Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови/За ред. Таранік- Ткачук К.В. Грамота, 2011

всіх учасників навчання до ліцею

**Структура організації навчально-виховного процесу
другої половини дня Тиврівського ліцею-інтернату
поглибленої підготовки в галузі науки**

Додаток 3

**Динаміка змін в навчально-виховному процесу
експериментального навчального закладу після впровадження
структурно-функціональної моделі ефективної організації діяльності
ліцею у сільській місцевості при запровадженні**

№ з.п	Показники	Ефективність діяльності		Різни ця	% зроста ння
		до впровадження	після впровадження		
1	Кількісні зміни контингенту учнів	167	234	67	40
2	Якість відвідування учнями закладу (на 100 учнів)	86	94	8	9
3	Якісний рівень досягнень учнів (на 100 учнів)	34	49	15	44
4	Плинність кадрів	5	1	-4	-80
5	Якісний склад педпрацівників (атестаційні категорії: вища, 1 категорія)	23	31	8	35
6	Науковий ріст педпрацівників (видавництво друкованих праць)	3	12	9	400
7	Участь батьків у громадському житті закладу (батьківська рада)	18	32	14	78
8	Співробітництво батьків з педагогічним колективом	12	18	6	50
9	Задоволеність батьків в якості надання освітніх послуг	121	210	89	73,5

Факультативний курс
для учнів загальноосвітніх навчальних закладів, ліцеїв, гімназій,
колегіумів
10 клас (70 год, з них 2 год. резервні)
Автор: Подзігун А.М.
«ОСНОВИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ УЧНІВ»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Важливим завданням закладів нового типу є розвиток пізнавальної активності учнів, забезпечення максимального розвитку природних здібностей кожної дитини, виховання в них бажання працювати творчо, поповнювати та вдосконалювати свої знання, підтримка потреби учнів до постійної самореалізації. Однією із форм реалізації цих завдань є залучення ліцеїстів до науково-дослідницької діяльності.

Програма факультативного курсу розрахована на учнів та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, які виявили бажання займатися науково-дослідницькою та пошуковою роботою.

Змістом факультативного курсу направлений на розвиток у учнів культури науково-дослідницької роботи, вміння працювати з архівними матеріалами, науковою літературою, пошук інформації в Інтернеті тощо. При впровадженні даного курсу в учнів буде вироблено використовувати методи науково-дослідної, експериментальної роботи, та самостійної роботи над написанням статей, рефератів, проектів.

Завдання курсу:

- формувати основи бібліотечно-бібліографічної грамотності;
- сприяти інтелектуальному розвитку дітей через практичні навички пошукової та дослідницької діяльності;
- аналізувати та систематизувати інформацію про зміст та методи наукових досліджень науково-дослідні роботи;
- розвивати в учнів здатність формувати нові ідеї;

- розвивати творчі здібності активності старшокласників;

Ознайомлювати з методами і прийомами науково-дослідної роботи.

Зміст курсу передбачає:

- практичні та теоретичні заняття з основ бібліотечно-бібліографічних знань;
- виконання експериментів та проектів;
- аналітична робота з навчальною, науковою, науково-популярною літературою та довідниками, статистичними матеріалами тощо;
- організацію екскурсій, ведення спостережень і здійснення фіксації матеріалу;
- написання науково-дослідницьких, творчих робіт та проектів.

№ з/п	Тема заняття	Кількість годин		
		Лекція	Практичні	Всього
1.	Вступ	1		1
1.1	Предмет і завдання курсу	1		1
2.	Основи науково-дослідної роботи учнів	4	5	9
2.1	Самовиховання , як запорука творчості особистості	2	1	3
2.2	Психологія творчості,	2	4	6
3.	Науково-теоретичні підходи до систематизації знань	9	7	16
3.1	Наука: цілі, методи, завдання	1		1
3.2	Творче мислення, методи підбору	1		1
3.3	Наукове дослідження та його методологія	2		2
3.4	Спостереження як метод	1	1	2
3.5	Формування бази даних для написання НДР			
	Бесіди та інтерв'ю як методи усного опитування, їхні специфіка і призначення	1	1	2
	Анкета як метод письмового опитування	2	3	5
3.6	Поняття науковий експеримент: поняття, види, етапи проведення	1	2	3
4.	Науково-дослідницький процес процесу	8	16	24
4.1	Систематизація та класифікація наукових документів	2		2
4.2	Електронні носії, як форма сучасної інформатизації	2	2	4
4.3	Бібліотека її складові, призначення та функції	2	8	10
4.4	Обробка і аналіз інформації	2	6	8
5.	Форми організації та проведення наукових досліджень	8	10	18
5.1	Методи науково-дослідного процесу	3	2	5
5.2	Науково-дослідна робота, як результат наукового пошуку	2	4	6
5.3	Науково-дослідна робота учнів	3	4	7
	Всього годин за спецкурсом:	31	37	68

Додаток Л

Мережа ліцей-інтернатів в Україні

№ пп.	Адміністративні території		Назва навчального закладу
1.	Автономна республіка Крим	м. Алушта	Республіканський навчальний заклад "Кримський інтернат-ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою Міністерства освіти і науки АРК"
2.	Вінницька область	Тиврівський район	Тиврівський ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки
3.	Волинська область	м. Луцьк	Волинський ліцей-інтернат Волинської ОР
4.		м. Нововолинськ	Нововолинський ліцей-інтернат Волинської ОР
5.	Дніпропетровська область	м. Дніпропетровськ	Дніпропетровський обласний медичний ліцей-інтернат "Дніпро"
6.			Комунальний заклад освіти "Дніпропетровський обласний ліцей-інтернат фізико-математичного профілю"
7.		м. Кривий ріг	Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді
8.		Апостолівський район	Апостолівський районний ліцей - інтернат
9.		Межівський район	РКЗО "Межівський аграрний ліцей-інтернат"
10.	Донецька область	м. Донецьк	Загальноосвітній спеціалізований санаторно-інтернатний заклад II-III ст. "Ерудит" для обдарованих дітей
11.	Івано-Франківська область	м. Івано-Франківськ	Обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей із сільської місцевості
12.		Богородчанський район	Прикарпатський військово-спортивний ліцей-інтернат
13.	Київська область	м. Біла Церква	Київський обласний ліцей-інтернат фізичної культури і спорту
14.		м. Переяслав-Хмельницький	Переяслав-Хмельницький ліцей-інтернат для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування
15.		м. Фастів	Фастівський ліцей-інтернат
16.	Одеська область	м. Ізмаїл	Обласний заклад спец. ЗОШ-інтернат "Ізмаїльський регіональний педагогічний ліцей"
17.	Полтавська область	Полтавський район	Обласний ліцей - інтернат для обдарованих дітей з сільської місцевості імені А.С.Макаренка
18.	Рівненська область	м. Острог	Острозький обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою
19.		Березнівський район	Березнівський агротехнічний ліцей-інтернат
20.			Березнівський ліцей-інтернат спортивного профілю
21.	Харківська область	Дворічанський район	Дворічанський ліцей-інтернат
22.		Чугуївський район	Експериментальний чоловічий ліцей-інтернат смт. Есхар
23.	Хмельницька область	м. Хмельницький	Хмельницький спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки
			Славутський обласний ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки
24.	м. Київ	м. Київ	Київський спортивний ліцей-інтернат міського підпорядкування

Додаток М
Ієрархія особистісних якостей
випускника ліцею

Самореалізація

розкриття себе реалізація своїх
 можливостей потреба у творчості ,
 досягнення успіху

Визнання як особистості

Розвиток впевненості у власних силах , незалежність,
 визнання і повага особистості

- Професіоналізм
- Послідовність
- Порядність
- Прозорість
- Прогнозування

- Творчість
- Активність
- Пошук
- Діяльність
- Успіх

Соціальна потреба

Спілкування з оточуючими.

У основі любов, повага, почуття дружби,
 моральні і духовні цінності

ПЕДАГОГИ

УЧНІ

Потреба в гарантіях

Дитина почуває себе впевнено, безпечно у
 ліцейському середовищі, ніщо і ніхто їй не

БАТЬКИ

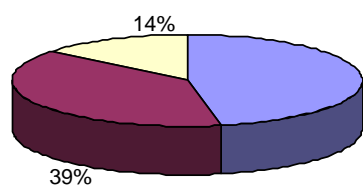
Любов; підтримка; допомога; адекватне сприйняття дитини;

Додаток Н

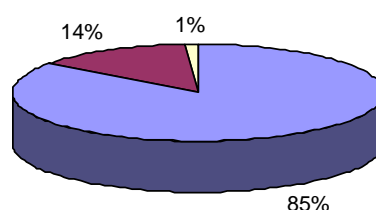
Результати моніторингу ставлення учнів до навчання в контрольних та експериментальних групах

Контрольна група

Експериментальна група

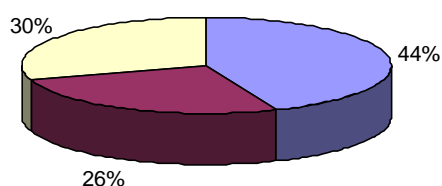

47%

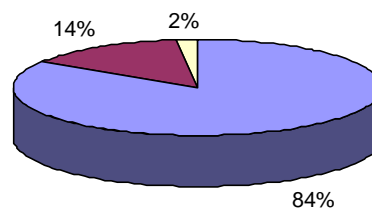

85%

2005/2006н.р.

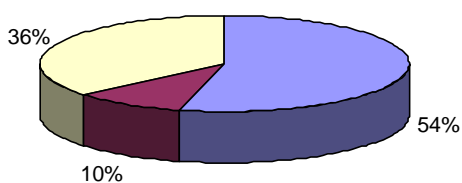

26%

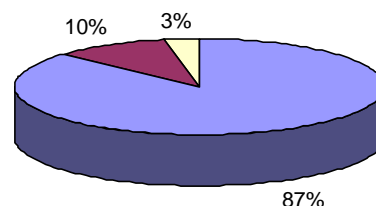

84%

2006/2007н.р.

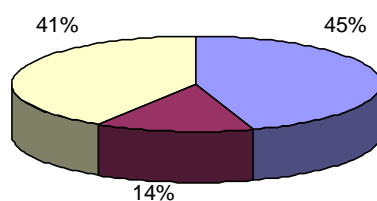

10%

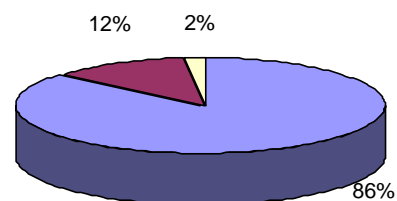

87%

2007/2008н.р.

14%

86%

2008/2009 н.р.

позитивне

нейтральне

негативне

Додаток П

Шановні колеги !

З метою вивчення необхідності функціонування ліцеїв, просимо Вас висловити свою думку з наступних запитань :

1. Обґрунтуйте Ваше ставлення до ліцеїв:

2. Проблема, яка на Вашу думку, розв'язує функціонування ліцею:

3. Назвіть на Вашу думку, організаційні засади діяльності ліцею :

4. Які організаційно-педагогічні умови необхідні для діяльності ліцею:

5. Ваше бачення структури ліцею:

6. Ваша думка про доцільність розвитку ліцеїв в сільській місцевості

Дякуємо за відповіді . Анкета для директорів закладів освіти нового типу

Додаток Р

Узагальнення результатів анкетування експериментальної групи:

“Чому Ви перейшли навчатися в ліцей зі школи?”

№ пп.	Типові варіанти відповідей	Загальний показник по закладу %
1	Здобути більше знань та поглиблено вивчати окремі предмети.	60,25
2	Краща перспектива на майбутнє, можливість одержання бажаної професії.	12,25
3	Самостійно навчатися (реалізувати власний потенціал) використовувати першу і другу половину робочого часу.	10,5
4	За порадою батьків.	3,5
5	Краще ставлення до учнів, більш високоосвічені учителі.	3,0
6	Про ліцей добрі відгуки, цікаво вчитися.	2,75
7	Добра матеріально-технічна база.	2,5
8	Не подобалося навчатися у власній школі, відсутність класів основної школи.	2,25
9	Вчаться (навчались) рідні, друзі, знайомі.	1,5
10	Шкільні однокласники пішли навчатися в ліцей	1,5

Додаток С

**Порівняльний аналіз результативності участі учнів
в олімпіадах різних рівнів та конкурсах МАН.(контрольна група)**

Навчальні предмети	Рівень досягнень учнів		Контрольна група						Якісний показник (%)
			Олімпіади			Конкурс МАН			
			II (районний)	III (обласний)	IV (республіканський)	I (шкільний)	II(обласний)	III (республіканський)	
Українська мова	54	0	42	1	0	1	0	0	87
Історія	28	0	19	1	0	1	0	0	87
Географія	32	0	18	1	0	0	0	0	72
Основи економіки	12	0	4	0	0	0	0	0	34
Основи правознавства	12	0	5	0	0	0	0	0	42
Коефіцієнт складності змагань			к=1	к=5	к=10	к=1	к=5	к=10	

Додаток С (прод.)

**Порівняльний аналіз результативності участі учнів
в олімпіадах різних рівнів та конкурсах МАН експериментальна група)**

Навчальні предмети	Рівень досягнень учнів		Експериментальна група						Якісний показник (%)
			Олімпіади			Конкурс МАН			
	Високий	Достатній	II (районний)	III (обласний)	IV (республіканський)	I (шкільний)	II(обласний)	III (республіканський)	
Українська мова	26	8	25	2	0	4	2	0	144
Історія	20	6	20	1	0	4	2	1	188
Географія	18	7	19	2	0	2	1	0	144
Основи економіки	18	4	20	2	0	3	0	0	150
Основи правознавства	13	2	10	1	0	2	1	0	146
Коефіцієнт складності змагань			к=1	к=5	к=10	к=1	к=5	к=10	

Додаток Т

Порівняння результатів ЗНО у 2008 році

серед учнів ліцеїв і масових шкіл

(на прикладі окремих закладів освіти

Вінницької та Хмельницької областей)

Навчальний предмет	Навчальний заклад	% учасників, які отримали відповідний результат за шкалою 100-200 балів				
		Якість знань	від 100 до 123,5	від 124 до 161,5	від 162 до 190	від 190,5 до 200
			Початковий рівень	Середній рівень	Достатній рівень	Високий рівень
Історія	Тиврівський ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки	57,2	0,0	57,2	42,8	0,0
Географія		65,0	0,0	75,0	25,0	0,0
Математика		60,5	0,0	52,6	39,5	7,9
Українська мова та література		61,5	0,0	67,1	28,9	4,0
Історія	Тиврівський район, Вінницька обл., сільські загальноосвітні школи І-ІІІ ст.	41,4	20,7	45,1	34,2	0,0
Географія		50,0	0,0	50,0	0,0	0,0
Математика		45,3	7,9	71,2	20,9	0,0
Українська мова та література		45,3	7,5	68,2	21,9	2,4
Історія	Славутський обласний ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки	73,9	0,0	34,8	56,5	8,7
Географія		54,5	0,0	72,8	27,2	0,0
Математика		62,0	0,0	70,0	30,0	0,0
Українська мова та література		71,5	0,0	54,7	42,1	3,2
Історія	Славутський район, Хмельницька обл., сільські загальноосвітні школи І-ІІІ ст.	35,2	5,7	76,6	17,7	0,0
Географія		13,7	26,4	64,0	9,6	0,0
Математика		55,6	8,0	78,2	13,8	0,0
Українська мова та література		39,4	14,1	68,5	16,8	0,6

ПОЛОЖЕННЯ
ПРО НАУКОВЕ ТОВАРИСТВА ЮНИХ ІСТОРИКІВ
ТИВРІВСЬКОГО ЛІЦЕЮ-ІНТЕРНАТ ПОГЛИБЛЕНОЇ ПІДГОТОВКИ
В ГАЛУЗІ НАУКИ
«Нова доба»

I. Загальні положення.

Наукове товариство юних істориків Тиврівського ліцею-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки (на далі ліцею) «Нова доба» є творчим об'єднанням учнівської молоді, яке забезпечує її інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки та сприяє самовизначенню в майбутній професії.

Товариство залучає учнівську молода до систематичної науково-дослідницької діяльності з історії.

Головними завданнями Товариства є:

- створення умов для творчого самовдосконалення ліцеїстів;
- виявлення, розвиток та підтримка юних талантів і обдарувань;
- сприяння додатковій освіті ліцеїстів шляхом залучення до творчої діяльності;
- пропаганда наукових досліджень ліцеїстів.

Організаторами діяльності Товариства є дирекція ліцею, педагогічний та учнівський колектив.

II. Структура та організаційні принципи діяльності Товариства.

Академії

Товариство створено і функціонує при Тиврівському ліцеї-інтернаті і є : творчим об'єднанням учнів, яке охоплює своєю діяльністю учнів ліцею.

Керівним виконавчим органом Товариства є Рада, обирається на сесії строком на 1 рік і здійснює загальне керівництво.

До складу ради входять 3-5 чоловік, які керують практичною роботою товариства, зокрема голову та відповідального секретаря.

Науково-методичне забезпечення діяльності Товариства здійснюють викладачі ліцею з яких обирається Керівник наукового товариства юних істориків ліцею «Нова доба».

III. Організація процесу роботи Товариства.

Робота Товариства здійснюється у відповідності до плану роботи ліцею. При цьому передбачається:

- проведення занять загально розвиваючого напрямку;
- надання додаткових знань в галузях суспільних наук;
- колективна та індивідуальна робота з юними істориками.

Товариство може організовувати свою діяльність у формі:

- регулярної роботи гуртків, секцій, які працюють протягом року;
- індивідуальної роботи учнів під керівництвом вчителів;
- колективної роботи ліцеїстів під керівництвом вчителів, організації експедицій, походів, екскурсій тощо;
- конференцій і конкурсів-виставок робіт ліцеїстів;
- олімпіад і турнірів з історії.

IV. Права й обов'язки членів Товариства.

Товариство складається із слухачів, кандидатів і дійсних членів.

Слухачами можуть бути учні I-IV курсів ліцею, які проявляють інтерес до історичної науки, мають бажання отримати додаткові знання та беруть участь у написанні рефератів, роботі гуртка тощо.

Слухач наукового товариства, який упродовж року успішно

працював над науковою роботою і виступив на підсумковій учнівській конференції, за рішенням ради товариства отримує посвідчення кандидата в члени товариства юних істориків ліцею «Нова доба».

Кандидат у члени товариства юних істориків ліцею «Нова доба», який на рівні територіального відділення МАН одержав за підсумками конкурсу диплом 1—3 ступенів, зараховується дійсним членом товариства.

Дійсні члени та кандидати у члени Товариства зобов'язані:

- постійно вдосконалювати свої знання;
- брати активну участь у роботі гуртка;
- оволодівати навичками науково-дослідницької роботи;
- пропагувати серед ліцеїстів історичні знання, досягнення науки;
- допомагати у проведенні конкурсів, олімпіад, виставок, наукових конференцій;
- дотримувати вимог Статуту, виконувати рішення керівних органів Товариства.

СТАТУТ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ЮНИХ ІСТОРИКІВ ТИВРІВСЬКОГО ЛІЦЕЮ-ІНТЕРНАТ ПОГЛИБЛЕНОЇ ПІДГОТОВКИ В ГАЛУЗІ НАУКИ «НОВА ДОБА».

Наукове товариство юних істориків ліцею «Нова доба» - це добровільне об'єднання старшокласників для науково-дослідної діяльності в позаурочний час, для творчої роботи під керівництвом вчителів.

Мета і завдання товариства:

1. Залучити учнів ліцею до наукової роботи, ознайомити їх з методами, прийомами простих наукових досліджень, прищепити любов до наукової діяльності, літератури і вміння працювати з книгою, навчити поводитись із потрібними для дослідної роботи матеріалами і періодикою.

2. Надати старшокласникам можливість оволодівати позапрограмним матеріалом, виховуючи їх активними щодо набуття знань, спрямованих на розвиток науки.

Структура і зміст роботи товариства.

1. Наукове товариство юних істориків ліцею «Нова доба» на правах слухачів приймає учнів 8—11 класів, які виявилися здібними щодо обраної галузі науки, за рекомендаціями викладачів.

Слухач наукового товариства, який упродовж року успішно працював над науковою роботою і виступив на підсумковій учнівській конференції, за рішенням ради товариства отримує посвідчення кандидата в члени товариства юних істориків ліцею «Нова доба».

Кандидат у члени товариства юних істориків ліцею «Нова доба», який на рівні територіального відділення МАН одержав за підсумками конкурсу диплом 1—3 ступенів, зараховується дійсним членом товариства.

2. Вищим органом наукового товариства юних істориків ліцею є сесія, яка проводиться один раз на рік. У період між сесіями вся робота регулюється радою товариства.

На сесії визначаються завдання товариства на навчальний рік, вносяться зміни до «Положення НТЮІЛ «Нова доба», обирається Рада членів товариства, затверджуються план організаційно-масової роботи та інші важливі документи щодо діяльності товариства. Наприкінці кожного навчального року проводиться традиційна конференція, на якій підбиваються підсумки роботи за рік. Конференція проходить у два етапи: секційні і пленарні засідання,

3. Рада членів товариства обирається для розв'язання організаційних питань товариства між сесіями. До його функцій належать добір і затвердження тем досліджень, подання допомоги науковим керівникам, щодо організації їхньої роботи. Рада проводить прийом членів товариства,

підготовку до сесії і конференцій.

Рада членів товариства очолює роботу щодо проведення та організації диспутів, читання лекцій.

До складу ради входять 3-5 чоловік, які керують практичною роботою товариства, зокрема голову та відповідального секретаря.

Рада керує практичною діяльністю товариства, забезпечує взаємодію з іншими товариствами, організовує масові заходи, веде облік членів НТК, готує матеріал для обговорення на засіданнях товариства, організовує оформлення і вручення білетів кандидатам, членам товариства (при переведенні їх у члени).

4. При Науковому товаристві юних істориків ліцею «Нова доба» діє історичний гурток «Таємнича історія». Періодичність його робочих засідань не менше одного разу на місяць.

Принципи роботи товариства.

Робота учнів у товаристві ґрунтується на принципах:

- добровільність вступу в члени товариства і водночас обов'язковість дисципліни, добросовісність виконання громадського доручення кожним членом ,
- обов'язковість навчання учнів прийомам розумової праці, вміння творчо мислити, методів проведення пошуково-дослідної роботи.

Права і обов'язки членів товариства.

1. Кожний член товариства має право обирати і бути обраним до Ради товариства.

2. Кожний член товариства, який найбільше відзначився у роботі, отримує характеристику-рекомендацію, яку дає товариство, а затверджує директор ліцею.

3. Кожний член товариства має право відвідувати заняття інших учнівських товариств.

Додаток Ф

ПРОЦЕДУРА ЗАХИСТУ УЧНІВСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

Учнівська науково-дослідницька робота включає:

- доповідь учня про зміст роботи;
- запитання до автора;
- оголошення відгуку керівника або його виступ (можливо - й рецензента);
- відповіді учня на запитання членів комісії із захисту та осіб, присутніх на захисті;
- заключне слово учня;
- рішення комісії про оцінку роботи.

Вступне слово необхідно підготувати заздалегідь у формі виступу, в якому доцільно висвітлити такі важливі питання: обґрунтування актуальності теми дослідження; мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження; що вдалося встановити, виявити, довести; якими методами це досягнуто; з якими труднощами довелося зіткнутися в процесі дослідження, які положення не знайшли підтвердження. У виступі мають міститися також відповіді на основні зауваження керівника і рецензента. Доповідь не повинна перевищувати за часом 10-15 хвилин.

Для кращого сприймання присутніми матеріалу бажано намалювати на великих аркушах паперу власні таблиці, діаграми, графіки.

Під час захисту роботи учень зобов'язаний дати вичерпні відповіді на всі зауваження у відгуках та рецензіях, а також у виступах на захисті. Захист фіксується в протоколі.

Результати захисту роботи визначаються оцінками «відмінно», «добре», «задовільно» і «незадовільно» з урахуванням якості виконання всіх частин роботи та рівня її захисту. Оцінка за роботу заноситься до залікової книжки ліцеїста.

Коли захист роботи визнається незадовільним, комісія встановлює, чи може учень подати на повторний захист ту саму роботу з доопрацюванням.

Кращі роботи можна рекомендувати на конкурси учнівських робіт, до МАНу.

Захищені роботи здаються й зберігаються бібліотеці.

Керівництво учнівськими науково-дослідницькими роботами важливий елемент діяльності закладу

Обов'язки керівника роботи:

- надавати допомогу у виборі теми, розробці плану (змісту) роботи; доборі літератури, методології та методів дослідження;
- аналізувати зміст роботи, висновки і результати дослідження;
- визначати поетапні терміни виконання роботи;
- контролювати виконання роботи;
- дати відгук на роботу.

Автор роботи повинен отримати на неї письмовий відгук керівника та рецензію.

Відгук керівника роботи пишеться (друкується) у двох примірниках у довільній формі. У ньому визначають:

- актуальність теми;
- ступінь важливості і практичного значення праці;
- ступінь самостійності у виконанні роботи;
- вміння використовувати літературу;
- ступінь оволодіння методами дослідження;
- повноту та якість розробки теми;
- логічність, послідовність, аргументованість, літературну грамотність викладення матеріалу;
- висновок про те, якою мірою вона відповідає вимогам, що ставляться перед подібними роботами.

Рецензію на роботу надає спеціаліст відповідної кваліфікації. Вона теж складається в довільній формі, може висвітлювати ті ж питання, що й відгук керівника. Особливу увагу в ній слід звернути на таке:

- актуальність теми;

- вміння застосовувати теоретичні знання для вирішення конкретних практичних завдань;
- достовірність результатів і обґрунтованість висновків дипломника;
- стиль викладу та оформлення роботи;
- недоліки роботи.

Рецензент, як і керівник, оцінює роботу за чотирибальною системою. Рецензію можна й не завершувати оцінкою, якщо остання впливає зі змісту відгуку або рецензії.

ОСВІТНІЙ ПРОЕКТ

«Попередня спеціалізація учнів сільських загальноосвітніх шкіл району через співпрацю з центром допрофільного дистанційного навчання Тиврівського ліцею»

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОЕКТУ

Нові умови сьогодення потребують нового мислення, нового рівня освіченості, здатності учнів до постійного оновлення знань. Важливою потребою сучасності стало розширення світогляду учнів, пошук нових знань, розвиток умінь самостійного здобуття інформації. Це зумовило необхідність використання сучасного інтерактивного обладнання для формування, розвитку та удосконалення допрофільної освіти, яке дає можливість застосування активних методів навчання, організацію дослідницької, проектної діяльності учнів; забезпечення організації допрофільного навчання за індивідуальними навчальними планами, випереджувального навчання; створення динамічних допрофільних груп; використання навчальних комп'ютерних програм; створення центру допрофільного дистанційного навчання для учнів сільської місцевості загальноосвітніх шкіл району; створення автоматизованої пошуково-дослідницької системи, забезпечення можливості доступу системи до мережі Інтернет учнями сільських шкіл.

Допрофільне навчання як вид диференційованого навчання передбачає врахування нахилів, здібностей учнів і створення умов для навчання в старшій школі за обраним профілем. Здійснюється допрофільна підготовка у формі ведення курсів за вибором, поглибленого вивчення окремих предметів на диференційованій основі, що дає змогу максимально врахувати індивідуальні особливості учнів, виявити їхні інтереси і нахили до певних предметів з метою профорієнтації.

Створення у Тиврівському ліцеї-інтернаті центру допрофільного дистанційного навчання для учнів сільської місцевості загальноосвітніх шкіл району дасть змогу учням віддалених шкіл спробувати власні сили при

виконанні різнорівневих завдань, обрати в майбутньому профіль навчання, навчить спілкуватися на відстані через мережу Інтернет.

На сьогодні сільська молодь – одна з найбільш уразливих груп населення, що потребує конкретної підтримки. Оновлення змісту освіти, визначення державних вимог щодо її якості та обсягу на рівні досягнень науки, техніки, технології та світового досвіду активізували проблему допрофільного навчання як диференційованого за змістом навчання, яке передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання учнів середніх класів (6-7 класів) відповідно до їхнього професійного самовизначення в майбутньому, що забезпечується шляхом змін у меті, змісті та структурі організації навчання.

Вважаємо, що створення у Тиврівському ліцеї-інтернаті центру дистанційного навчання допрофільної освіти сільської молоді сприятиме створенню умов плідного та ефективного впровадження заходів за зазначеною метою.

МЕТА ПРОЕКТУ:

- вивчення та системний аналіз передумов життєвого самовизначення і самореалізації сільської молоді, розробка пропозицій, прогнозування результатів впроваджених заходів дистанційного навчання та їх подальший розвиток ;
- створення умов плідного та ефективного впровадження заходів допрофільної освіти дистанційного навчання сільської молоді;
- оновлення системи профільної освіти шляхом використання сучасного інтерактивного обладнання для формування, розвитку та удосконалення ефективного допрофільного освітнього середовища;
- забезпечення у центрі відповідної науково-методичної бази для до- профільної роботи учнів сільської місцевості;
- навчання педагогів роботи з новими технологіями, що відповідають завданням, поставленим перед школою;

- організація тісної співпраці ліцею з сільськими школами району у формі дистанційного навчання учнів;
- забезпечення участі ліцею в реалізації інноваційних освітніх проектів обласного рівня;
- використання учнями сільських шкіл району «веб-ресурсів» навчальної, науково-методичної, художньої літератури через мережу дистанційного навчання.

МОДЕЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДОПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПЕРЕДБАЧАЄ:

- осмислення учнями сільських шкіл району нового рівня інформаційного забезпечення в навчанні;
- вироблення педагогами конкретних методик використання інтерактивного навчального обладнання, навчання учнів на дистанційній основі;
- формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технологічної компетентності учнів на допрофільному рівні;
- спрямування учнів сільської місцевості щодо вибору майбутньої професії;
- створення умов для врахування та розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів сільської молоді в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;
- виховання в учнів інтересу до знань, забезпечення умов для їхнього професійного самовизначення в майбутньому.

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

1. Діагностика рівня готовності учнів сільських шкіл району педагогічними працівниками ліцею до навчання у профільних класах з використанням сучасного інтерактивного обладнання.

2. Розробка та реалізація системи заходів щодо підвищення рівня готовності учнів та педагогів до пошуково-експериментальної діяльності з електронними засобами у рамках допрофільної освіти.

3. Створення єдиного центру допрофільного дистанційного навчання сільської молоді у Тиврівському районі.

4. Використання власної бази електронних підручників, посібників, відеоматеріалів тощо та створення сучасної медіатеки.

5. Забезпечення дистанційного вивчення предметів не всім класом, а лише частиною учнів, диференційоване навчання учнів.

6. Взаємозв'язок через центр дистанційної освіти ліцею як форма тісної співпраці учнівської сільської молоді з педагогічним колективом закладу, Вінницьким територіальним відділенням МАН.

7. Задоволення всіх потреб учнів сільських шкіл у наукових об'єднаннях, товариствах профільної спрямованості.

8. Створення бази даних для забезпечення потреб самоосвітньої діяльності учнів допрофільних класів сільських шкіл району, яка б передбачала самостійну роботу учнів з довідковою, методичною, науковою літературою, використання додаткового матеріалу при підготовці домашніх завдань, проведення занять на дистанційній основі за індивідуальним планом, залучення сільської учнівської молоді до науково-дослідницької роботи; дистанційне проведення інтелектуальних конкурсів для учнів сільської місцевості з метою виявлення обдарованих учнів сільських шкіл та запрошення їх на навчання до Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Створення у Тиврівському ліцеї-інтернаті «центру» сприятиме повномасштабному використанню сучасного інтерактивного обладнання для ефективного допрофільного освітнього середовища у сільській місцевості.

Робота центру допрофільного дистанційного навчання для учнів сільської місцевості матиме позитивні результати, а саме:

- стане основою реалізації концепції особистісно-орієнтованого навчання;

- створить ситуацію, в якій вчитель визначить лише напрям роботи учня і надалі виконуватиме роль помічника, коли основний обсяг навчальної роботи учень буде виконувати самостійно;
- учителі-методисти ліцею при створенні тестових комп'ютерних завдань для допрофільного навчання, враховуючи диференційований та індивідуальний підхід до учнів, зможуть варіювати завдання залежно від складності й доступності їх для учнів з різним рівнем підготовки, при цьому враховувати профіль навчання, обраний учнем сільської школи;
- учні сільських шкіл матимуть можливість вчитися розв'язувати тестові завдання, що в майбутньому допоможе їм під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання;
- учні матимуть можливість займатися самоосвітою;
- учні сільської місцевості зможуть об'єктивно оцінити власні знання через самооцінку, що дасть змогу ліквідувати прогалину в знаннях;
- облік прогалин у знаннях учнів сільських шкіл дасть можливість учителю спланувати індивідуальну роботу з кожним учнем;
- учителі забезпечать розробку системи завдань для допрофільних класів у режимі технології дистанційного навчання при активному використанні мережі Інтернет з урахуванням особистісно-орієнтованого навчання, чіткого алгоритму модуля з профільних предметів;
- створення медіатеки мультимедійних компакт-дисків з профільних дисциплін не лише у власній лабораторії, а і використання їх у загальноосвітніх школах сільської місцевості;
- забезпечення дистанційного навчання у віртуальному освітньому просторі, в процесі якого учні зможуть фізично перебувати на великих просторових відстанях як один від одного, так і від вчителів і здійснювати інформаційний обмін за допомогою електронної мережі;
- набуття учнями сільських шкіл навичок індивідуальної творчої роботи в системі дистанційного навчання та отримання ними реальної оцінки знань;

- контроль з боку батьків навчальних досягнень учнів, поступового зростання результатів роботи учнів сільських шкіл завдяки дистанційному навчанню;
- вибір учнями сільської місцевості профілю навчання та перехід на навчання за обраним профілем до Тиврівського ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки.

СТРУКТУРА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЕКТУ

1. СХЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ

Схема організаційної структури інформаційної системи, що підтримує дистанційне навчання сільської молоді, наведена на малюнку 1 і включає:

- склад посадових осіб, що забезпечують функціонування центру;
- основні функції і зв'язки між елементами організаційної структури, вказаними на схемі.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДРОЗДІЛІВ

Для забезпечення ефективного функціонування системи має бути створений дистанційний навчальний центр, персонал якого включатиме дві групи співробітників:

- група адміністративного персоналу;
- група навчально-методичного персоналу.

Група адміністративного персоналу створюється з метою реалізації забезпечення функціонування дистанційного навчального центру.

Група навчально-методичного персоналу створюється з метою забезпечення навчально-методичної роботи із слухачами дистанційного навчального центру – учнями сільських шкіл району.

2.1. Функції групи адміністративного персоналу

До складу персоналу, необхідного для забезпечення функціонування дистанційного навчального центру, входять такі категорії працівників:

Адміністратор (директор) центру дистанційного навчання; реєстратор слухачів дистанційного навчання; куратор навчальних груп.

2.1.1. Адміністратор (директор) центру дистанційного навчання

Адміністратор організовує роботу навчального центру. Отримує і обробляє статистичні дані про роботу навчального центру, оформляє звітну документацію.

Адміністратор повинен виконувати наступні функції:

- створювати групи у сільських школах району;
- відкрити доступ до навчально-методичних матеріалів ;
- координувати склад та роботу будь-якої групи;
- призначати вчителів ліцею, які будуть працювати з групами учнів сільських шкіл або індивідуально з учнями у дистанційному режимі через мережу Інтернет;
- здійснювати контроль та аналізувати навчальний процес.

2.1.2. Реєстратор центру дистанційного навчання

- Реєстратор повинен забезпечувати обробку заявок учнів сільських шкіл на дистанційне навчання, реєстрацію учнів в базі даних.
- На реєстратора накладається виконання наступних функцій:
- при обробці заявок на індивідуальне дистанційне навчання:
- проглянути заявки учнів шкіл сільської місцевості, які бажають навчатися;
- зареєструвати учнів в базі даних;
- при роботі з групами сільської учнівської молоді:
- отримати список груп зі шкіл району;
- зареєструвати групи у базі даних.

2.1.3. Куратор

Взаємодіє зі всіма учасниками проекту та повинен виконувати наступні функції:

- організовує навчальний процес в одній або декількох групах дистанційного навчання;

- отримати список учнів сільських шкіл, які бажають навчатися на дистанційній формі навчання від реєстратора та інформує адміністратора, вчителів про всі його зміни;
- формує звітні документи;
- отримує результати навчання учнів сільських шкіл.

Функції групи навчально-методичного персоналу

До складу персоналу, необхідного для забезпечення функціонування дистанційного навчального центру, входять вчителі центру дистанційного навчання, які будуть розробляти завдання різного характеру (різномірні, диференційовані, тестові тощо), перевіряти їх після виконання учнями, виставляти оцінки.

3.1. Вчитель центру дистанційного навчання сільської молоді повинен:

- готувати навчально-методичні матеріали для проведення навчання або тестування;
- перевіряти і оцінювати виконання тестових завдань;
- оформляти звітну документацію;
- проводити дистанційне консультування слухачів;
- може проводити заняття індивідуально з учнем або з групою учнів.

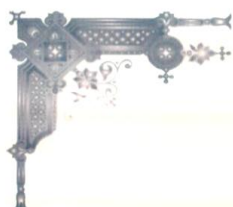
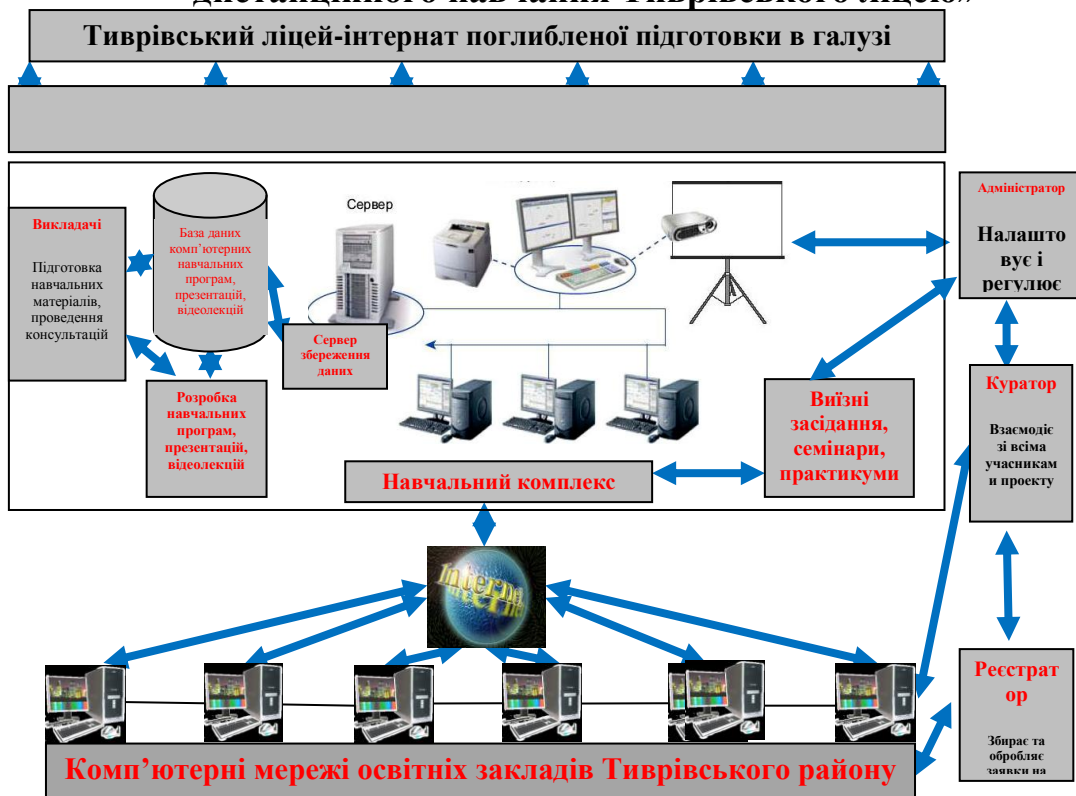
4. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ

Таким чином, для забезпечення процесу дистанційного навчання учнів сільської місцевості необхідна організація дистанційного навчального центру, що включає як мінімум дві структурні одиниці:

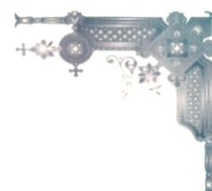
- група адміністративного персоналу;
- група навчально-методичного персоналу.

Чисельність персоналу залежатиме від цілого ряду чинників (кількість учнів, які бажають навчатися індивідуально, кількість груп учнів сільських шкіл, кількість навчальних предметів, обраних учнями, тривалість навчання тощо) і визначатиметься на етапі дослідної експлуатації.

Схема проекту «Попередня спеціалізація учнів сільських загальноосвітніх шкіл району через співпрацю з центром допрофільного дистанційного навчання Тиврівського ліцею»

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА

СЕРТИФІКАТ
на отримання ГРАНТА
в сумі 30000 грн.
за І МІСЦЕ

в рамках реалізації обласної Програми розвитку інформаційних, телекомунікаційних та інноваційних технологій в закладах освіти області на 2006-2010 роки

Тиврівський ліцей-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки

Тема проекту: „Попередня спеціалізація учнів сільських загальноосвітніх шкіл району через співпрацю з центром допрофільного дистанційного навчання Тиврівського ліцею.”

Голова Вінницької обласної
державної адміністрації

Голова обласної Ради

керівник проекту:
Подігун Андрій Михайлович

О.Г. ДОМБРОВСЬКИЙ

Г.М. ЗАБОЛОТНИЙ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи: кол. монографія / АПН України, Ун-т менеджменту освіти ; ред. Г. В. Єльникова. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 570 с. – Бібліогр.: с. 536-570.
2. Алфімов Валентин Миколайович. Ліцей сьогодні й завтра / В. М. Алфімов // Рідна школа. – 1991. – № 11. – С. 83-87.
3. Алфімов Валентин Миколайович. Ліцей у системі освіти України : монографія / В. М. Алфімов. – Донецьк, 1996. – 216 с.
4. Алфімов В. М. Педагогічні основи організації навчально-виховного процесу в ліцеї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. М. Алфімов. – Київ, 1997. – 51 с.
5. Алфімов В. М. Сучасний український ліцей / Алфімов В. М. – К. : Ін-т педагогіки АПН України, 1995. – 107 с.
6. Алфімов В. М. Творча особистість – мета діяльності ліцею / В. М. Алфімов // Рідна школа. – 2000. – № 5(845). – С. 7-12.
7. Андрощук І. П. Технологічна підготовка старшокласників сільських загальноосвітніх навчальних закладів: теорія і методика : монографія / І. П. Андрощук, О. М. Коберник. – Умань : Жовтий, 2008. – 240 с.
8. Анисимов О. С. Стратегическое управление: единство интеллектуальных нравственных и духовных оснований / О. С. Анисимов. – 2006. – 335 с.
9. Антология педагогической мысли России первой половины XIX века. (до реформ 60-х гг.) / сост. П.А.Лебедев. — М.: Педагогика, 1987. — 560 с.
10. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н. П. Калиниченко. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
11. Аркин И. Уроки лицея / И. Аркин // Народное образование. – 1990. – № 11. – С. 41-44.
12. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К.

- Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
13. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. – Рівне: Ліста-М, 2003. – 128 с.
 14. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах): Вид. друге, доповнене. – Житомир: Волинь, 2008. – 232 с.
 15. Батюшков П.Н. Волинь під литовським владичтвом/ П.Н. Батюшков // Волинь. Історичні долі південно-західного краю. - Дніпропетровськ: Січ. 2004.- 45с.
 16. Батюшков П. Н. О Ришельевском лицее: письмо к А. И. Тургеневу / П. Н. Батюшков ; материал подгот. О. Губарь // За наукові кадри. – 1987. – 29 травня
 17. Батароев К. Б. Аналогии и модели в познании / Батароев К. Б. – Новосибирск: Наука, 1981. – 320 с.
 18. Бегей В.М. Управління загальноосвітньою школою на демократичних засадах. – Львів: ЛДУ, 1995. - 196 с.
 19. Березняк Е. С. Руководство современной школой / Е. С. Березняк. – М. : Просвещение, 1993. – 167 с.
 20. Березняк Є. С. Найважливіша ланка управління школою / Є. С. Березняк. – К. : Рад. школа, 1984. – 151 с.
 21. Бех І. Д. Особистісне зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. – К. : ІЗМН, 1998. – 2004.
 22. Білавич Г. В. Українське педагогічне товариство "Рідна школа" і розвиток національної освіти в Галичині / Білавич Г. В. // Педагогіка і психологія : вісник АПН України. – 1994. – № 3. – С. 119-126.
 23. Бобров В. В. Одеський Рішельєвський ліцей – осередок вищої та середньої освіти Півдня України (до 180 річчя із дня заснування) / В. В. Бобров // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1, № 4. – С. 171-174.
 24. Бобров В. В. Становлення та розвиток ліцеїв і гімназій Півдня України у ХІХ- на початку ХХ століть : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бобров

- Володимир Вікторович. – К., 1998. – 250с.
25. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В. І. Бондар. – К. : Школяр, 2000. – 191 с.
 26. Бондар В. І. Управлінський аспект плану роботи школи / В. І. Бондар // Підручник для директора. – 2006. – № 1. – С. 4-6.
 27. Бондарь В. И. Повышение эффективности подготовки директора школы к управлению процессом обучения: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук : / В. И. Бондарь. – К., 1986. – 42 с.
 28. Борисов О. Д. Організація навчально-виховного процесу в ліцеї мистецтв : дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 01 / Олексій Дмитрович Борисов. – К., 1996. – 169 с.
 29. Боришевський М. Й. Теоретичні й методологічні засади дослідження самоактивності учнів у виховному процесі / М. Й. Боришевський // Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : навч.-метод. посіб. / за ред. М. Й. Боришевського. – К., 1998.
 30. Вайнцвайг П. Г. 10 заповедей творческой личности / П. Г. Вайнцвайг. – М. : Прогресс, 1990. – 187 с.
 31. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія / Л.М. Ващенко. – К. : Видавниче об'єднання "Тираж", 2005. – 380 с.
 32. Ващенко Л.М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Ващенко Людмила Миколаївна - К., 2006.
 33. Викладачі Ніжинської вищої школи 1820 – 1920:/ Бібліографічний покажчик. – Ч. 1. – Ніжин, 1998. – С. 186.
 34. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
 35. Волощук І. С. Морально-етичний аспект виявлення обдарованих дітей та розвитку в них творчих задатків / І. С. Волощук // Педагогіка і психологія : вісник АПН України. – 1994. – № 3. – С. 21-27.

36. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 319 с.
37. Гаєвський Б. А. Основи науки управління : навч. посіб. / Б. А. Гаєвський. – К. : МАУП, 1997. – 112 с.
38. Галузяк В. М. Педагогіка: навч. посіб. / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : Віноблдрукерня, 2001. – 200 с.
39. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина: психологія, діагностика, педагогіка : пер. з рос. / Ю. З. Гільбух. – К. : Віпол, 1993. – 75 с.
40. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – К. : Дніпро, 1993. – 447 с.
41. Гончаренко С. У. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 2-6 ; № 3. – С. 2-8.
42. Гончаренко С. У. Зміст освіти / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Педагогіка толерантності. – 1997. – № 1/2. – С. 26-27.
43. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
44. Готалов-Готлиб А. Г. Ришельевский лицей – предшественник Новороссийского (Одесского) университета : историогр. очерк / А. Г. Готалов-Готлиб. – Одесса, 1959. – 82 с.
45. Громовий В. Менеджмент інновацій / Громовий Віктор // Директор школи. - 2002.-N37. - С.2-3.
46. Громовий В. Директор, якого не чекали / Громовий Віктор // Дзеркало тижня. – 2003. – 11 липня (№ 29). – С.4.
47. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования. — М.: Издательская корпорация “Логос”, 2000. — 224 с.
48. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський. – К., 1912. – 63 с.
49. Даниленко Л. І. Інноваційний менеджмент в освіті : навч.-метод. Комплекс з дисципліни / Л. І. Даниленко ; АПН України, Центр. ін-т післядипломної пед. освіти, Факультет менеджменту та психології. – К. :

- Міленіум, 2003. – 24 с.
50. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: Монографія / Л. І. Даниленко. – К. : Логос, 1998. – 140 с.
 51. Даниленко Л. І. Системи освітніх технологій : (навч.-метод. Комплекс з дисципліни) / Л. І. Даниленко ; АПН України, Центр. ін-т післядипломної пед. освіти, Факультет менеджменту та психології. – К. : Міленіум, 2003. – 24 с.
 52. Даниленко Л. І. Сучасні наукові підходи до управління загальноосвітніми навчальними закладами : Конспект лекції для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів. / Л. І. Даниленко ; АПН України, Центр. ін-т післядипломної пед. освіти, Кафедра менеджменту освіти ; Канадсько-український гендерний фонд. – К. : ЦППО, 2004. – 20с. .
 53. Дейкун Д. Навчальний план школи: нові підходи, здобутки, проблеми / Д. Дейкун // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2007. – № 3. – С . 26-31.
 54. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) (Україна ХХІ століття) . –К .: Радуга, 1994. -61 с.
 55. Державна програма „Вчитель” // II Всеукраїнський з’їзд працівників освіти, 7-9 жовтня 2001 року/ М-во освіти і науки України. – К., 2001. – С. 175-200.
 56. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Освіта України. - 2004. - № 5 (500).
 57. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент: цільове управління освітою на основі кваліметричного підходу : навч. посібник / Г. А. Дмитренко ; Ін-т змісту і методів навчання. – К.: ІЗМН, 1996. – 140 с.
 58. Дмитренко Г. А. Цільове управління: вимірювання результативності діяльності учнів і педагогів : навч.-метод. посіб. / Г. А. Дмитренко, В. В. Олійник, О. Л. Ануфрієва ; Укр. ін-т підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти. – К.: ЦППККО, 1996. – 84 с.

59. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01”Загальна педагогіка та історія педагогіки “ / Г. В. Єльнікова. – Луганськ, 2005. – 44 с.
60. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Єльнікова Г. В.; Держ. академія керівних кадрів освіти. – Х. : Крок, 1999. – 301 с.
61. Жерносек І. П. Відділ освіти на шляху оновлення / І. П. Жерносек, В. З. Колібабчук. – К. : Хрещатик, 1995. – 88 с.
62. Жерносек І. П. Ліцеї, гімназії, колегіуми в системі освіти України : посіб.[для вчителів, керівників шкіл] / І. П. Жерносек, В. М. Трохименко ; Ін-т педагогіки АПН України, Житомир. обл. ін-т післядипломної пед. освіти. – К., 2005. – 115с.
63. Жерносек І. П. Удосконалення науково-методичної роботи в сучасних загальноосвітніх школах, ліцеях і гімназіях / І. П. Жерносек ; Центр. ін-т післядипломної пед. освіти АПН України ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2001. – 202 с. – Бібліогр.: с. 199-201.
64. Зайченко О. І. Керівник школи - в центрі уваги районного відділу освіти / О. Зайченко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1, № 2. – С. 157-163.
65. Зайченко О. І. Наукові засади реформування управлінської діяльності районного відділу освіти в сучасних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Зайченко Ольга Іванівна. – К., 1998. – 179 с.
66. Зайченко О. І. Планування роботи школи / О. Зайченко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 1. – С. 9.
67. Зайченко О. І. Теорія і практика управлінської діяльності районного відділу освіти : монографія / О. І. Зайченко, Н. М. Островерхова, Л. І. Даниленко. – К. : ВПЦ «Техпрінт», 2000. – 352 с.
68. Закон України “Про загальну середню освіту” : Збірник законів. - К.: Парламентське вид-во, 2002. – С.51-71
69. Закон України “Про освіту”. – К. : ГЕНЕЗА, 1996. – 36 с.

70. Законодавство України про загальну середню освіту/ М-во освіти України. – К.: Юрінком інтер, 1999. – 448с.
71. Замостьянов А. Уроки царскосельского лицея / А. Замостьянов // Народное образование. – 2003. – № 6. – С. 236-239.
72. Змеев В. А. Страницы истории Царскосельского лицея / В. А. Змеев Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 1. – С. 159-173
73. Зоц В.М. Управління навчально-виховним комплексом модульного типу // Школа на рубежі ХХІ століття: управлінський аспект: наук.-мет.посібник. /Л.Калініна, М.Лукашевич, Н.Островерхова та інші. – К. : ПП « Компанія « Актуальна освіта» , 2000. – С.73.
74. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії / І. А. Зязюн // Світло. – 1996. – № 1.
75. Зязюн І.А. Про предмет філософії освіти/ І.А. Зязюн // І.А. Зязюн , Г.М. Сагач. Краса педагогічної дії, К.,1997. т.С.34-44.
76. Зязюн І.А. Філософія виховання особистості в контексті розбудови Української держави// І.А. Зязюн., Г.М. Сагач Краса педагогічної дії, К.,1997. т.С.44-51.
77. Из опыта становления учебных заведений нового типа на Украине: Методические рекомендации /. В. Паламарчук.– К., 1991.– 19 с.
78. Ільницький Й. Специфіка навчально-виховного процесу в ліцеї / Й.Ільницький //Джерела.– 1997.– №2.– С.71-73.
79. Ільченко В. Комплексна програма “Сільська школа” // Пед.газ. – 1999. – № 2, - С.7
80. Інструкція про організацію та діяльність ліцею // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – № 1/2. – С. 57-64.
81. Інструкції про переведення та випуск учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності // Ін форм. зб. М-ва освіти і науки України . –2001.- № 7. С.17-24.
82. Інноваційні пошуки в сучасній освіті / Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України / Л.І. Даниленко (ред.), Г.М.

- Перевознікова (упоряд.), В.Ф. Паламарчук (ред.). — К. : Логос, 2005. — 220с.
83. Исторический очерк Ришельевской гимназии / сост. Р. Э. Заузе. — Одесса : Тип. П. Францова, 1881.
 84. Історія Львівського університету / Відповідальний редактор В. П. Чугайов. — Львів: Видавництво при Львівському державному університеті Видавничого об'єднання "Вища школа", 1986. — 148 с.
 85. Історія філософії : підруч. для вищої школи / В. Г. Кремень, В. С. Афанасенко, В. І. Волович [та ін.]. — 2-ге вид., перероб. та доп. — Х. : Прапор, 2003. — 768 с. — Бібліогр.: в кінці глав.
 86. Калініна Л. М. Автоматизована система управління "школа": моделювання і технологія використання / Л. Калініна // Освіта і управління. — 2006. — Т. 9, № 1. — С. 61-70.
 87. Калинина Л. Н. Деятельность районных отделов образования по управлению учебно-воспитательными заведениями в Украине (1917 — 1994 г.г.) : дис. ... канд. пед. наук : / Л. Н. Калинина. — К., 1996. — 193 с.
 88. Калініна Л. М. Концептуальна модель системи управління ЗНЗ з позицій системно-кібернетичного підходу / Л. Калініна // Освіта і управління. — 2004. — Т. 7, № 3/4. — С. 7-18.
 89. Калініна Л. М. Теорія і практика функціонування обласного ліцею інтернатного типу : наук.-метод. посіб. / Л. М. Калініна, Н. В. Кнорр, М. І. Рябуха. — Херсон : Айлант, 2004. — 304 с.
 90. Карамушка Л. М. Психология управления: Учеб. Пособие — К.: Миллениум, 2003. — 344 с
 91. Карамушка Л. М. Імідж сучасної школи: що це? / Л. М. Карамушка // Практична психологія та соціальна робота. — 1998. — № 2.
 92. Каташов А.І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітньогосередовища сучасного ліцею: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / А.І Каташов.— Луганськ, 2001.— 20 с.

93. Кваліфікаційні характеристики педагогічних працівників, для яких встановлені кваліфікаційні категорії / С. І. Болтівець, В. І. Луговий, А. М. Міненко, О. І. Нікітенко // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1994. – № 5/6.
94. Киричук О. В. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України / О. В. Киричук // Радянська школа. – 1991. – № 5. – С. 33-40.
95. Киричук О. В. Філософія освіти й проблеми виховання / О. В. Киричук // Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції "Філософія освіти в сучасній Україні". – К., 1997. – С. 116-122.
96. Кисільова В.П. Формування творчої особистості учня профільного ліцею у процесі навчання: автореф. дис на здобуття науково ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти " / В.П.Кисільова.– К., 2001.– 22 с.
97. Кнорр Н. В. Організація науково-методичної роботи в багатoproфільному ліцеї (з досвіду роботи): Методичні рекомендації для заступників директорів ліцеїв / Лабораторія управління загальноосвітніми навчальними закладами Інституту педагогіки АПН України; Херсонський обласний ліцей./ Н.В.Кнорр — Х : Айлант, 2001. — 60с.
98. Кнорр Н. В. Підготовка старшокласників до педагогічної професії вчителя фізики в багатoproфільному ліцеї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кнорр Надія Валеріївна. – Х., 1999. – 225 с.
99. Кнорринг В. И. Искусство управления : учебник / В. И. Кнорринг. – М. : Изд. БЕК, 1997. – 288 с.
100. Коберник О. М. Психолого-педагогічне проектування виховного процесу в сільській загальноосвітній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / О. М. Коберник. – Київ, 2000. – 34 с.
101. Кобзар Б. С. Управління виховною роботою в школі-інтернаті / Б. С. Кобзар, Є. П. Постовойтов, В. Г. Слюсаренко. – К., 1996. – 268 с.
102. Коляденко С. М. Кременецький ліцей у системі освіти Волині у ХІХ –

- першій половині ХХ століття : монографія / С. Коляденко. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 124 с.
103. Комплексна програма пошуку, навчання й виховання обдарованих дітей та молоді “Творча обдарованість // Інформ. зб. М-ва освіти України. - 1992. - № 3. - С. 13-22; № 5. - С. 20-32
 104. Конаржевский Ю. А. Формирование педагогического коллектива. Для директоров и замдиректоров школ / Ю. А. Конаржевский. – М. : Пед. поиск, 1998. -60 с.
 105. Кондаков М. И. Теоретические основы школоведения / М. И. Кондаков. – М. : Педагогика, 1982. – 192 с.
 106. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : ГЕНЕЗА, 1996. – 18 с.
 107. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – № 13. – С. 2-15.
 108. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник МОН України . – 2002. -№2. – С. 3-22.
 109. Концепція загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 2001. – №5. - С. 2-20.
 110. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 2003. – № 24. – С.3-15.
 111. Концепція становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості: рішення колегії Міністерства освіти України, № 9/5-4 від 26.06.96. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – № 17/18. – С. 48-64.
 112. Корчак Я. Дитя людське: вибрані твори: пер. з пол. / Януш Корчак. – К. : Дух і літера, 2007. – 536 с.
 113. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К., 1989.
 114. Кравчук Л. С. Ліцей: короткий нарис з історії виникнення і розвитку

- Кременецького ліцею в біографіях його випускників / Л. Кравчук, С. Медведєв // Діалог. – 1992. – № 80, 81, 84, 89, 96.
115. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. / В. А. Крутецкий – М.:1976. – 416 с.
 116. Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.) : історико-педагогічний аспект / І. Є. Курляк. – Тернопіль, 2000. – С. 7.
 117. Кучеров Г. Г. Становлення і діяльність сільських товариств “Просвіта” Правобережної України (1905-1923 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Г. Г. Кучеров. – Чернівці, 2007. – 20 с.
 118. Лавріненко О. А. Формування педагогічної майстерності вчителя в Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька (1875 – 1882 рр.) [Електронний ресурс] / О. А. Лавріненко ; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/965/1/05loaikb.pdf>
 119. Лавровський М. А. Про давньоруські училища (перші школи у Києві) / М. А. Лавровський. – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2007. – 860 с
 120. Ліцей Український гуманітарний : зб. ст. / уклад. : Г. С. Сазоненко, В. Ф. Чукіна. – К. : Скарбниця, 1996. – 198 с.
 121. Ліцейна освіта в Україні: реалії і перспективи розвитку : за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 10-літтю Укр. гуманітарного ліцею Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка / ред. Г. С. Сазоненко. – К. : Укр. Центр духовної культури, 2002. – 397 с. – (Сучасна освіта України). – Бібліогр.: в кінці ст.
 122. Ліцейська освіта: педагогічний менеджмент і технології навчання : навч.- метод. посіб. / Херсон. акад. ліцей при ХДУ ; за заг. ред. О. Мішукова. – К. : Пед. преса, 2007. – 287 с.
 123. Локоть Т. Нежинский лицей князя Безбородько (к вопросу о его преобразовании) / Т. Локоть. – М., 1965. – 36 с

124. Лопухівська А. В. З історії розвитку гімназій і ліцеїв в Україні : посіб. для вчителя / А. В. Лопухівська. – К. : ІСДО, 1994. – 139 с.
125. Лопухівська А. В. Виховні проекти розвитку творчої особистості учня сільської школи / А.В. Лопухівська // Управління освітою. - 2005. - №3. - С.5,8.
126. Луків О. Розвиток структури польських і українських освітніх закладів у Східній Галичині (1900-1933 pp.) / О. Луків // Slavia Tarnopolensis. – Тернопіль, 1996 – С. 168-178.
127. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти / В. С. Лутай. – К. : Магістр-9, 1996. – 256с.
128. Луговий В.І.Управління освітою: Навч. Посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності “Держ. управління.” /В.І.Луговий - К.: УАДУ, 1997. – 302 с.
129. Лукіна Т.О.Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні: Монографія / Т.О.Лукіна. – К.: НАДУ, 2004. – 292 с.
130. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984-1986. – 8 т.
131. Мальований Ю. І. Управлінсько-дидактичні засади формування і реалізації шкільного освітнього компонента / Ю. І. Мальований, В. Кизименко // Освіта і управління. – 1993. – Т. 3, № 3. – С. 131-136.
132. Мартиненко С. М. Організаційно-педагогічні умови функціонування і розвитку середніх закладів освіти для здібних дітей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01”Загальна педагогіка та історія педагогіки “ / С. М. Мартиненко. – Київ, 1999. – 18 с.
133. Маслов В. И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школы : учеб. пособие / В. И. Маслов. – К. : МНО УССР, 1990. -258с.
134. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами / В.І. Маслов.- Тернопіль: Астон, 2007.

135. Маслоу А. Г. Дальние пределы человеческой психики / Абрахам Гарольд Маслоу ; пер. А. М. Татлыдаева. – СПб. : ЕВРАЗИЯ, 1997. – 430 с.
136. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. (3-е изд.) – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.
137. Методики дослідження умов функціонування обласного ліцею для обдарованих учнів сільської місцевості : наук.-метод. посіб. / Лабораторія управління освітніми закладами Ін-ту педагогіки АПН України ; Херсон. обл. ліцей ; Н. М. Островерхова (ред.) [та ін.]. – Херсон : Айлант, 2002. – 200 с.
138. Михневич И. Исторический взгляд на учебные заведения Новороссийского края и Бессарабии / И. Михневич // Новороссийский календарь на 1844 г. – Одесса, 1843. – С. 313-360.
139. Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея, с 1817 по 1857 год / И. Михневич. – Одесса : Тип. Л. Нитче, 1857. – 200 с.
140. Мішуков О. Сучасний український ліцей : навч.-метод. посіб. / О. Мішуков. – К., 2002. – 250 с.
141. Мозгова В. П. Бібліотека “Волинських Афін”: (з історії бібліотеки Кременецького ліцею) / В. П. Мозгова // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. Пр. / Нац. парламентська б-ка України. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 27-34.
142. Мозгова В. П. Бібліотеки ліцеїв України: становлення та розвиток (XIX – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / В. П. Мозгова. – К., 2000. – 20 с.
143. Моляко В.А. Психологические вопросы выявления одаренности /В. А. Моляко. – К. :Знание Украины , 1996. – 56 с.
144. Національна доктрина розвитку освіти // II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, 7-9 жовтня 2001 року / М-во освіти і науки України. – К., 2001. – С. 137-155.
145. Ничкало Н. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи /

- Н. Ничкало, І. Зязюн, Л. Пуховська [та ін.] ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології професійної освіти ; Глухів. держ. пед. ун-т. – К. ; Глухів, 2005. – 234 с
146. Ніколаєнко С. М. Освіта і наука: законодавчі та методологічні основи / С. М. Ніколаєнко. – К.: ІВЦ Вид-во “Політехніка”, 2004. – 280 с.
 147. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 144 с.
 148. О д а р ч е н к о Н. І. О р г а н і з а ц і я н а в ч а н н я в ш к о л а х н о в о г о т и п у // П е д а г о г і к а і п с и х о л о г і я . - 1997. - №4. - С. 103-107.
 149. Олійник В. В. Теоретико-методологічні засади управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Олійник Віктор Васильович.- К., 2004. – 489с.
 150. Орлов А. А. Управление учебно-воспитательной работой в школе / А. А. Орлов. – М. : Прометей, 1991. – 184 с.
 151. Осадчий І.Г. Територіальні освітні округи в сільській місцевості / І.Г. Осадчий //Освіта і управління. - 2004. – Т.7, число 1. – С.78-81
 152. Осадчий Іван Григорович. Освіта сільського регіону: теорія і технологія управління розвитком: монографія./ І.Г. Осадчий - К. 2005. – 260 с.
 153. Осадчий І.Г. Основні засади функціонування територіальних освітніх округів в сільській місцевості /І.Г. Осадчий // Директор школи, ліцею, гімназії.-2001.-№5-6.-с. 118-131..
 154. Освіта України: нормативно-правові документи : до II з’їзду працівників освіти / М-во освіти і науки України. – К. : Міленіум, 2000. – 470 с.
 155. Освітній менеджмент: навч. посіб. / за ред. : Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К. : Шкільний світ, 2003. – С. 293-296. (400с.)
 156. Остапчук Е. Е. Организация научно-методической работы в лицее : ориентиры новой педагогической парадигмы / Е. Е. Остапчук. – Кривой Рог : ИВИ, 2000. – 132 с.

157. Остапчук О. Є. Організація науково-методичної роботи в ліцеї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О. Є. Остапчук. – К., 1998. – 21 с.
158. Островерхова Н. М. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект : Монографія / Н. М. Островерхова, Л. І. Даниленко. – К. : Школяр, 1996. – 302 с.
159. Островерхова Н. М. Парадигми управління авторськими закладами освіти / Н. М. Островерхова. – К. : Глобус, 1998. – 274 с.
160. Павлова С. “Вы помните, когда возник лицей ?” / С. Павлова // Народное образование. – 1991. – № 7. – С. 94-101.
161. Паламарчук В. Ф. Концептуальні основи діяльності навчальних закладів нового типу / В. Ф. Паламарчук, Б. Г. Чижевський // Рідна школа. – 1993. – № 2. – С. 47-49.
162. Паламарчук В. Ф. Педагогічні інновації: міфи та реалії / В. Ф. Паламарчук // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – № 3. -С. 36-41.
163. Паламарчук В.Ф. Педагогічні можливості інтелектуального розвитку учнів у закладах нових типів / В.Ф. Паламарчук //Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звіт. наук. конф., 28-30 березня 2000р. /Ін-т педагогіки АПН України.– К., 2000 р.– С.18-20.
164. Паращенко Л. І. Формування організаторських та управлінських умінь в учнів ліцею бізнесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. І. Паращенко. – К., 2002. – 19 с.
165. Педагогический словарь : в 2 т. / под общ. ред. И. М. Кантора. – М. : Изд-во АПН СССР, 1960. – Т. 1. – 631 с
166. Педагогічний словник / за заг. ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
167. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. / Наук.-метод. центр середньої загальної освіти М-ва освіти і науки України ; Ін-т педагогіки АПН України ; Л. І. Даниленко (голов. ред.). – К. : Логос,

2000. – 307 с.

168. Педагогічні проблеми навчально-виховного процесу в гуманітарному ліцеї / Г. Сазоненко, В. Голіцина, В. Карпухіна, А. Осмолівський // Директор школи-1999. - №14. - С.1-4.
169. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Пикельная. Валерия Семеновна – Кривой Рог, 1993. – 374 с.
170. Пікельна В. С. Управління школою : у 2 ч. / В. С. Пікельна. – Х. : Основа, 2004. – 112 с. – (Б-ка журналу "Управління школою" ; вип. 6 (18)).
171. Пінчук Т. Д. Педагогіка у Ніжинській вищій школі / Т. Д. Пінчук ; Ніжин. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2002. – С. 3-12.
172. Подзігун А. М. Ліцей-інтернат для обдарованої учнівської молоді: сучасна модель діяльності / А. М. Подзігун // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2009. – № 1. – 66-72с.
173. Подзігун А. М. Методологічні основи концепції розвитку навчальних закладів / А. М. Подзігун // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / редкол. : І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – К. ; Вінниця, 2007. – Вип. 15. – 492с.
174. Подзігун А. М. Організаційно-педагогічні засади діяльності ліцеїв у сільській місцевості / А. М. Подзігун // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університету імені Григорія Сковороди» : наук.-теор. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 16. – С. 166-167с.
175. Подзігун А. М. Основні принципи розміщення та діяльності ліцеїв у сільській місцевості/ А.М.Подзігун // Теорія та методика управління освітою// Електронне наукове фахове видання ДВНЗ "Університет

- менеджменту освіти", Вип. № 2, 2009р.
176. Подзігун А. М Особливості управління діяльністю ліцею у сільській місцевості. / А.М.Подзігун // Теорія та методика управління освітою// Електронне наукове фахове видання ДВНЗ "Університет менеджменту освіти", Вип. № 3, 2010р.
 177. Подзігун А. М. Становлення та історичний розвиток ліцеїв в Україні / А. М. Подзігун // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія.– 2007. – № 19. – 185 с
 178. Подзігун А. М. Теоретичне обґрунтування моделі організаційно-педагогічних засад діяльності ліцеїв у сільській місцевості / А. М. Подзігун // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / редкол. : І. А. Зязюн(голова) [та ін.]. – К. ; Вінниця, 2008. – Вип. 17. – 493 с.
 179. Поза межами можливого: школа якою вона є / за ред. М. Мосієнко. – К. Шкільний світ, 2004. – 264 с
 180. Полянська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. / Н. Полянська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – Т. 2. – 608 с.
 181. Погоріла І. Культуротворчі аспекти розвитку школи нового типу //Рід. шк.– 2001.– №10.– С.17-18.
 182. Положення про Малу Академію наук і наукові товариства учнів України: Затв. Наказом М-ва освіти України №35 від 11. 02. 94 р. //Виховна робота в закладах України: 36 документів та метод, рек. з питань організації виховної роботи. —К., 1995. - С. 46-55.
 183. Положення про ліцей: Проект: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 1995 р.// Директор шк. — 1997. —№10. —С. 5-7.
 184. Положення про середній загальноосвітній навчальний заклад //Освіта України. — 1997. — №29. — С. 7-10.
 185. Проект положення про гімназію, ліцей, колегіум усіх форм

- власності //Директор школи. — 2001. — №48. — С. 7
186. Поляков С.Д. Инновации как объект моделирования / С.Д.Поляков// Моделирование воспитательных систем: теория - практике /Под ред. Л.И. Новиковой, Н.Л. Селивановой. - М.;, 1995.
 187. Поташник М. М. Управление качеством образования / М. М. Поташник. – М., 2001.
 188. Програма курсу “Управління загальноосвітніми навчальними закладами” / Л. М. Калініна, Н. М. Островерхова, О. С. Падалка, М. К. Глоба ; Ін-т педагогіки АПН України. — К. :ПП. “Компанія “Актуальна освіта” , 1999. – 32 с.
 189. Програма “Обдарованість” / Авт. колектив Сазоненко Г. С. та ін. (УГЛ КНУ ім. Т. Шевченка) //Рідна шк. - 1996. - №7. -С. 67-69.
 190. Психология одаренности детей и подростков / Под ред.Н. С. Лейтеса. — М.: Изд. центр “Академия”, 1996. — 416 с.
 191. Проблеми і перспективи становлення 12-річної середньої школи: Наук.-метод. посіб. / В.Ф. Паламарчук (заг.ред.), Л.І. Даниленко (заг.ред.). — К. : Логос, 2003. — 80с. — Бібліогр.: с. 70-76
 192. Роджерс К. Р Становление личности: взгляд на психотерапию / К. Р. Роджерс ; пер. с англ. М. Злотник. . – М. : Эксмо-Пресс, 2001. – 415 с
 193. Ротенберг В. С. Мозг. Обучение. Здоровье / В. С. Ротенберг, С. М. Бондаренко. – М. : Просвещение, 1989.
 194. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 712 с.
 195. Рябуха М. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності ліцеїв інтернатного типу для учнів сільської місцевості : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. І. Рябуха. – К., 1999. – 231 с.
 196. Рябуха М. І . Проблеми формування соціальної компетенції учнів багатопрофільного ліцею інтернатного типу / М. І. Рябуха.// Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки [Текст] : науковий журнал. № 6 2005. - 196

с.- С .117-120

197. Сазоненко Г. С. Концептуальні засади перспективних освітніх технологій / Г. С. Сазоненко // Перспективні освітні технології : наук.-метод. посіб. – К., 2000. – С. 9-34.
198. Сазоненко Г. С. Український гуманітарний ліцей: від традиції – до новації: пострискиптум Всеукр. гум. симпозіуму "Україністика на початку тисячоліття: філософія, історія, мовознавство" / Г. Сазоненко // Рідна школа. – 2003. – № 3. – С. 47-80.
199. Сафіюлін В. І. Впровадження інформаційних та інноваційних технологій в практику діяльності навчального закладу / В. І. Сафіюлін, В. Ф. Паламарчук. – К. : Освіта України. – 2009. – 196 с.
200. Сейко Н. А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – поч. ХХ століття : монографія / Н. А. Сейко. – Житомир : ЖДПУ, 2001. – 226 с.
201. Семенюк В. В. Організаційно-педагогічні умови навчально-виховного процесу в ліцеї - інтернаті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. В. Семенюк. – Тернопіль, 1999. – 19 с.
202. Савченко О.Я. Фактори впливу на якість загальної середньої освіти в сільській місцевості // Освіта сільського регіону : проблеми та перспективи розвитку : Зб.наук.пр. – К., 2000. – С.11-20
203. Саксаганський ліцей: Науково-методичний журнал. - 1995. - №1.- 55с.
204. Симонов В. П. Педагогический менеджмент: 50 ноу-хау в управлении педагогическими системами : учеб. пособие / В. П. Симонов. – 3-е изд. – М. : Пед. о-во России, 1999. – 430 с.
205. Симонов В. П. Управление образовательным процессом в средней школе: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика и история педагогики” / В. П. Симонов. – М., 1993. – 32 с.
206. Сисоєва С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / С. Сисоєва, І. Соколова. – К. : ЦУЛ, 2003. – С.

- 256-258.
207. Сисоєва С. Роль освіти в сучасному світі / С. Сисоєва // Рідна школа. – 2008. – № 11. – С. 3-6.
 208. Сидоренко О.Л. Нові підходи до змісту і організації науково-методичної роботи в школах нового типу Харківської області / За ред. П.С. Дементьєва. – Х., 1998. – 21 с.
 209. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації : результати аналітичних досліджень / ред. Павел Згага. – Полтава : ПОППО, 2003. – 102 с. – (Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти). – Бібліогр.: с. 81-84.
 210. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика. Монографія. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.
 211. Сологуб А. І. Про організацію навчально-виховного процесу в ліцеї: досвід і проблеми : зб. ст. – Донецьк : НДІ педагогіки України, 1992. – С. 172-175.
 212. Сологуб А. І. Проблеми організації науково-дослідної роботи ліцеїстів та охорони їхнього здоров'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. І. Сологуб. – К., 1995. – 25 с.
 213. Статут Фізико-математичного ліцею князя Безбородька / В. О. Аніщенко, О. В. Аніщенко, І. В. Супруненко, М. І. Супруненко // Фізико-математичний вісник : зб. наук. праць / Ніжин. держ. пед. ун-т. – Ніжин, 2002. – С. 3-9.
 214. Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України ; В.М. Мадзігон (голов. ред.). – К. ; Миколаїв : Іліон, 2008. – 400 с.
 215. Ступарик Б. З історії розвитку гімназійної освіти / Б. Ступарик // Український освітній журнал. – 1994. – № 1. – С. 56-67.
 216. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1991. – 720 с.

217. Сунцов Н. С. Управление общеобразовательной школой: вопросы теории и практики / Н. С. Сунцов. – М. : Педагогика, 1982. – 144 с.
218. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. –т.4
219. Теодорович Н. Город Кременец, Волынской губернии : исторический очерк / Н. Теодорович. – Почаев, 1890. – 70 с.
220. Теодорович Н. История города Кременца, Волынской губернии / Н. Теодорович. – Изд. 2-е, совершенно перераб. – Седлец, 1904. – 141 с.
221. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти: наук.-метод. посібник / Ін-т педагогіки АПН України ; Асоціація керівників шкіл України ; Л.М. Калініна (ред.). – К. : «Компанія «Актуальна освіта», 2002. – 310 с.
222. Теоретичні основи педагогічного менеджменту : навч. посіб. для працівників освіти / В. І. Маслов [та ін.]. – К. : ІПК ККО, 1996. – 86 с.
223. Теорія і практика діяльності загальноосвітніх закладів нового типу в Україні : наук.-метод. посіб. / за ред. В. Ф. Паламарчук. – Кіровоград, 2000. – 313 с
224. Тестові технології у навчальному закладі: Метод. Посібник / Л.І.Паращенко, В.Д.Леонський, Г.І.Леонська; Наук. ред.О.І.Ляшенко – К.: “Майстерня книги”, 2006. – 217 с.
225. Уварова Ю. Царскосельский Лицей пушкинской поры / Ю. Уварова // Пушкинский альманах, 1799-2004 / гл. ред. А. Кушнир. – Москва, 2004. – С. 177-184.
226. Указ Президента України “ Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” від 04. 07. 05 р. № 1013
227. Управління освітніми проектами / [Електронний ресурс] / Л.Ващенко.. – Режим доступу :[://osvita.ua/school/technol/1411](http://osvita.ua/school/technol/1411)
228. Управління процесом розвитку творчих здібностей учнів гімназії: Наук.-метод. посібник / В. В. Сгадова, С. О. Балаба, О. О. Мізерна, М. М. Роговенко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П.Драгоманова, Гімназія НПУ ім. М. П.

- Драгоманова. – К. : НПУ, 2006. – 296 с.
229. Философская энциклопедия : в 5 т. / Ин-т философии АПН СССР ; гл. ред. Ф. В. Константинов. – М. : Сов. энциклопедия, 1970. – Т. 5. – 740 с
 230. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильчев [и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
 231. Філософія освіти в сучасній Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні”, 1-3 лютого 1996 р. / НАН України ; В. П. Андрущенко (ред.). – К., 1997. – 544 с.
 232. Хайруліна В. М. Організаційно-педагогічні основи функціонування українського коледжу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. М. Хайруліна. – К., 1995. – 28 с.
 233. Хомерики О. Г . Развитие школ как инновационный процесс / О. Г. Хомерики, М. М. Поташник, А. В. Лоренсов. – М., 1994. – 63 с.
 234. Цуканова Т. О. Організаційно-педагогічні засади управління загальноосвітніми навчальними закладами приватної форми власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 25.00.05 “Галузеве управління” / Т. О. Цуканова. – К., 2000. – 17 с.
 235. Чернихівський Г. І. Кременечина від давнини до сучасності / Г. І. Чернихівський. – Кременець, 1999.
 236. Чернишова Є. Інформаційне забезпечення системи управління якістю освіти в регіоні / Є. Чернишова // Рідна школа. – 2003. – № 1. – С. 58-60.
 237. Чернишова Є. Університет менеджменту освіти: Інформаційно-технологічне керування. / Є Чернишова //Вища школа: Науково-практичне видання. -2009.-№ 8.-С. 48-59.
 238. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”/ Б. Г. Чижевський. –

- К., 1996. – 24 с.
239. Чижевський Б. Г., Науменко Г.Г. Умови становлення гімназій та ліцеїв в Україні.// Педагогічні інновації в сучасній школі. - К.: 1994. – С.9.
 240. Чуйко С. Р. Ліцеї України (XIX – XX ст.) / С. Р. Чуйко. – Тернопіль : Ліком, 1996. – 415 с.
 241. Чуйко С. Р. Організація навчального процесу в ліцеях України (XIX – перша половина XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / С. Р. Чуйко. – Тернопіль, 1999. – 19 с
 242. Чуйко Р. М. Організація навчально-виховної роботи в загальноосвітніх закладах нового типу на основі системного підходу (на прикладі колегіумів) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чуйко Раїса Максимівна. – Черкаси, 1997. – 231 с.
 243. Шамова Т. И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе / Т. И. Шамова, Т. М. Давиденко. – М. : Пед. поиск, 2001. – 384 с.
 244. Шаправський С. А. Робота Гуго Коллонтая з облаштування Вищої Волинської гімназії (1803–1805 рр.) [Електронний ресурс] / С. А. Шаправський. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znm/2007_13/R1/Shapravsky.pdf
 245. Школи нового типу в Україні / редкол. : В. Ф. Паламарчук (наук. ред.) [та ін.]. – К., 1996.
 246. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. – М. ; Л., 1966.
 247. Ярмаченко М. Д. Деякі методологічні питання управління системою освіти в Україні / М. Д. Ярмаченко // Шлях освіти. – 1996. – № 2. – С. 15-19.